

Biblioteca Centrala

L144041160

Biblioteca Centrala Universiara - Sibiu

00.8.9

20-24

20-24

INVENT

Graham 6/18/9

19
45
28
7
34

24044

~~Il. H. Mitroscu~~
H
1892

EP

ISTORIA ROMÎNILOR

R. Constantinescu

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
500 5th Ave. New York 17, N.Y.

ISTORIA ROMINILOR

PENTRU

GIMNASII SI LICEE

DE

A. D. Xenopol

*Profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Iapi.
Correspondent la „Revue Historique” din Paris.*

EDIȚIA II-a

CORECTATĂ ȘI ADĂUGITĂ

Carte aprobată de onorabilul Ministru de Culte și Instrucții
publice ca manual didactic pentru școalele secundare de ambele
sexe prin adresa No. 4911 din 29 April 1887.

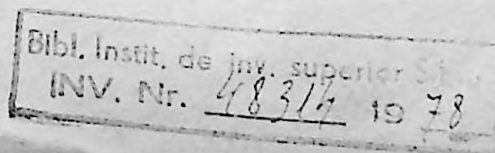
20 FEB 1986

EDITURA

TIPO-LITOGRAFIEI
H. GOLDNER
Str. Primăriei 17,

LIBRARIEI ȘCOALELOR
FRAȚII ȘARAGA
Strada Goliei.

JASSY

Toate exemplarele vor purta iscălitura autorului.

A. Mușopol

TABLA MATERIILOR

Introducere

	1. Obiectul istoriei Romînilor	pag. 1
2.	Așazarea geografică	2

Partea I. Istoria veche

Cap. I. Dacia ante-romană

	3. Sciții și Agatirșii	4
4.	Geții și Dacii	6
5.	Organizarea Geto-Dacilor	7
6.	Decebal regele Dacilor	10
7 și 8.	Luptele Romanilor cu Dacii	12

Cap. II Dacia romana

	9. Colonizarea Daciei	17
10.	Poporația băștinașă	21
11.	Organizația Daciei romane	23
12.	Istoria Daciei sub Romani	26
13.	Dovezile că Romanii n'au părăsit Dacia	29

Cap. III. Năvălirca barbarilor

	14. Goții, Hunii și Gepizii	32
15.	Slavii și înriuirea slavonă	34
16.	Desfacerea Romînilor în cele trei grupe, din Dacia traiană, Macedonia și Istria	37
17.	Bulgarii	38
18.	Crestinismul la Romîni	41
19.	Ungurii, Peceneghii, Cumanii și Tatarii	43
20.	Efectul năvălirii asupra Romînilor	45
21.	Începuturile vieții de stat la Romîni	47
22.	Imperiul valaho-bulgar	50

Partea II. Istoria medie.

Cap. I. Istoria Munteniei pînă la moartea lui Vlad Tepeș

	23. Descălecarea Munteniei pînă la Mircea cel Mare	53
24.	Mircea cel Mare	56
25.	Urmașii lui Mircea	59
26.	Vlad Tepeș	61
27.	Organizarea Munteniei	63

Cap. II. Moldova pînă la moartea lui Ștefan cel Mare

	28. Descălecarea Moldovei pînă la Alexandru cel Bun	66
29.	Alexandru cel Bun	69
30.	Urmașii lui Alexandru cel Bun	70
31—35.	Ștefan cel Mare	72
36.	Organizarea Moldovei	84
37.	Istoria Romînilor de peste munți	86

Cap. III. Muntenia de la moartea lui Vlad Ţepeş până la Matei Basarab

38.	De la moartea lui Vlad Ţepeş până la Petru I	88
39.	De la Petru I până la Mihai Viteazul	91
40—43.	Mihai Viteazul	93
44.	De la Mihai Viteazul până la Matei Basarab	103

Cap. IV. Moldova de la moartea lui Stefan cel Mare la Vasile Lupu

45.	Bogdan încreişatul şi Stefăniţa	106
46.	Petru Rareş	109
47.	De la Petru Rareş la Ioan Vodă cel cumplit	112
48.	De la Ioan Vodă cel cumplit la Ieremia Movilă	115
49.	De la Ieremia Movilă la Vasile Lupu	118
50.	Starea ţărilor romine de la moartea lui Stefan cel Mare până la Matei Basarab	120

Partea III. Istoria nouă

Cap I Muntenia de la Matei Basarab până la Fanarioţi

51.	Matei Basarab	123
52.	De la Matei Basarab la Radu Leon	126
53.	De la Radu Leon până la Constantin Brancovanu	128
54.	Constantin Brancovanu	131

Cap II. Moldova de la Vasile Lupu până la Fanarioţi

55.	De la Vasile Lupu la Eustratiu Dabija	134
56.	De la Eustratiu Dabija la Constantin Duca	137
57.	De la Constantin Duca la Fanarioţi	136
58.	Starea ţărilor romine 1633—1711	142
59.	Starea de cultură de la 1633—1711	144

Cap. III. Epoca Fanariotilor

60.	Neculai Mavrocordat	147
61.	Costantin Mavrocordat	150
62.	Ultimele domnii ale lui C. Mavrocordat	152
63.	Războiul Ruşilor cu Turcii 1769—1774	154
64.	Răpirea Bucovinei	157
65.	Ţările romine 1775—1792	159
66.	Ţările romine 1792—1806	161
67.	Războiul 1806—1812	163
68.	Ţările romine 1812—1821	166
69.	Starea economică în timpul Fanariotilor	168
70.	Starea de cultură în timpul Fanariotilor	179

Partea IV. Istoria contemporană

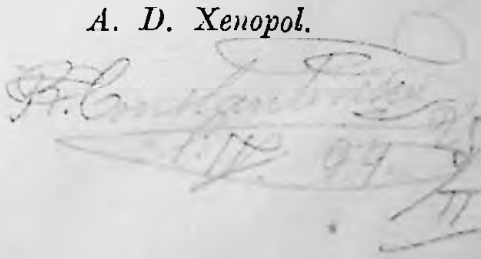
71.	Revoluţia grecească	174
72.	Regulamentul organic	177
73.	Renăşterea Românilor în Transilvania	179
74.	Renăşterea Românilor în ţările romine	182
75.	Mihail Sturza, A. Ghica, G. Bibescu	184
76—77.	Revoluţia din 1848	186
78.	Războiul Crimeei	191
79.	Comisiunea din Bucureşti	193
80.	Divanurile ad hoc şi Convenţia de Paris	196
81.	Unirea	199
82.	Carol I, principe	202
83.	Carol I, rege	207

Cătră cetitori

Ediția a doua pe care o dau acum la lumină se deosebește cu puține lucruri de ediția întâia. Am îndreptat câte-va greșeli asupra cărora mai mulți colegi au binevoit a'mi atrage luarea aminte. Am schimbat după un nou studiu al izvoarelor expunerea introducerii limbei române în biserică pe timpul lui Vasile Lupu (§ 59) și am adăugit o hartă pe care să se poată urmări expedițiile lui Traian, hartă imprumutată de la o lucrare a mea, publicată în *Revue Historique* din Paris: „Les guerres daciques de l'empereur Trajan“. Nu am crezut că trebuie să desfășur mai pe larg de cum am făcut epoca Fanarioților, dar am reluat încă o dată în studiu istoria contimpurană, mai ales de la 1856 în coace, dîndu-i o mai mare dezvoltare, pe care o merită prin însemnatea pe care o are pentru istoria noastră.

Mulțumesc onorabililor mei colegi și publicului binevoitor pentru căldura cu care mi-au îmbrățșat cartea și rog pe oamenii competenți a urma înainte a'mi da sfaturile lor, spre a supune la o nouă îmbunătățire edițiile viitoare.

A. D. Xenopol.

ISTORIA ROMÎNILOR

INTRODUCERE

§. 1.

Obiectul istoriei Romînilor

Poporul romîn face parte din întinsa familie a popoarelor latine. Rasa latină este concentrată într'un mare corp în apusul Europei: Italia, Franția, Spania și Portugalia, precum și parte din Belgia și Svițera. Acești Latini, care se țin de la o laltă prin teritoriul ce-l ocupă, au și aceeași religie, aceea catolică, pe care o recunosc ca religia statelor în care trăesc. Numărul acestei mase compacte a rasei latine se suie aproape la 83,000,000 de oameni.

Romîni, care fac și ei prin origina lor parte din familia popoarelor latine, sunt cu totul reslețiți de trunchiul cel mare al Latinilor apuseni. Ei sunt aruncați în răsăritul Europei, avîndu-și corpul cel mai numeros așăzat pe cursul Dunărei inferioare. Ei se închină bisericeii ortodoxe și numărul lor total se urcă aice aproape la zece milioane de locuitori. Dar nici aceștia nu alcătuesc un singur stat, ei ei trăesc împărțiți în deosebite grupe, fiind parte neatîrnați, parte supuși unor stăpîniri străine. Ast-fel România liberă numeră aproape de 5,000,000 de locuitori; apoi vine Basarabia sub stăpînirea rusască cu vr'o 800,000 de locuitori de origină romînă; Bucovina care se află sub ocîrmuirea Austriei, cu un numer în ea de 300,000 de Romîni; Transilvania, Maramureșul, Crișiana

și Banatul sau Temișiana, toate aceste sub ocîrmuirea Ungariei, numărînd Transilvania vr'o 2,000,000 de Romîni, ear celelalte țări aproape 1,500,000.

Afară de acest grup compact de Romîni așezați în nordul Dunărei mai sunt încă alte două grupe de popoare latine în răsăritul Europei, mai apropiate de Romîni decît de ori ce alt grup al popoarelor de acest neam : *Macedo-Romîni* așezați la sudul Balcanilor prin Rumelia orientală, Albania și nordul Greciei, în număr de vr'o 400,000 de suflete și *Romîni Istrieni*, așezați în peninsula Istria, din marea Adriatică, o mică insulă de popor romanic, care dispăre însă pe fie ce zi, perzîndu-se între Italiani. Astă-zi se mai numără abia vr'o 5,000 de suflete, care vorbește încă dialectul lor particular.

Istoria Romînilor nu cuprinde deci istoria unei singure țări, ci istoria unui popor, unui neam care are aceeași origine, aceeași limba și aceleași obiceiuri ; dacă poporul român nu formează un singur tot în privința teritoriului, el este unul și nedespărțit în privirea morală și intelectuală ; este acelaș corp, acelaș suflet și nu poate fi deci tăiet și despărțit în studiul lui precum este el în realitate.

De aceea istoria Romînilor va cuprinde espunerea destinelor prin care a trecut întregul grup al Latinilor răsăriteni, avînd cu deosebire în vedere istoria corpului mai compact de la nordul Dunărei.

§. 2.

Așăzarea geografică

Romîni sunt așezați pe cursul inferior al fluviului Dunărea și anume în părțile ce se aștern la nordul acestui curs de apă. Ei ocupă o întinsă regiune, de peste 300,000 de kilometri patrați, întinderea Italiei, sau mai mult de jumătate din acea a Franței. Această regiune are aproape forma unui triunghiu, a căruia laturi ar fi cele trei ape curgătoare : Dunărea, Tisa și Nistrul. În lăuntrul acestui triunghiu de rîuri se ridică un alt triunghiu de munți,

format de puternicele lanțuri ale Carpaților. Triunghiul de munți lasă între el și acel al râurilor niște șesuri întinse și joase : al Dunărei, al Nistrului și al Tisei. Șesul Tisei este însă despărțit cu totul de șesul Dunărei și al Nistrului, care ambele aceste comunică împreună. El este mărginit la nord prin ramura Carpaților care se prelungește către apusul Europei, la sud prin aceiași Carpați, care îngustează patul Dunărei la Porțile de Fer și se continuă și în dreapta fluviului ca ramificări ale Balcanilor.

Carpații a căror culmi cele mai înalte, străbătute numai de rari *pasuri*, se întind între România liberă și Transilvania, despart poporul român în două părți. În loc de a fi așezați la hotarele poporului român și de a-l despărți și apăra de popoarele străine cu care el se atinge, Carpații strătae însuși corpul poporului românesc în două grupe deosebite. Ei întrepun piedicele de comunicație pe care în tot deauna le aduc munții, între membrii aceluiasi popor. Din această așăzare a Carpaților în mijlocul regiunii locuită de Români se explică în mare parte imbucătățirea politică în care ei se află, și se lămurește pentru ce Românii nu constituie un singur stat, ei sunt împărțiți în mai multe.

Așăzarea geografică a Românilor mai înfățișază încă un neajuns capital, acela de a fi atât de depărtați de neamurile latine de care ei sunt alipiți prin comunitatea originii și simpatiile rasei. Încunjurați de popoare de ginte străină : Slavi, Maghiari și Germani, nu se pot aștepta de la ei decât la relații de interes. Pe cînd Latinii apusului alcătuesc ca un continent, noi, Latinii de răsărit, suntem asemenea unei insule pierdute în valurile unui ocean de neamuri străine.

*Neuri un popor la nordul Moldovei
cu ocupațiunea jugurilor de
pe ce pe acolo erau multe gâse.
Creându-se un oraș de scănduri.*

*Pe la 1651 în crîșore se pomenesc
de impunerea cultivei albinelor
în Mehedinți. —*

PARTEA I

ISTORIA VECHĂ

(Din timpurile cele mai vechi până la întemeierea principatelor)
(513 în. Hr.—1290 d. Hr.)

CAP. I

DACIA ANTE-ROMANA

(513 în. Hr.—106 d. Hr.)

§ 3.

Sciții și Agatirsii

În vremile cele mai vechi despre care istoria ne a lăsat vre o amintire, țările locuite astăzi de Români erau adăpostul a două neamuri de popoare înrudite: *Sciții* și *Agatirsii*. Ambele aceste popoare erau de rasă ariică și aname din ramura eranică (medo-persă). Din aceste două popoare, Sciții, erau nomazi, și cutrierând ei întinsul șes al Europei răsăritene, străbăteau adese ori în migrațiile lor și partea aceluși șes care alcătuiește regiunea plană a României libere. Migrațiile Sciților se opreau de obicei la piedicele firești ce le întâlneau rătăcirile lor: fluviul Dunărea și munții Carpați.

Poporul nomad al Sciților era constituit într-o organizare patriarhală, compus din triburi vecinic în mișcare, sub conducerea unor șefi, din cari unii mai mari luau titlul de regi. Moravurile lor erau cu totul barbare. Un

Scit bea tot deauna singele celui întâi dușman căzut în luptă. Cînd condamnau pe un vinovat la moarte, ucideau împreună cu dînsul pe toți copiii lui de partea bărbătească. Cînd muria un rege, gîtuiau și îngropau împreună cu el pe una din soțiile sale și cîte un servitor din acei de care ei socoteau că regele poate mai ales să aibă nevoie; căci Scitii credeau, ca toate popoarele, că sufletul omului este nemuritor.

Agatirsii erau din potrivă așezați și locuiau în Transilvania, apărăți fiind prin munții Carpați de prădalnicele incursii ale Scitilor. Ei se ocupau cu creșterea albinelor, cultivau via și estrăgeau aurul din munții Transilvaniei din care și făceau multe și scumpe podoabe. Fiind așezați, organizarea lor trebuia să fie superioară celei a Scitilor: ei posedau legi despre care se spune că erau alcătuite în versuri, pentru ca Agatirsii să le învețe mai ușor, cîntîndu-le.

Herodot, care a vizitat orașele grecești așezate în Scitia pe malurile mării Negre, spune că ar fi aflat de la indigeni numele mai multor riuri ale Scitei, care lucru îndestul de extraordinar, corespund cu numele ce le poartă încă astăzi acele cursuri de apă. Așa el ne au pastrat numele *Pyretus*=Prutul, *Sirantos* (Tiarantos)=Siretiul, *Ordisos*=Argeșul și *Maris*=Mureșul.

Această împrejurare dovedește că popoarele ce dăduse numele acestor cursuri de apă s'au contopit în acele ce au venit mai tîrziu să se așeze pe malurile lor și că în singele Romînilor de astăzi mai există, fie și numai o picătură, din singele locuitorilor primitivi ai țărilor romîne.

Scitii, fiind popor prădător și atîcînd adese-ori împărăția Persilor, ei provoacă pe împăratul *Darius I* a veni în contra lor. Expediția lui, întîmplată la 513 in. de Hr, se face prin Europa, și Darius, trecînd peste Dunăre în Scitia, călcă pe pămîntul țării noastre. El nu putu însă ajunge pe Sciti, care se retrăgeau neconținut înaintea lui, încît acest împărat e nevoit să părăsască expediția lui fără nici un rezultat.

Geții și Dacii

Pe cînd Darius făcea expediția lui în contra Scitilor dincolo de Dunărea, pe malul drept al fluviului, locuia puternicul popor al *Geților*, gîntea de căpitanie din întinsul și numerosul popor al *Tracilor*. Tracii ca și Scitii erau de rasă arică și anume tot din ramura eranică a acestei rase.

Acești Geți desvoltase în religia lor, cu deosebire, idea nemuririi, mai ales prin un profet al lor numit *Zamolxis*, care învățase pe Geți a crede că moartea nu nimicește ființa, ci numai o duce din locul acesta de suferință în unul din vecinică fericire. Această idee, pătrunzînd adînc în inima poporului get, îi inspirase credința că el este nemuritor, de unde se explică desprețul seu de moarte și bărbăția lui în luptă, care îl făcea de temut pentru ori ce dușman.

De aceia cînd veni Darius în contra Scitilor, și popoarele pe unde treceau nenumăratele sale oștiri se grăbeau a cădea în pulbere înaintea marelui împărat, singuri Geții îndrăsniră să i se opună.

Geții însă fiind și ei pe atunci popor nomad și prădător, atacau fără încetare invecinata Macedonie, ceea ce împinsese pe regii acestei țeri a-i lovi în mai multe rînduri și a sili pe parte din ei să treacă Dunărea și să caute un adăpost la nordul fluviului. Aice ei începură a părăsi viața nomadă, pe care o dusese până atunci și, așezîndu-se pe loc, începură a se deda la agricultură. Alexandru cel mare fiul lui Filip II, cînd trece în anul 335 peste Dunărea pentru a astîmpăra pe Geți din prădăciunile lor, întîlnește în țara lor un lan de grău și mai încolo un oraș de lemn.

După moartea lui Alexandru cel mare Geții urmează înainte a trăi liberi la nordul Dunărei, pe cînd acei rămași la sudul fluviului încăpuse sub stăpînirea Macedonienilor. Lisimac regele Traciei atacă pe la 323 în. Hr. pe Geții de dincoace de Dunărea, însă e bătut și prins cu

toată oștirea lui, scăpînd numai prin îngăduirea regelui get, *Dromihete*, care nu voise a-și face un dușman din vecinul țării sale.

Odată cu Geții se strămutară la nordul Dunărei și un alt trib de popoare trace, *Dacii*, care ocupară după cît se vede mai mult munții Transilvaniei, pe cînd Geții se întinseră în cîmpia munteană și moldovenească. Acești Daci, după ce fusese cît-va timp supuși Geților, ajung, probabil prin o reșcoală, a pune ei mîna pe putere și a da ei numele regatului înființat de Geți la nordul Dunărei. Ast-fel se vorbește pe la 97 in. Hr., de un rege *dac*, *Boerebiste*, care ar fi avut pe lîngă el pe un profet, de feliul lui *Zamolxis*, *Deceneus*, care ar fi ajutat mult la organizarea și moralizarea poporului geto-dac. Acest Boerebiste începu a ataca pe romani, care se apropiiau pe atunci mereu de Dunăre, și Caesar întemeietorul monarhiei la Roma, era chiar să plece în contra lui în 44, cînd este însă ucis.

După Boerebiste statul dac, care se vede că nu era încă asigurat în stăpînirea lui asupra celorlalte elemente, este resturnat și se împarte în patru părți, după popoarele ce l alcătuiseră. Această despărțire și slăbăciune a statului dac ține pînă la venirea lui *Decebal*, care prin o energie fără samăn și măsuri înțelepte redă statului geto-dac putere și greutate.

§ 5.

Organizarea Geto-Dacilor

După așăzarea sa la nordul Dunărei poporul Geto-Dacilor ducea aproape următoarea viață: Trecuți fiind nu de mult de la starea nomadă la acea așăzată, bogăția lor de căpitenie stătea în turme. Lucrarea pămîntului însă prindea pe sie ce zi mai multe rădăcini la dînșii; ei cultivau grăul, dar hrana lor de căpitenie era meiul sau malaiul, care poartă la Romîni acest nume îndoit, fiind că cuvînt *meiu* e de origina latină, ear *malaiu* e de origină dacă. Din duplicarea silabei *ma* în malaiu s'a născut *mămăliga*, numele hranei naționale a Romînului.

Ca udătură Geto-Dacii întrebuintau vinul, pe care-l cunoșteau încă de pe cînd locuiau dincolo de Dunăre, și a căruia cultură o întilnise și la nordul fluviului, în Transilvania, la poporul Agatirșilor. Geto-Dacii adorau chiar ca divinitate de căpîtenie a lor pe zeul vinului, Dionisios al Grecilor, Baechus al Romanilor, care în limba tracă purta numele de *Sabazius*. Se vede că cultul lui era însoțit de mari neorîndueli și desfrănări, mai ales în băntură în cît regele dac Boerebiste, în unire cu profetul Deceneus, întreprinseră stîrpirea acestor rele obiceiuri. Mai ales este de însemnat tradițiunea, care spune că Deceneus ar fi sfătuit pe poporul seu să stîrpiască viile, sfat de care dînsul ascultă.

Vitele și caii erau cultivați de Geto-Daci, așa că regele Macedoniei Filip I, cînd vru să-și îmbunătățească rasa cailor țării sale, aduse mai multe mii de cai din țara Geților de dincoace de Dunăre. Geto-Dacii cunoșteau pregătirea produselor din lapte precum brînză, smîntîna și untul.

Locuințele acestui popor erau făcute din birne ca și casele locuitorilor țărani din vremile noastre. Pe alocurea ei stăteau și în bordeie. Zidirile lor de piatră erau ridicate fără legătură de tencuială, pentru care au și dispărut toate urmele de zidiri dace, pe cînd acele de zidiri romane se păstrează pînă astăzi.

Poporul de jos al Geto-Dacilor trăia foarte simplu. Luxul însă era cunoscut de clasele superioare, dovadă nesfîrșita eitime de obiecte de aur și de argint luată ca pradă de Traian de la Daci.

Îmbrăcămintea Geto-Dacilor era mai ales caracterizată prin pantaloni largi și lungi pînă la glezne, unde erau legați cu o sfoară. Corpul le era acoperit cu o tunică încinsă cu un brîu; peste tunică era aruncată o togă cam în felul celor romane. Capul era gol la acei de rînd; la clasa superioară, acoperit cu un soi de fes, de o stofă moale, fără ciucur. Ei purtau barba plină și musteți mari; nu se tundeau, nici se grijau vre o dată, pentru care și poetul roman Ovidiu, ce fusese surgunit de August la Tomi, lîngă gurile Dunărei (Constanța de astăzi), îi numește:

sburliti, netuși și murdari. Părul îl purtau râtezat în frunte ca și țeranii noștri. Femeile erau investmîtate în două tunice, una lungă până la călcăe, alta deasupra până la genunchi, prinsă la piept cu o agrafă : ear pe cap purtau o legătură cam slobodă. Ele se indeletniceau cu măcinatul grînelor și cu țesutul stofelor pentru haine.

Comerțul Geto-Dacilor era restrîns precum era în deobște toată economia vieții lor. Ei exportau grîne cătră orașele grecești ale Pontului Euxin ; apoi miere și ciară, care fusese tot deauna cultivată în aceste regiuni, încă de pe timpul Agatirșilor ; în sfîrșit cai și vite. Importul consta în arme, stofe mai scumpe, bronz și obiecte de bronz, întru cît arama și mai ales cositorul, necesar fabricării bronzului, lipsiau din Dacia.

În privirea vieții morale a poporului geto-dac este de observat că întreaga lui viață era dominată de religie, precum era lucrul în de obște la popoarele vechi. Religia Geto-Dacilor era un resunet al vechii religii eranice, cultul principiilor binelui și al rului, adorarea soarelui ca un zeu bine-făcător, și a întunerecului, pentru a îndepărta prin rugăciuni relele sale influenți. Zeul binelui și al luminei se numea *Gebeleizis*, confundat mai târziu cu profetul ce întemeiasă forma cultului seu, *Zamolxis*. Acest *Gebeleizis* era însă tot odată și zeul vinului și al nemuririi, care idee fusese cu deosebire accentuată de *Zamolxis* în învățătura sa, și inspirase Geto-Dacilor credința că ei sunt nemuritori. Zeul răului era *Mart*, acel al distrugerii, morții și războiului.

Moravurile Geto-Dacilor erau primitive, prin urmare barbare. Ei făceau zeilor lor jertfe omenești, trimetînd pe fie ce an cite un vestitor la zeul lor, care să-i spună nevoile nației. Această trimitere se făcea ast-fel : se arunca un om în sus așa că să cadă pe trei lănci înfipte în pămînt. Dacă muria îndată, vestitorul era considerat ca bine primit de zeu ; dacă nu, era insultat ca un netrebnic, și aruncându-l la o parte, reîncepeau încercarea cu un altul. Crezîndu-se nemuritori, Geto-Dacii disprețuiau, ba chiar doriau moartea, cea ce-i făcea foarte curagioși în luptă. Ei viețuiau ca și Turcii de astăzi în poligamie și erau în deobște

foarte dedați la viciul bănturei. Ca o reacție contra unei atare destrăbălări a moravurilor se arată la ei o clasă de călugări, numiți *Otiști*, care trăiau în celibat și se abțineau de carne și vin.

În privința organizării lor sociale poporul era împărțit în două clase: nobilii sau *tarabostii* (purători de căciulă) și poporul de rînd sau *comații* (cu pletele goale). Forma ocîrmuirii era monarhică absolută.

§ 6.

Decebal regele Dacilor

De și existară regi și la Geți, înainte de a fi ei încorporați în statul Dacilor, totuși deplina dezvoltare a statului la aceste popoare se făcu numai după ce Dacii ajung la supremație. După o primă încercare de organizare a statului dac sub Boerebiste, care eeste urmată de o nouă perioadă de anarhie, statul dac ie o formă definitivă sub puternica mîină a lui Decebal. Scurtă însă fu durata noului organismu, intru cît Romanii, întrînd în luptă cu Dacii, puseră un capăt atit vieței primului mare rege dac cît și regatului ce dînsul întemeiese.

Decebal înțelese în curînd că ceea ce lipsea poporului seu, pentru a deveni ceva maro și puternic, era știința și cultura; că de și inima și caracterul seu erau menite pentru treburi însemnate, gîndirea și inteligența lui erau prea înapoite, pentru a sluji cu izbîndă uriașelor sale planuri. Fiînd că Decebal nu avea timpul de așteptat ca mintea poporului seu să se deștepte prin sine însăși, el concepă ideea de a întrebuiința spre civilisarea și învățătura poporului dac, pe însuși dușmanii sei cei mai învîdați, pe stăpîinii lumii de atunci, Romanii.

El atrase prin țefi mari și mulțămiri strălucite mai mulți soldați și ingîneri romani în statul seu, cari deprinseră pe Daci sistemul de luptă al Romanilor și feliul lor de a întări și a apăra cetățile. Ast-fel pregătit, nu se sfiește a ataca pe Romani, care erau acuma stăpîinii Moesiei, adecă a regiunii ce se întindea pe malul drept al Dunărei. În anul 82 d. Hr. el bate și ucide pe pro-

consulul Moesiei *Oppius Sabinus*. Domițian, împăratul Romanilor, aflînd de această pierdere suferită de armatele sale, trimite în grabă pe alt general *Cornelius I'uscus*, care însă și dînsul este bătut și ucis de Decebal. Dînsul mai are încă norocul de a pune mîna pe mai multe steaguri romane, pe care le duce în triumf și le așază în unul din orașele Daciei.

O a treia armată trimisă de Domițian sub conducerea lui *Iulianus*, este fericită. Ea trece Dunărea și pătrunde în Dacia, întîlnește armată dacă la *Tapac* (astăzi *Tapa* lângă Lugos), unde o sfarmă într'o luptă din cele mai sîngeroase. Romanii însă nu se putură folosi de strălucita lor izbîndă; căci tocmai pe atunci Marcomanii declarase resboiu Romanilor și le nimicise o însemnată oștire; apoi armata romană însăși, din Germania, se revoltase în contra împăratului, care temîndu-se să nu-și piardă tronul, se grăbește a închea pace cu Dacii, spre a întrebuița puterile sale în alte părți, pe unde amenințarea era mai mare.

Decebal căută și prin această pace să-si asigureze planul seu de a civiliza pe Daci prin Romani. El cere între alte condiții și pe acea, acărei însemnătate nu fu pricepută de nevrednicul și slabul Domițian, anume că Romanii să procure Dacilor toți meșterii, mașinile și instructorii militari de care dînșii ar avea nevoie. Nu mai puțin consimți Domițian a plăti pe fie-care an lui Decebal cîte o sumă de bani, care sub nevinovatul nume de dar, ascundea un rușinos tribut, pe care împărăția cea mai mare a lumii îl plătea unui stat începător. Pentru a-și face însă față la Roma, Domițian ie cîți-va prinși de bună-voie din Dacia, pe care șiretul Decebal îi dădu bucuros în schimb pentru însemnatele foloase dobîndite, plăsmuește și o scrisoare de ertare a lui Decebal către senatul roman, și pe baza acestei închipuite supunerii, Domițian nu se sfieste a triumfa la Roma.

Trebuie ca să se urce pe tronul Romei marele și viteazul *Traian*, spre a nu îngădui nici un moment mai mult, ca poporul roman să fie supus unei asemenea înjosiri. Lupta între Traian și regele dac este însă una din cele mai urieșe pe care poporul roman avu de susținut.

§. 7.

Luptele Romanilor cu Dacii

La anul 98 d. Hr. *Marcu Ulpia Traian* urcă treptele imperiului roman, fiind chemat la domnie de către predecesorul seu, bătrînul *Nerva*. *Traian* era originar din Spania, avea un caracter mîndru și un suflet nobil; își cîștigase în mai multe comănzi, mai ales prin Germania, renumele unui oștean viteaz și bun general.

Cum se suie pe tronul Romei, cea de'ntăiu gîndire a lui fu de a rupe rușinosul tratat încheet de *Domițian* cu poporul Dacilor. Nu numai onoarea Romanilor îl împingea la aceasta, dar și interesul împărăției; căci el înțeluse îndată marile pericole ce se ridică pentru Roma din civilizarea și întărirea Dacilor.

Traian, în primul seu războiu contra Dacilor, nu avu de loc planul de a cucerii țara lui *Decebal*. Știea el doară că imperiul roman era prea întins, chiar în marginile ce le avea, și că ar fi fost neînțelept a-i mai lărgi încă hotarele, și anume a trece un fluviu așa de mare și de adînc ca Dunărea, care forma o limită atît de bună și de lesne de aparat. Ținta lui era numai de a înjosi trufia lui *Decebal* și de a sfarma tratatul lui *Domițian*, amenințător pentru liniștea poporului roman.

Traian își pregătește de cu teamnă toate cele trebuincioase pentru o expediție îndelungată și în primăvara anului 101 d. Hr. el trece în Dacia pe la *Viminacium* (astăzi satul Costolatz în Serbia). Cătră această bază a operațiilor sale *Traian* pusese să se transpoarte numeroase provizii din Moesia, care urcau cursul Dunărei în dărăpt pe șăici trase pe mal de cai, și fiind că malurile Dunărei în sus de Orșova sunt foarte rîpoase, el pusese să se sape pe aice o carare, în stîncile malurilor, acăreia inscripție comemorativă se vede încă și astăzi.

De la *Viminacium*, *Traian* trece Dunărea la *Lederata* în Banatul de astăzi, apoi de aice vine la *Bersobim* (pe malul riului *Birsava*, afluent al Timișului,) care nume al *Birsavei* a remas de la vechiul nume al stațiunei dace, apoi

trece la *Aixin*. Ajuns la *Tapae*, loc cunoscut Romanilor de la victoria reputată aice contra Dacilor de generalul *Iulianus*, *Traian* întâlnește pentru prima oară armata Dacilor și o învinge într-o luptă din cele mai crâncene; după aceea părăsind valea râului *Timișul*, intră pe acea a afluentului seu *Bistra*, îndrumându-se către capitala Daciei *Sarmisagethuza*. *Decebal*, văzînd că *Traian* apucă spre centrul statului seu, îi trimise niște soli. Mîndria regelui dac se vede încă de pe acea că solia trimisă de el este compusă din oameni de rînd ai poporului, din comai. *Traian* respinge această solie ofensătoare, pătrunde mai departe și dă peste un sat dac, din care toată populația bărbătească eșise la luptă, rămîind în el numai femeile, bătrînii și copiii.

Earna apucînd pe *Romani* pe la jumătatea văii *Bistrei*, ei, după ce întăresc prin metereze toate pozițiunile cîștigate până aice, părăsese Dacia împreună cu *Traian*, pentru a petrece timpul de nelucrare în un oraș al *Panoniciei*. În primăvara anului 102 *Traian* revine la luptă și după ce ie mai multe poziții întărite ale Dacilor, pătrunde tot mai departe, către *Sarmisagethuza*. În acest restîmp generalul lui *Traian*, *Maximus* ie cetatea în care Dacii depusese steagurile luate de la *Cornelius Fuscus* și prinde aice pe o soră a regelui. Dacii înfrinși, trimit o nouă deputație alcătuită de astă dată din persoane de rang nobil, taraboști. Condițiile păcii, pîrînd însă și de astă dată prea aspre Dacilor, ele sunt respinse și războiul urmează mai departe.

Cu cît *Romanii* inaintau cu atîta piedecile firești și măestriile, rîdicate de Daci în calea lor, sporeau și se îngrămădeau. *Romanii* trebuiră să desfundeze mai multe păduri răsturnate în cale, să umple mai multe prăpăstii pentru a se putea apropia de capitala Dacilor. *Decebal* văzînd însă că toate silințele sale sunt zadarnice, se hotărăște a primi pacea dictată de *Romani*. Condițiile acesteia erau: *Decebal* să renunțe cu totul la tributul impus lui *Domițian*, să înapoiască toți meșterii și instructorii și să nu mai năimească de aceștia pe viitor; în sfîrșit să recunoască supremația romană.

Traian, mulțumit cu rezultatul războiului, se întoarce în *Roma* și este numit *dacicul*.

§ 8.

Lupta Romanilor cu Dacii

(urmare)

De abia se întorsese Traian la Roma, cînd îndată îi sosesc vești de la Dunăre că Decebal nu se ține de loc de tratatul încheiet, că ie măsurile cele mai grabnice spre a'și întări țara, chiamă la el cît mai numeroși dezertori și meșteri romani, încheie alianțe cu popoarele barbare în potrive Romanilor și le stîrnește la războiu în contra lor. Traian, auzind de necredința lui Decebal, cere îndată de la senat să-l decreteze de dușman al poporului roman și se hotărăște a pleca numai de cit, ear în persoană, în potrive regelui dac.

De astă dată însă Traian infuriat pentru violența lui Decebal nu mai ascultă glasul rațiunii, care poate i-ar fi spus că nu ar fi înțelept pentru Romani, a întemeia o stăpînire statornică dincolo de marginea firească a împărăției lor, Dunărea; ei împins de simțimîntul resbunării, el se hotărăște să cucerească țara Dacilor și să o prefacă în provincie romană. Cît de adînc întrase în inima lui această dorință, se vede de pe modul cum obicinuea el a întări, de atunci înainte, vorbele sale prin jurămînt: „așa cum vreau eu să reduc Dacia în provincie romană“.

În această a doua expediție, Traian se hotărăște a ataca pe Daci pe aiurea de cum îi lovise în războiul de'n-tăiu și anume prin pasul Turnului-Roș din Valahia. Cauzele ce l'au împins pe Traian a'și schimba tărîmul operațiilor a fost întăi faptul că Dacii, așteptîndu-se tocmăi a fi atacați tot prin Banat și valea Bistrei, întărise prin lucrări uriașe calea aceea către capitala lor, pe cînd din potrivă drumul ce pătrundea din Valahia către centrul Daciei și pe unde ei nici se gîndeau a fi loviți de Romași, îl lăsase fără apărare. Apoi Traian vroia printr'un atac îndreptat chiar în contra inimei țării lor, să le taie linia de retragere către munții Transilvaniei.

Fiind-că de astă dată Traian se hotărise a alipi statornic Dacia de imperiul roman, apoi el pune să se zi-

dească un pod de piatră peste Dunăre prin arhitectul *Apollodor din Damasc* și anume de la locul unde se află Turnul-Severinului de astăzi. Podul este isprăvit în cursul anului 104 și în 105 în primăvară, Traian trece Dunărea în Dacia, punind întâi mina pe orașul *Drubetis*, așăzat cam pe unde vine acuma Turnul-Severinului. După aceea apucă peste *Amultria*, oraș dac așezat pe malurile *Motrului*, afluent al Jiului, și merge drept spre Olt, la un loc pe care Romanii îl numiră *Pons Aluti*, din cauza unui pod ce se afla peste acest râu. Apucând de aici valea Oltului pe partea din dreapta în sus, armata romană poposește într'un loc, care mai tirziu îl găsim purtind numele de *Castra Traiana*, ajunge după aceea la *Arutela* pe malul râului *Lotrul**) afluent al Oltului, și trece pasul Turnului roș în Transilvania.

Mai multe triburi din popoarele supuse Dacilor, precum Iazigii și Geții, se supuseră Romanilor, slăbind astfel puterea de împotrivire a poporului dac. Decebal văzîndu-se de astă dată serios amenințat, caută să scape de Traian prin mijloace necinstite. Cumpără pe mai mulți fugari romani, care să ucidă pe împăratul încă de pe cînd dînsul privilegia lucrarea podului. Mijlocul neizbutind, Decebal închipuește altă șiretenie. El înșală pe generalul *Longinus*, unul din comandanții cei mai iubiți ai lui Traian, prefăcîndu-se că ar vroi să trateze cu el de pace și după ce pune mina pe dînsul, trimite răspuns lui Traian, că dacă vra ca Longin se nu fie ucis în chinurile cele mai grozave împăratul să părăsască expediția contra Dacilor. Traian care ținea mult la Longinus, era pus într'o grea cumpănă avînd a alege între datoria lui de prieten și cea de împărat. Longinus însă mîntue pe stăpînul seu de cursa ce i-o întinse Decebal, luînd el singur otravă și lăsînd pe Traian să resbune încă mai cumplit asupra Dacilor această nouă viclenie.

După nesfîrșite greutăți, Romanii ajunseră înaintea Sarmisagethuzei din partea răsăriteană, precum cu trei

*) *Arutela*=ad Rutelam, prin metateză ad Luteram=Lotru.—Profesorul va urma pe harta alăturată expedițiile lui Traian.

ani mai înainte se apropiase de ea prin partea apusană. Decebal spăriet de amenințarea capitalei și de trecerea tot mai numeroasă a Dacilor în partea Romanilor, oferă pace lui Traian. Acesta cere ca să i se predea fără nici o condiție. Viteazul Decebal, cu partea poporului dac ce-i rămăsese credincioasă, alege mai curînd moartea cu armele în mîni de cît supunerea rușinoasă. După două asalturi teribile Romanii iau capitala ; Dacii atunci îi dau foc. Cele mai multe din căpiteniile dace, văzînd patria lor pierdută se adună la un ultim trist ospăț în jurul unui mare vas cu otravă. Decebal mai adună o trupă de desperați cu care încearcă pentru cea de pe urmă dată soarta armelor. Și această luptă eșind nefericită, el se străpunge cu însuși mîna lui pe mormîntul țării sale. Dacia cade zdrobită la picioarele lui Traian, 106 d. Hr.

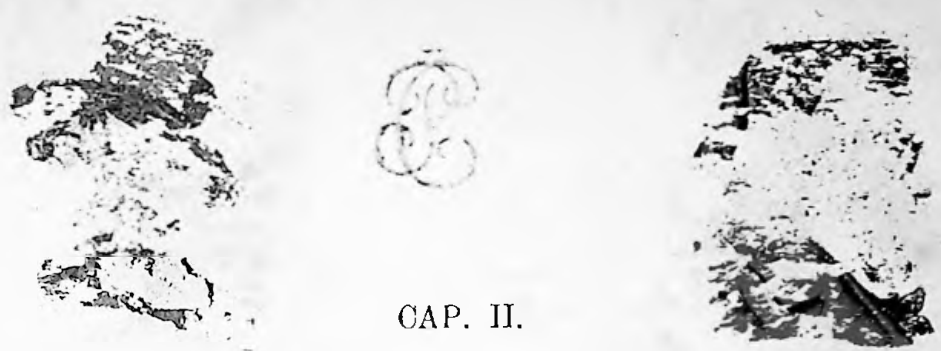

Fines

Imprumutată din: „La Revue Historique” din Paris pe 1887.

Grady, Constantin
 1887
 1887
 1887

CAP. II.

DACIA ROMANA

(106—270 d. Hr.)

§ 9.

Colonizarea Daciei

De la războaiele punico Romanii nu avuseră de susținut un alt războiu așa de crâncen ca acel în potruva Dacilor. Inima Romanilor se umplu deci de o nespusă bucurie, când văzură pe poporul Dacilor răpus și biruit. Prada luată de la Daci era nemăsurată : o cîtime uriașă de vase, monezi și alte obiecte de aur și de argint, care se evaluară de Romani la 5,000,000 de livre; o nenumărată mulțime de pietre prețioase, pe lângă comorile deosebite a le lui Decebal, pe care regele dac, presimțind catastrofa, pusese să le îngroape în patul rîușorului *Sargetia* (*Strelul* de astăzi?), dar care ascunzătoare fusese destăinuită lui Traian de cătră un selav al lui Decebal, *Bicilie*.

Din toate părțile lumii, până și din depărtatele Indii sosiră solii de felicitare pentru izbînda repurtată de Traian. Jocurile de fiare și de gladiatori ce fură date de împărat cu acea ocazie, țînură 123 de zile, în care res-timp 10,000 de gladiatori și 11,000 de fiare selbatice gă-siră moartea în amfiteatrele romane.

Senatul roman, pentru a onora prin un tainic mo-nument marea izbîndă a marelui împărat înălță în anul 113 d. Hr. în forul din Roma o columnă de marmură care există până astăzi acolo și poartă numele de *Columna lui Traian*. Ea este înaltă de 106 picioare (aproape 30 de metri) și este compusă din 29 blocuri mari de mar-

Elementul principal al colonizării era însă acel roman curat, originar mai ales din Italia. Aceasta se vede de pe nenumăratele zeități de origine romană, care se întâlnesc în imensa majoritate a inscripțiilor, precum și de pe numele patronimice romane, care sunt cu mult cele mai dese ce se întâlnesc în aceleași inscripții. Așa se găsește vr-o 60 de inscripții închinată lui Jupiter, 16 Junonei, 14 Minervei, 12 lui Mars, 30 lui Esculap, 26 Higienei, etc. Numele Aelius revine de vr-o 100 de ori. Aurelius de 150 de ori, Iulius de 50 de ori, tot așa cu Valerius și așa mai departe.

Afară de elementul civil al colonizării Daciei, mai dobîndi o însemnătate deosebită pentru romanizarea provinciei acel militar. Armatele romane erau compuse din legiuni de cetățeni romani și din trupe ajutătoare (cohortes, ale sau aripi și numeri) alcătuite din străini strămutați din țările lor, tocmai în scopul de a fi desnaționalizați. Legiunile care erau totdeauna formate numai din cetățeni romani nu-și schimbau mai nici o dată locul de garnizoană. Așa legiunea a XIII-a gemină nu a părăsit Dacia în tot timpul de 164 de ani a stăpînirii romane. Legionarii stînd totdeauna în acelaș loc, se însurau cu femei localnice și și formau o familie în jurul lor, care fiind de obicei totdeauna în lagăr, deprindea limba și obiceiurile romane. Slujba soldatului fiind de 25 de ani, el eșia bătrîn din armată, dîndu-i-se ca mulțumită pămînt în provincia unde slujise și și întemeiase gospodăria.

Lucrarea continuă a elementului civil și militar roman timp de 164 de ani ajunge spre a romaniza cu totul cele cîte-va elemente străine care nu erau încă deplin întoarse la naționalitatea romană, cînd ele sosise în Dacia. Tot în acest element domnitor dispăru și acel indigen, care remase în Dacia după nimicirea statului dac și cucerirea lui de romani.

§ 10.

Poporația băștinașă

Un scriitor roman *Eutropius* care raportează despre nenumărata mulțime de coloniști romani aduși de Traian în Dacia, spune că de aceea Traian aduse atîta de mulți locuitori noi, fiind că Dacia ar fi fost „secată de barbați prin lungul războiu al lui Decebal”. Pe columna lui Traian se vede apoi un tablou care reprezintă mai mulți Daci ce-și încarcă averile lor pentru a părăsi țara. Aceste fapte unite cu împrejurarea că Traian trebuia să fie foarte înfuriat contra lui Decebal, și că războiul cu Dacii luase chiar de la început un caracter de tot crîncen, care a mers tot ascuțindu-se până la sfîrșit, au indus pe mai mulți istorici a crede că poporația de băștină a Daciei ar fi fost sau stîrpită sau alungată din țara ei.

O asemenea părere este neîndreptățită din următoarele motive :

1) Dacii erau un popor așăzat cînd au fost atacat și cucerit de Romani. Dacă însă poporul nomad se strămuta înaintea unei năvăliri, nu este nici un exemplu în istorie ca un popor așăzat să-și fi părăsit țara pentru a scapa de a fi cucerit.

2) Se constată din numeroasele treceri ale Dacilor în partea Romanilor în timpul războiului, că parte din Daci se supuseră încă de pe atunci învingătorului, și acesta nu avea nici un motiv de a alunga din țară, ba chiar nici de a trata rău, niște oameni care-i venea în ajutor în lupta în contra Dacilor.

3) Romanii erau într'adevăr foarte cruzi cînd era vorba de a sfărma o împotrivire. De îndată însă ce un popor era supus, ei întorceau cruzimea în blîndeță, pentru a atrage prin ea pe dușmanul ce simțise greutatea brațului lor. Romanii erau însă interesați ca Dacii să nu-și părăsască țara, căci atunci ce ar fi făcut dîșii în goalele ei cîmpii? Aveau tocmai nevoie de brațe pentru a ridica starea economică a prrvincei, și ar fi fost curios ca pe cînd ei aduceau locuitori din regiuni atît de îndepărtate

ca Asia-Minoară, să fie alungat din provincie pe locuitorii ce se aflau aici.

4) Cuvintele lui Eutropius însuși spun numai atita că Dacia ar fi fost „secată de barbați“, și este drept că mare parte din populația ei validă va fi perit în apărarea patriei, (bine înțeles aici ce nu se supusese). Rămăsese însă chiar după spusele scriitorului roman, femeile și copii, care în curînd, ajungînd vrîstnicii, reconstituiră acea bază națională pe care putea să se hultuiască elementul roman. De aceea găsim niște cohorte de Daci tocmai în Britania. De unde ar fi avut Romanii în armatele lor Daci, dacă nu i'ar fi recrutat în țara lor ?

5) În Dacia romană s'a păstrat o sumă de numiri geografice rămase de la Daci, care s'ar fi pierdut dacă Dacii ar fi părăsit țara lor. Ast-fel : numele munților *Carpați* și *Caucaz*, aceluși al râurilor *Tibiscum*, *Samus*, *Grisia*, *Tisia*, *Aluta*, *Marisius*, etc. Cele mai multe din orașele menționate ca existente în Dacia pe timpul Romanilor păstrează numele lor vechi : așa *Sarmisagethusa*, *Napoca*, *Porolissum*, *Drubetis*, *Tierna*, *Ruconium*, *Zeugma* și multe numiri terminate în *dava*, precum : *Decidava*, *Petrodava*, *Ziridava*, *Singidava*, etc. etc. În sfîrșit se constată a fi existat în Dacia romană mai multe triburi de popoare dace.

6) Se găsesc mai multe inscripții pomenind nume dace, care aparținuse unor barbați și femei din națiunea supusă ce trăise și murise sub stăpînirea romană. Ast-fel înțilnim numiri ca : *Aia*, *Nando*, *Andrada*, *Bituvas*, *Bedarus*, *Epidius*, *Bubalus*, *Clonus*, etc. Se găsesc une-ori împărechete numiri romane cu de acele dace ; alte ori numiri romane purtate de Daci precum *Iulius Secundinus natione dacus* sau *Iulius Pitinus cives dacus*. Soția acestui Secundinus, ce purta un nume roman, se vede numită *Atticia* ce este de origină dac. Unii Daci chiar se ved că ajunseser în funcții însemnate, de oare ce se contopise și se amestecase cu poporul roman. Așa este *Aelius Ariortus quattuorvir annalis municipii Drobetae*.

Toate aceste împrejurări dovedesc existența populației de baștină a Daciei sub stăpînirea romană ; ba încă arată pe Daci ca romanizați, căsătorindu-se și amestecîndu-se

Constantinescu

cu Romanii, numindu-se cu nume romane, întrebuiţind limba şi scrierea acestora, pe care o pun pe mormintele lor.

Poporul Român de astăzi îşi trage originea sa din amestecul Dacilor cu Romanii, în care amestec predomină naţionalitatea romană. Dacii intrară mai mult ca element fizic în formarea poporului nostru. Gîndirea, simţirea şi limba lui deveniră romane.

§ 11

Organizarea Daciei romane

Provincia Dacia fu organizată după modul celorlalte provincii romane şi pusă sub ocîrmuirea unui dregător, care purta numele de *Legatus Augusti*. În privinţa financiară Dacia fu subîmpărţită în trei părţi: *Apulensis*, *Po-rolissensis* şi *Malvensis*; în fruntea fiecăreia din ele se află cite un strîngător de dări, *procurator Augusti*.

Subîmpărţirea Daciei în aceste 3 cercuri administrative se făcu pe timpul împăratului Marc-Aurel (161—180), ceea ce dovedeşte că până atunci numărul populaţiei crescuse atît de tare în Dacia, în cît se găsi de nevoie a se micsura circumscripţiile pentru a se uşura încasarea dărilor. Numărul cel însemnat al populaţiei Daciei se vede şi de pe aceea că se aflau perceptori speciali pentru strîngerea impozitului de pe moşteniri, precum şi de la sclavii liberaţi, nu mai puţin şi altul pentru moştenirile vacante.

Unele venituri erau date în antrepriză precum acel al păşunelor, al ocnelor de sare, vămile şi altele.

Legatul era asistat de consiliul provinciei pentru săvîrşirea oare-cărora acte şi avea ca loc de reşedinţă foasta capitală a regatului dac, Sarmisagethuza, care purta titlul de metropolă, în deosebire de celelalte oraşe ale Daciei care erau simple colonii sau municipii. Tot în Sarmisagethuza se afla templul cel mare al provinciei, cu preutul cel mare, care purta titlul de „coronatul celor 3 Dacii“.

Organizarea municipală era cea obicinuită în imperiul roman. Oraşele Daciei purtau deosebite titluri precum :

pagus, canabae, municipium, colonia. Ast-fel Sarmisagethuza, Tierna, Malva, Patavissa, Aquae sunt aratate ca colonii; iar Tibiscum, Porolissum, Romula, Sirmiatium ca municipii. Unele orașe care la început erau municipii ajung mai târziu colonii. Municipiile erau alcătuite din Daci cărora li se recunoscuse dreptul de cetățenie, iar coloniile erau compuse din coloniști romani. Când aceștia se înmulțeau într'un municipiu, încît covârșiau numărul indigenilor, municipiul se prefăcea în colonie,

Pagii erau satele Dacilor care nu aveau nici un drept. Când li se încuviința cetățenia deveneau municipii și apoi cînd se înmulțea în ele populația romană se prefăceau în colonie. Așa Patavisa este aratăată pe rînd ca *pagus*, *municipiu* și *colonie*.

În fruntea atît a municipiilor cît și a coloniilor se afla un sfat numit *ordo decurionum*. Din acest sfat se alegeau în colonii doi bărbați, *duumviri*, iară în municipii patru, *quattorviri* care conduceau administrația comunală. Dintre aceștia unul era *primus*, în feliul primarului de astăzi, ceilalți fiind ca ajutoarele lui, iar *ordo decurionum* ca consiliul municipal. Pe lîngă autoritățile comunale mai erau *edili*, inspectorii zidurilor și pietelor, și *questorii*, casierii comunali.

Îndeletnicirea principală a populației Daciei romane nu era decît continuarea acelei la care se dedeau cu deosebite vechii locuitori, anume exploatarea minelor. Chiar Traian, vînd să dea acestui ram de producție o deosebită dezvoltare, aduce lucrători iscusiți în trebile minelor din Dalmatia. Fiind că este probabil că minele de aur în statul despotice al Dacilor aparțineau regelui, apoi ele trecură prin cucerire în proprietatea statului roman care îngrijea de exploatarea lor prin un *procurator aurariarum*. El era ajutat în privigherea lucrătorilor de cătră mai multe ajutoare.

Afară de aur se mai estrăgea sare din munții Daciei. Locul de unde astăzi se scoate cea mai multă sare, *Maros Ujvar*, pe timpul Romanilor era cunoscut sub numele de *Salinae*. Mai găsim apoi și un *conductor salinarum*, adecă un antreprenor al ocnelor.

Nu mai puțin se estrăgea ferul și marmura din Dacia traiană.

Toți acești numeroși lucrători ai minelor din Dacia aveau nevoie de o populație numeroasă de muncitori agricoli care să le procure hrana trebuitoare. Despre mișcarea cea însemnată a comerțului în Dacia ne dă dovadă prezența unui colegiu de plutasi (dendrophori) un altul de luntrași (utricularii) și un al treilea de corăbieri (nautae) care toți aceștia erau mijlocitori de transport, și mai ales navigația era cu totul înfloritoare. Numărul cel foarte mare de meșteri: ferari, lemnari, stoleri în Sarmisagethuza (vr'o 800) și Apulum (peste 2000) arată că și o numeroasă populație de care acești meșteri erau întrebuințați, căci alt-fel nu înțelegem ce ar fi căutat ei atât de numeroși în Dacia. Că luxul și bunul traiu era cunoscut în Dacia ne dovedește aflarea colegiului *lecticarilor*, adică a purtătorilor de litiere. (Romanii nu umblau în trăsură, ei erau purtați în scaune duse pe mâini de oameni).

Este probabil că și comerțul exterior al Daciei să fi fost însemnat. Neguțitorii Daciei erau constituiți și ei în mai multe colegii și aveau corespondenți în celelalte provincii din imperiul roman. Ast-fel găsim pe unul *Aurelius Aquila* decurion din Patavissa așezat ca neguțitor în Salona în Dalmația. Alt decurion din Sarmisagethuza îl aflăm în insula Lemnos și în Dacia întâlnim petrecind mai mulți neguțitori din Siria.

Romanii, ca pretutindene așa și în Dacia ridicară o mulțime de construcții și în primul loc șosele din care se găsesse mai multe urme în zilele noastre. Spre apărarea Daciei de popoarele barbare, Romanii ridicară un sistem de *valuri întărite* și prevăzute cu lagăre de soldați. Aceste valuri se întindeau în partea apusană a Daciei pe unde căutau să închidă barbarilor intrarea în Dacia prin văile râurilor Sameșul, Mureșul și Crișul. Din spre Carpații moldovenești nu aveau nevoie de întărituri artificiale.

Dintre alte feliuri de construcții, se pot numera *amfiteatrele* care slujau ca și la Roma luptelor de fiare și de gladiatori; *apăductele* din care se găsesse ruine la Gre-diștea (vechea Sarmisagethuza), la Alba-Iulia (vechiul A-

pulum); *băi*, care erau una din îngrijirile de căpetenie ale Romanilor, dintre care cele mai însemnate erau băile lui Hercules, la Mehadia de astăzi; *templele*, care erau foarte numeroase, fiind ridicate câte mai multe fie-căruia din numeroșii zei a Romanilor.

Mult mai rari și mai sarace sunt știrile ce ni le au lăsat timpurile vechi asupra vieții intelectuale a populației Daciei romane. Câte-va urme de poezii găsite pe pietrele mormintelor ne dovedesc că literatura trebuia se fie cultivată de Daco-Romani, cu atîta mai mult că știința scrisului și a cetitului era atît de cunoscută în Dacia, dovadă mulțimea cea mare de inscripțiuni. Se mai găsesse urme de desfătări intelectuale pe lângă spectacolele cele uricioase și barbare a le luptelor din amfiteatre.

Viața religioasă în Dacia, ca una ce era mai depărtată de centrul imperiului, unde se încuibase necredința, era în toată floarea ei, dovadă numeroasele pietre puse de închinători în onoarea zeilor.

§ 12.

Istoria Daciei sub Romani

Cît timp trăi întemeietorul provinciei Dacia, dînsa fu lăsată în liniște de popoarele barbare, căroră învingătorul Dacilor le inspira frică și respect. De îndată însă ce Traian închise ochii, popoare vecine, care vedeau cu lăcomie înflorirea provinciei romane, se și năpustiră asupra ei. Ast-fel chiar în timpul lui Hadrian (117—138) găsim o năvălire a Sarmaților și Roxolanilor, până peste Dunăre în imperiul roman.

Sub *Antoninus Pius* (138—161) se rescoală provincialii în Dacia, ceea ce nu poate fi raportat la coloniștii romani, ci numai la Dacii rămași sub stăpînirea romană, dovadă că până atunci populația băștinașă nu era încă romanizată.

Sub *Marc Aurel* (161—180) revoltîndu-se Marcomanii, împăratul îi atacă la Viena, răsămîndu-și aripa dreaptă a armatei sale, comandată de Claudius Fronto, pe Dacia.

Aceasta este atacată din două părți, de aliații Marcomanilor, Iazigii din dreapta și de Dacii neatârnați din Sarmatia, care încunjurau Dacia spre stînga. Împăratul însă scapă Sarmisagethuza din acest îndoit pericol, pentru care capitala îi și pune o piatră comemorativă.

Sub *Comod* (180—192) generalii romani strămută 12.000 de familii de Daci liberi în Dacia romană pentru a slăbi puterea lor.

Dacă însă până acuma provincialii daco-romani fuseseră atacați numai de vechii lor vecini, Dacii liberi și Sarmatii, pe timpul lui *Caracalla* (211—227) se vestește despre un nou neam de barbari, care ar amenința Dacia. Era vorba de *Goții*, care se coborise de pe țărmurile mării Baltice pe acele a le mării Negre și care înaintau amenințători asupra imperiului roman. *Caracalla* însuși precum și uriașii sei *Alexandru Severus*, *Gordian* în 242 și *Filip Arabul* (244—249) au mai multe lupte cu Goții. Acești barbari încep în curînd a trece Dunărea și a ataca provinciile imperiului roman; ei pătrund până în jos de Balcani, pustiază Macedonia, Grecia și trec chiar în Asia. Cînd treceau prin Valahia pentru a păși peste Dunărea, ei trimiteau oarde de ale lor prin pasul Turnul-Roș către așezările romane din Dacia. De alt-fel Goții nici o dată nu s'au așăzat în Dacia; tot deauna ei au locuit la răsăritul Daciei, prin Besarabia de astăzi, de unde și plecau adese-ori cu corăbii pe Marea Neagră pentru a prada imperiul roman.

Aceste prădăciuni reînoindu-se foarte des, petrecerea în Dacia deveni tot mai nesigură. Mulți cetățeni din Dacia, din cei mai avuți, părăsesc provincia cu atît mai mult cît împărații *Gallus* (253), *Valerianus* (260), *Gallienus* (250—268) nu mai puteau apăra Dacia de prădăciunile Goților, avînd nevoie de toate puterile lor spre a respinge pe acești barbari de peste Dunăre.

În anul de'ntăiu al domniei lui *Claudius II* (269—270) Goții sunt cumpălit bătuți de Romani lîngă Naissus, în care Romanii se lăudau că ar fi ucis 320.000 de Goți. Totuși această cădere nu astîmpără incursiunile lor, încît împăratul *Aurelian* (270—275) e nevoit să părăsască Dacia.

avînd nevoie de toate puterile sale, spre a respinge atacurile tot mai dese făcute de Goți peste Dunărea.

Scriitorii romani care raportează faptul părăsirii Daciei de Aurelian spun că împăratul ar fi retras din ea legiunile și provincialii și anume pe acești din urmă din orașe și de la țară și i-ar fi așezat dincolo de Dunăre în Moesia. Aceste cuvinte au fost interpretate în sensul că toată populația daco-romană ar fi părăsit provincia și ar fi trecut Dunărea. Fiînd că astăzi se găsesc Romîni în Dacia traiană, apoi spre a explica prezența lor aici, se admite că ei s'au întors în vechea lor patrie *de peste Dunăre*. Această reîntoarcere a Romanilor în Dacia, unii scriitori o pun prin seculul al XII-le și XIII-le. Ungurii și Sașii din Transilvania fiind mai vechi în acea țară de cît reîntoarcerea Romînilor, ar rezulta că Romîni cînd au revenit în Dacia au găsit în minile altor popoare țara pe care ei o părăsise. Ar urma deci, că nu Ungurii și Sașii s'ar fi așezat în țara Romînilor, ci aceștia în țara Ungurilor și a Sașilor. De aici se deduce că în certele politice dintre Romîni, Unguri și Sași de la constituția Transilvaniei, dreptul istoric—prior tempore, potior iure—ar fi pe partea națiilor rivale Romînilor.

Părerea că Daco-Romanii ar fi părăsit Dacia pe timpul lui Aurelian este greșită și a fost scoasă la lumină de către popoarele interesate a'și dovedi prioritatea stăpînirii lor asupra Transilvaniei. Isvorul de unde ea a decurs este spusa scriitorului roman Flavius Vopiscus, de la care toți ceilalți au copiat relațiile lor. Acest scriitor însă nu merită nici o crezare: mai întîi fiind că el însuși declară că nu va spune tot adevărul în descrierea vicțelor împăraților pe care ar vra să o întreprindă, căci ar ave de tovarăși în minciună pe cei mai mari istorici. Apoi Vopiscus ne arată de unde a cules el știrile sale asupra faptelor împăratului Aurelian, anume din niște însemnări scrise pe fie ce zi de acêst împărat însuși. Aurelian însă, avînd interes a mai înfrumuseța puțin rușinoasa faptă a părăsirii Daciei, trecuse în carnetul seu însemnarea că atunci cînd dăduse ordinul de retragere legiunilor, el luasă împreună cu dîsele și pe locuitorii Daciei. Se poate chiar

că împăratul, spre a-și face față în ochii lumii, să fi strămutat vre-o cîte-va sute de cetățeni din Dacia, care apoi să-i fi slujit de fală pentru mintuirea tuturor locuitorilor Daciei din prada barbarilor.

Năvălirea Goșilor am văzut-o ca începută încă de pe timpul lui Caracalla. Până pe timpul lui Aurelian, în curs de vr-o 50 de ani, Daco-Romanii suferiră în repetite rînduri năvălirile lor, încît acei ce se spăriase de ele, a-vuse tot timpul de a fugi. Faptul că Aurelian rechemă legiunile nu putea să inspire o mai mare frică locuitorilor, de oare ce ei fuseră de atîtea ori pradați, cu toată apărarea legiunelor. Prin urmare acei care voise să părăsască Dacia o făcuse înainte de delăsarea oficială a provinciei, și aceștia erau oameni bogați, care nu aveau nevoie să sufere neplăcerile și pericolele năvălirii. Imensa majoritate a poporului sărman rămase lipit de țara lui, pe care nu o putea părăsi, fără a se expune unei peiri mai sigure de cît aceea ce-i aștepta din partea barbarilor.

§ 13.

Dovezile că Daco-Romanii n'au părăsit Dacia

Daco-Romanii n'au trebuit și nici n'au putut să părăască cu gramada patria lor și Românii de astăzi din stînga Dunărei nu sunt veniți aici de peste Dunărea într'o epocă posterioară, ci sunt adevarații urmași ai populației daco-romane rămase în Dacia, după părăsirea oficială a provinciei sub Aurelian. Eată unele din argumentele cele mai temeinice care vin în sprijinul stăruinței Daco-Romanilor în patria lor la nordul Dunărei:

1) *Eutropius* spune că încă Hadrian vroise să părăsască Dacia, că generalii sei îl întoarseră de la acest gînd, spunindu-i că prin o asemenea măsură s'ar jertfi o mulțime de Romani în prada barbarilor. Așa dar Romanii ei singurinu credeau că părăsirea provinciei de către administrația romană ar trebui să aibă de urmare deșartarea ei de coloniști. Apoi dacă o asemenea idee era adevărată pe timpul lui Hadrian, pentru ce oare și-ar fi perdut ea puterea pe tim-

pul lui Aurelian ? Teama deci pe care prietenii lui Hadrian o exprimase cătră acesta, că regretînd garnizoana din Dacia, erau să rămînă o mulțime de Romani în prada barbarilor, deveni o realitate sub domnia lui Aurelian. Legiunile fură retrase și marea mulțime a cetățenilor daco-romani remaseră expuși la prădăciunile barbare. Este de luat aminte că în această relație, avem însuși părerea Romanilor contimpurani asupra urmărilor pe care trebuia să le aibă părăsirea Daciei, adecă a singurilor judecători competenți în asemenea materie și că este cu totul curios de a pretinde astăzi să știm noi mai bine de cît Romanii cele ce au trebuit să se petreacă cu ocazia retragerii legiunilor din Dacia.

2) Terminologia geografică a țărilor locuite de Romini au păstrat până astăzi un număr indestul de însemnat de numiri, care sunt de origină romană sau anteromană. Dintre munți avem numele *Carpatinul* și *Cocanul* (Caucasus). Dintre riuri ne au ramas mult mai multe denumiri: *Prutul* (Pyretus), *Siretul* (Siarantos), *Mureșul*, *Mara* (Maris), *Timișul* (Tibiscus), *Argeșul* (Ordisus), *Jiul* (Gil), *Oltul* (Aluta), *Bersava* (Bersovia), *Motrul* (Amutria), *Someșul* (Samus), *Buzeul* (Museus), *Lotrul* (Arutela), *Ompoiul* (Ampelum), *Cerna* (Dierna). Mai întîlnim apoi nume de origine latină la unele elemente geografice, care s'au pierdut cu totul din limba vorbită a poporului, și pentru ca ele să se afle astăzi alipite de acele elemente, trebuie ca aceasta să se fi făcut atunci cînd ele erau încă vii în gura poporului, căci astăzi de unde am vroi ca poporul să le fi dat lor, cînd astăzi atare cuvinte nu se mai află în limba vorbită. Așa *Vulcan* numele unui pas, unui munte și unui sat, muntele *Chrestianilor* în care s'a păstrat cuvîntul christianus într'o altă formă de cît în cuvîntul obicinuit creștin, dealul *Marmura*, etc. S'a mai păstrat numele *șoselei lui Traian* cîmpul numit *Prutul lui Traian*, *Masa lui Traian*, *Valul lui Traian*, toate amintiri a le cuceritorului alipite de locuri, care nu ar avea nici un înțeles în cazul cînd Daco-Romanii ar fi părăsit Dacia timp de vr'o mie de ani. Nume de locuinți omenеști găsim puține: așa întîlnim numai *Caracal* de la împăratul Caracalla, *Antina* de la Antoninus,

și numele județului în care se găsesc aceste două rămășiți: *Romanati* de la *Romanacius*, *Turnu-Severinului* de la împăratul *Severus*, *Mehadia* de la *Ad-Mediam* și alte cîte-va îndoielnice. Causa pentru care numele orașelor a dispărut provine din violența năvălirii barbare în Dacia, care a fost mult mai cumplită aice de cît în părțile apusului, unde barbarii ajungeau imblinziți și civilizați, după ce tocmai își vărsase focul sălbătăciei lor asupra provinciilor ce erau expuse primelor lor ciocniri. Toată această terminologie geografică nu este de explicat dacă se admite părăsirea Daciei de locuitorii ei, căci atunci cine ar fi transmis generațiunilor de astăzi numirile azele străvechi?

3) Românii sunt un popor dedat agriculturii, care pentru a se desvolta cere numai de cît proprietatea de pămînt. Faptul că ei se dedau numai cît cu mare greu la alte trebi dovedește că ei în tot deauna au fost proprietari de pămînt. Dacă ar fi venit mai tîrziu în țările ce le locuiesc astăzi, ar fi găsit pămîntul acestora împărțit între alte popoare, și ei ar fi trebuit sau să întreslugi sau să se apuce de negoț. Toți proprietarii de pămînt de nație străină ce se află în România și-au dobîndit proprietatea lor de la un Român; încît de aici se naște convingerea că proprietatea au fost tot deauna în minile Romînilor, că deci ei n'au părăsit nici odată locuințele lor, ci au stat în ele de la colonizarea lui Traian, moștenind din tată în fiu pămînturile ce le au fost împărțite atunci.

4) Unul din argumentele cele mai puternice pentru dovedirea că Daco-Romanii n'au părăsit Dacia, este împrejurarea că întemeierea principatelor Valahiei și Moldovei pornește din Transilvania. Cu alte cuvinte Românii au stat adăpostiți în munți în timpul năvălirii și s'au coborît de la munte în cîmpie cînd au fost să întemeieze viața de stat. Dacă Românii ar fi venit de peste Dunărea, atunci ei ar fi trebuit să împoporeze întâi Valahia și Moldova, adecă partea plană a țărilor romîne, și apoi să se urce peste munți în Transilvania. În acest caz ar trebui să găsim urmele cele mai vechi de Romîni în șesurile Daciei și numai cît mai tîrziu să-i aflăm așezați în munți. Lucrul stă însă tocmai din potrivă: Urmele cele mai vechi de

Romîni se află la munte și cele mai noue în șes. Este deci inviderat că Romînii nu s'au suit de la sud către nord, precum ar cere emigrarea lor din Bulgaria, ci s'au coborît de la nord la sud, din locașurile pe care le au ocupat în timpul năvălirilor, munții Transilvaniei.

CAP. III.

NĂVĂLIREA BARBARILOR

(270—1290).

Goții au o cerere în § 14
Goții, Hunii, Gepizii

Prădăciunile Goților avură de efect părăsirea Daciei. De la 270 înainte acești barbari nu mai întîmpină nici o împotrivire pentru a prada Dacia. Totuși este de observat că chiar de la părăsirea Daciei înainte până cînd însuși Goții trec Dunărea, împinși de Huni, ei tot nu se așază pe teritorul Daciei romane. Ei păstrează până în ultimul moment locuințele lor din apropierea mării Negre. Cînd sunt răspinși de Hunii, ei caută întăi un adăpost la gura Siretului; după aceea se retrag în munții din județul Buzeului. Atunci ei par a fi perdut în poalele muntelui Istrița, lîngă satul Bădenii de jos, tezaurul de aur masiv ce se păstrează astăzi la muzeul din București și care este cunoscut în popor sub numele de *cloșca cu puui de aur*. Pe una din verigile acestui tezaur se află o inscripție în limba gotică.

Faptul că Goții numai cît prădasese Dacia, fără a se așăza în ea, explică cum se face de nu se află elemente gotice în limba romînă. Cele cîte-va cuvinte ce se dau drept gotice, sunt îndoelnice: *ast-fel hoț, cocostîrc, Moldova*, etc.

Năvălirea Goților făcuse pe populația bogată să fugă din Dacia. Nici cea săracă însă nu putu sta pe loc în fața unor prădăciuni ce nu-i lasa nici un moment de odihnă. Și dînsa se retrase; însă în loc de a trece Dunărea, ea

căută un adăpost în munții Transilvaniei, care le oferea o apărare atît de minunată.

Această îndreptare a poporației sărace din Dacia către munți se întări și mai mult cînd năvăliră Hunii cei cumpliți și sălbateci, popor de neam mongol. Hîzi și uricioși la vedere, barbari și cruzi mai rău de cît fiarele, lipsiți de ori ce soiu de cultură, acest cumplit soiu de oameni era menit a pune pe fugă lumea întreagă înaintea lor.

Precum vedem pe Goți că trec din cîmpiile Besarabiei peste Dunăre în imperiul roman, ast-fel caută și bieții coloniști daco-romani scapare în văgăunile neumbate ale munților lor.

Hunii însă nu intră în Dacia pe unde pătrundeau Goții, prin pasul Turnului-Roș, ci ei așăzîndu-se pentru cît-va timp în Panonia, pătrund de aici în Dacia prin văile rîurilor Sameșul, Mureșul și Crișul și pradă fără încetare Dacia, silind pe coloniști a urca tot mai sus treptele munților.

Hunii stau în totul numai vr'o 75 de ani în apropierea Daciei. Pe la 450 ei apucă cu tot poporul lor înspre Italia, unde Atila moare și Hunii se împrăstie.

Al treilea popor ce au năvălit peste Romîni au fost *Gepizii*, popor de neam german ca și Goții. Gepizii se coboară de pe la originea Vistulei, trec prin cîmpia Tisei și se așază peste Dunăre în Moesia. Nici dinșii nu vin în o atingere statornică cu poporul romîn.

Efectul acestor năvăliri fu de a împinge populația daco-romană, care nu părăsise provincia, în munți; orașele cele frumoase și numeroase ale Daciei se ruinară și nu mai fură rezidite. În dărămăturile lor li se îngropară și numele, care fură uitate. Că lucrurile a trebuit să se petreacă ast-fel se vede din întreaga istorie posterioară a poporului romîn, care tot deauna cînd a fost atacat a căutat scapare în munții țarei sale. Calugărul *Rogierius*, martur ocular al cumplitei năvăliri tatare, spune că în tîlîni în calea lui o mare mulțime de oameni adăpostiți în vîrfurile unui munte. Cele ce videm întîmplăte pe timpul Tătarilor se vor fi petrecut tot ast-fel și la primele năvăliri.

Și astăzi Romîni sunt aproape singurii locuitori ai muntelui și toate piscurile, văile, dumbrăvile, rîurile și

pîrăile lor poartă fără excepție nume românești *). Viața Daco-Romanilor în munți mai explică pe lângă dispariția numelor de orașe și altă împrejurare, anume nimicirea aproape totală a vieții de stat romană. Statul român fiind apare mai târziu, îmbracă în multe din manifestările sale forma slavonă.

De abia se răcorise împrejmuirile Daciei de Hunii și o nouă ediție a acestor barbari se aruncă din fundurile Asiei asupra Europei. Aceștia erau *Avarii* care trec porțile Caspice în 555, și ajung la Dunărea în 562. Nedobîndind ei de la împăratul *Iustinian* locurile ce le ceruse, ei se duc spre apusul Europei, unde în 581 sunt bătuiți de *Sigebert* regele Francilor de Austrasia. Împăcîndu-se însă cu Francii, Avarii sunt chemați de Longobarzi în ajutor contra Gepizilor, pe care îi nimicese aproape cu totul, după care Avarii ieu în stăpînire atît teritoriul acestora cît și acel al Longobarzilor, părăsit de ei pentru a merge în Italia. De atunci înainte Avarii stau în Panonia, în apropierea Daciei, și țin această țară în stăpînire mai bine de 200 de ani pînă la 797, cînd imperiul lor este distrus de *Carol cel Mare*, regele Francilor. Fără îndoială că la început Avarii, fiind un popor de tot sălbatec, Romîniilor se vor fi ferit a intra în legătură cu ei și vor fi trăit tot ascunși în prăpăstiile munților. Mai târziu, după un traiu îndelungat în Panonia, Avarii mai îmbîlînzindu-se, se va fi făcut o apropiere oare-care între refugiații din munți și năvălitorii.

§ 15.

7p.

Slavii și înfriurirea slavonă

Cînd Avarii năvăliră asupra Europei, ei întîlniră în calea lor alte popoare, care de și barbare, totuși erau po o treaptă mai superioară de cultură de cît coborîtorii salbaticilor Huni. Acești barbari erau *Slavii*, împărțiți în două triburi mai de căpitenie: *Scлавинii* și *Анții*.

*) Vom vedea mai jos cum se explică excepția din (înutul Secuilor (§ 19).

Ei locuiau regiunile înconjurătoare munților Daciei pe din afară, și cînd Avarii se năpustiră asupra lor, speriați, căutară și dinșii un adăpost în munții din apropiere. Astfel în munții, care erau ocupați de Romîni, se umplură în curînd și de altă poporație de barbari fugari, Slavii, și condiția asemănătoare a Romînilor, și Slavilor îi împrietini și-i apropie unii de alții.

Această irumpere a Slavilor peste poporația românească trebuie să fi foarte numeroasă, dacă observăm că toți munții, care slujiră de adăpost Romînilor prezintă și multă numiri slavone. Atît piscurile înalte cît și acele mai mici, rîurile și pîrăile poartă aproape pe jumătate numiri slavone. Statele și așăzările omenеști sunt iarăși în mare parte botezate cu numiri de origine slavonă. Imprejurarea că totuși elementul românesc a putut să absoarbă acest puternic contingent de Slavoni, arată cît de energie a trebuit să fie dinșul. Faptul că astăzi nu se mai află nici un singur Slavon în locuri ce poartă încă întipărirea rasei lor, dovedește mai bine de cît ori ce că Slavonii s'au așezat în mijlocul unei puternice pături de Latini, care au desnaționalizat cu timpul până în rădăcina lui pe poporul slavon ce o înecase.

Daco-Romanii, fugind în munți înaintea năvălirii și ne mai viind în atingeri de cît dușmănești cu barbarii germani și mongoli (Goți, Huni, Gepizi și Avari), se înțelege ușor că înriurirea acestor elemente barbare asupra celui românesc trebuie să fi fost aproape nulă. Nu tot așa se petrec lucrurile cu Slavii. Aceștia urcînd munții și așezîndu-se alături cu Romîni, ei pun în lucrare asupra acestora o înriurare foarte însemnată, care se vedește întăi în terminologia geografică a țării, mai ales în faptul că mai multe orașe de astăzi ale Transilvaniei, care se văd locuite de Romîni, poartă numiri slavone. Astfel *Brașov*, *Sibiu*, *Belgrad*, *Ocna*, *Bran*, *Gerla*, *Orăștia*, *Gradiștea*, etc. Pe lângă aceste nenumărate sate, din care toate, până la unul, poporația slavonă a dispărut.

Pe lângă această înriurare a terminologiei geografice este de observat o altă în limbă, moravuri și obiceiuri, care este iarăși destul de însemnată. Aproape $\frac{2}{5}$ din te-

saurul de cuvinte primite în limbă sunt slavone, pe cînd gramatica limbei romîne, formele sale flexionare, particulele de relațiuni a le limbei precum pronumele, conjecțiunile și prepozițiile au ramas aproape esclusiv latinești ; dovada cea mai vie că limba romînă, cu toate că e bogată în elemente străine, a rămas tot limbă cu *caracter latin*.

Odată cu așezarea Slavonilor între Romîni se vede că în lungul restîmp al stăpînirii avare asupra Daciei, cînd aceștia mai îmblînzindu-se, învoiră Romînilor și Slavonilor coborîrea tot mai mult cătră cîmpie, începu a se întemeie și agricultura într'un chip mai întins între Romîni. De aceea pe cînd terminologia păstorească la Romîni este mai ales de origină latină, cea agricolă de și înfățișază și termeni latinești, este în mare parte de origină slavă.

Ast-fel aflăm pentru terminologia păstorească cuvintele de căpetenie de rădăcină latină : *bou*, *vacă*, *vișel*, *taur*, (*buhaiu* e turcesc) *berbece*, *ariete*, *oac*, *miel*, *cal*, *iapă*, *mînz*, *armăsar*, *căpră*, *ied*, *porc*, *scroafă*, *caș*, *chiag*, *staul*, *turmă*, *unt*, *zer*, *păcurar*, (*cioban* e turcesc), *păstor*. Pe lîngă aceste cîte-va cuvinte ce par a fi de origine dacă precum : *baciu*, *stină*, *urdă*, *brînză*. Cuvintele slave sunt puține : *șap*, *stog*, *cireadă* și alte cîte-va.

În agricultură se află o sumă de cuvinte latinești precum : *arie*, *agru*, *ara*, *arătură*, *sămăna*, *triera*, *jug*, *furcă*, *seceră*, *falce*, *grău*, *sacară*, *orz*, *meiu* (*malaiu*), *rapiță*, *spic*, *paiu*, *neghină*, *mezuină* (brazda între două ogoare, de la *medium*), *moină*. De asemenea mai ales în vinicultură : *vin*, *vie*, *viță*, *poamă*, *strugur*, *auă* (în limba veche, de la *uva*), *must*. Pe lîngă aceste se află însă în agricultură cuvinte slavone numeroase și importante precum : *plug*, *cobilă*, *grindeiu*, *cormană*, *plasă*, *rariță*, *brazdă*, *răgoz*, *șălină*, *toloacă*, *miriște*, *pîrloagă*, *a îmblăti*, *ogor*, *tîrnăcop*, *polog*, *greblă*, *lopată*, *snop*, *clae*, *căpiță*, *grapă*, *coasă*, etc.

Din aceste cuvinte se constată că Romîni cînd se adăpostiră în munți se dedară mai cu osebiro vieții păstorești, ce este nedespărțită de viața muntelui ; dar că ei nu lăsară în părăsire nici agricultura. Do la așezarea Slavonilor între ei, care corespunde cu lăsarea lor mai înspres, Romîni încep a se deda mai cu deadinsul la lucrarea pămîntului.

Odată cu viața agricolă mai dezvoltată, cu întemeierea orașelor, începe a se închea ecarăși între Daco-Romani viața de stat, care bine înțeles este și dinsa supusă tot îniriurirei slavone.

§ 16.

Desfacerea Romînilor în cele trei grupe din
Dacia traiană, Macedonia și Istria

Năvălirea Slavonilor mai avu încă un efect foarte însemnat asupra soartei poporului romîn, anume îl despărți în cele trei grupe de Latini ce se află astăzi în răsăritul Europei: Romînii din *Dacia Traiană*, acei din *Macedonia* și cei din *Istria*.

Pe timpul stăpînirii romane numai Dacia traiană fu romanizată și mai multe provincii de peste Dunărea, precum Moesia până la Balcani și Dalmația, încît de la coastole mării Adriatice până la marea Neagră se întindea de ambele părți ale Dunărei o pătură deasă și compactă de poporație romanică. Ast-fel în Moesia întilnim o sumă de orașe mari, pline cu popor și garnizoane romane, ast-fel: *Sirmium*, *Singidunum*, *Tricornium*, *Mons aureus*, *Margus*, *Viminacium*, *Bononia*, *Ratiaria*, *Naissus*, *Oescus*, *Dorostorum* și alte multe, mai ales în Dobrochia unde poporația romană era foarte deasă și unde se desgroapă mereu în zilele noastre rămășiți de zidiri romane. Elementul roman era atît de puternic în aceste regiuni încît mai mulți împarați sunt originari din ele. Așa: *Maximianus* din *Sirmium*, *Claudius* și *Aurelianus* din Moesia, *Dioclețian* din Dalmația, *Constantius* și fiul seu *Constantin cel mare* din Naissos. Împaratul *Constantin Porfirogenitul* care scrie cătră 952 o carte pentru învățătura fiului seu asupra modului de a ocîrmui imperiul, spune că pe la începutul veacului al V-le, înainte a năvălirii Slavilor, toată partea nord-vestică a peninsulei Balcanice de la sudul Dalmației spre apus până în Istria și spre răsărit până la Dunărea, era împoporată cu Latini, adăogînd că ei se numeau pe dînsii *Romani* adecă *Romîni*, numele comun al tuturor grupelor Latinilor orientali.

Cînd Slavonii acoperiră Dacia, împinși fiind de Avari, mare parte din ei trecură Dunărea și cuprinseră orașele întărite de pe malul fluviului. Poporația romană spărietă, fugi în parte către sud, căutînd un adăpost în munții Balcani, după cum se refugiase Românii din Dacia în Carpați. Din Balcani ei se coborîră tot mai jos, în Epir, Tesalia, și unele grupuri ajunseră până în Grecia și chiar în Peloponez. Această parte a poporului român umplu mai ales Macedonia, luînd numele de *Romîni Macedoneni*, numiți de către străini în vremile vechi *Vlahi*, în cele mai noue *Cuțo-Vlahi* sau *Țintari*.

Puținii Romîni rămași prin orașele dunărene și prin Moesia fură desnaționalizați de Slavoni, încît ast-fel se întrerupse continuitatea elementului roman. Altă grupă de Romîni, despărțiți de trunchiul cel mare al Latinilor orientali, prin năvălirea slavonă, fură Romînii din Istria.

Din faptul că aceste trei grupe de popoare latine au format până la veacul al VI-le un singur tot, se explică asemănările mai mari între limbile romîne, decît între aceste și celelalte limbi latine din apusul Europei.

Imprejurarea însă că Romînii din Dacia Traiană nu au mai venit în atingere cu acei din Macedonia și cu acei din Istria, explică pe de altă parte deosebirea în destul de mari ce se află între limbile lor și care fac de nu pot fi înțelese de la un grup la altul fără oare-care deprindere, pe cînd din contra limba Romînilor din Dacia Traiană prezintă acelaș caracter în toată întinsa regiune ocupată de dînșii și este înțeleasă fără nici o greutate de la o provincie la alta.

§ 17.

Bulgarii

Acest popor era la originea lui de rasă mongolă ca Hunii și Avarii; ei locuiau la început pe lîngă fluviul Volga. În curînd însă se apropie de imperiul Roman și în 501 trec pentru întăia oară Dunărea și pustiază Tracia și Iliricul. Avarii întinzîndu-și în curînd după aceea stăpînirea asupra Europei centrale (562), Bulgarii cad

și dinșii sub ascultarea lor. Pe la 634 ducele Bulgarilor *Cubrat* scutură cu totul supremația Avarilor din Panonia și se proclamă neatârnat. Murind *Cubrat* pe la 668 el lasă 5 fii, dintre care patru apucară în diverse părți, iar al cincilea *Asparuch*, cu oarda aceea care au avut influență asupra soartei poporului român, după ce se oprește cât-va timp în teritoriul numit pe atunci *Onglos* (unghiu, pe turcește *Bugeac*) prin Basarabia sudică, trece Dunărea la 678 și ocupă partea răsăriteană a Bulgariei de astăzi. Această țară fusese însă împoporată cu *Slavini*, încă de pe când acest popor, împins de Avari, încasea munții Daciei, și ne mai găsim aici loc îndestulător pentru nenumăratele sale oarde, trecuse și Dunărea. Bulgarii, așezându-se în mijlocul Slavilor, își pierd cu timpul naționalitatea lor mongolă și devin Slavoni, după cum au rămas până astăzi. Înriurirea Bulgarilor asupra Românilor este earăși o înriurire slavonă.

Bulgarii sub mai mulți duci energici, ce urmează după *Asparuch*, precum *Terbelin*, *Cormesiu*, își întind neconținut stăpânirea lor pe socoteala imperiului bizantin. În 802 vine la tron vestitul *Crum*, care după ce bate cumplit pe împăratul *Niceforus*, la Adrianopole, asediază chiar Constantinopoli și întinde marginile împărăției sale spre sud până dincolo de Balcani. Dacă însă ducii bulgari își întindeau puterea spre sud unde aveau de luptat cu împărăția bizantină, cu atât mai ușor puteau ei să își lățească puterea la nordul Dunărei, unde de la stângerea statului avar, prin Carol cel Mare, 797, nu mai era nici un popor care să se fi putut lupta cu dinșii. Bulgarii își întind stăpânirea pe țările vechi Daciei și anume chiar pe regiunea aceea unde Românii fusese adăpostiți în timpul năvălirii, munții Transilvaniei, din care dinșii acum începuse a roși cătră șes, ca albinele în primăvară.

Înriurirea Bulgarilor asupra Românilor are un caracter religios, prin introducerea la ei a formei bisericești bulgare. Trebuie deci cercetat istoria religiei creștine la Bulgarii de peste Dunărea.

Bulgarii când se așază între Slavini din Moesia, intrară în sinul unui popor ce număra multe elemente

creștine. Despre creștinizarea unui mare număr de Slavi avem o dovadă în numele creștine purtate de Slavii ce slujeau în armata bizantină. Insuși vestitul împărat Iustinian era de origină slavă, numindu-se *Upravda* (pe slavonește, *dreptul*, de unde s'a făcut pe latinește *Iustinian*). Întoarcerea Slavilor într'un mai mare număr la creștinism s'a făcut prin călugării frați *Metodiu* și *Ciril*, de origine slavi, învățați în școalele grecești și călugăriți într'o mănăstire grecească. Aceștia și mai ales *Ciril*, fiind oameni învățați, traduc cărțile de religie creștină din limba greacă în cea slavă. Ei iscodesc chiar și un alfabet special numit după numele iscoditorului, *cirilic*, și introduc ast-fel slujba bisericească în limba slavă la popoarele neamurilor lor. Chemați de *Rastislav* regele Moraviei, ei întorc pe locuitorii acestei țări la forma creștinismului slavon. În timpul ce frații apostoli predicau în Moravia regele *Bogor* (852—888), după o luptă avută cu împăratul *Mihail al III-le*, se împacă cu el și se botează. El primește de o dată creștinismul sub forma grecească, după cum fusese introdus la Slavonii din peninsula Balcanului. Murind însă *Ciril* în Moravia și după aceea și *Metodiu*, catolicii care văzuse cu ochi răi introducerea ritului slav în acea țară, încep a persecuta pe discipulii apostolilor popoarelor slave, care se retrag din Moravia și găsesc un adăpost la curtea regelui *Bogor*. Șese din cei mai însemnați ucenici ai lui *Metodiu* și *Ciril* anume: *Gorazd*, *Clement*, *Laurentiu*, *Naum*, *Sava* și *Anghelar* sunt numiți episcopi în Bulgaria și introduc forma slavonă a creștinismului și la poporul slavonizat al Bulgarilor. *Simion* marele rege al Bulgarilor (893—927) ia titlul de împărat și așază chiar un patriarh bulgar, neatârnat atât de papă cât și de patriarhul de Constantinopol, în capitala imperiului seu, *Preslav*.

Din Bulgaria această formă a bisericei creștine trece și la Românii din stînga Dunării, cari erau supuși împărăției bulgărești.

Revenant au pop. italian
în lit. a. 1869. ang. a. 1869. a. 1869.
RCS

Creștinismul la Romîni

Creștinismul se introdusese la Daco-Romani încă din timpul epocii romane. Dacă nu ne-au ramas inscripțiuni care să amintească despre această religie, lucrul se esplică prin faptul că până la Constantin cel Mare (325) religia creștină fiind persecutată, ea se ținea ascunsă și nu îndrăznea să apară la lumina zilei.

Îndată ce religia creștină ajunge a fi religia statului roman, ea începe a fi propoveduită în limba latină atât în părțile orientului cît și în ale occidentului. Se constată prin secolul al IV-le mai mulți episcopi din orașele dunărene care scrieau și predicau în latinește. ast-fel: *Auxentius* din Durostorum (Silistria), *Palladius* din Rațiară, *Ursatius* din Singidunum. Colonistii din Dacia Traiană rămîind în legături cu Romîni din orașele de la Dunăre, se înțelege cum de creștinismul sub forma lui romană putu să se introducă până întru atîta la ei, încît astăzi să întîlnim toate națiunile de căpetenie a le creștinismului redate prin cuvinte latinești. Înriurirea bisericei slavone și mai apoi și a celei grecești se arată cu foarte slabă față ca înriurirea romană.

Cuvintele creștinești de origine latine sunt numeroase în limba romînă. Ast-fel: *creștin* cu *e* radical ca în *chrestianus*, *Dumnezeu*, *păgîn*, *biserică* care vine de la latinul *basilica* și nu de la grecescul *βασιλική* din cauză că a păstrat pe *b* inițial, *timplă*, *altar*, *cruce*, *mormînt*, *botez*, *cuminicătură*, *lege* în înțelesul de religie, *păcat*, *păreasimi*, *preot*, *popă*, *Paști*, *sicriu*, *cimitiriu*, *drac*, *diavol*, *Duminică*. Față cu aceste noțiuni fundamentale ale creștinismului, care se văd a fi latinești, întîlnim cuvinte slavone numai puține și neînsemnate precum *vlădică*, *utrine*, *molitfă*, *precista*, *spovedanie*, *moaște*, etc. etc., ear cuvinte grecești, de și mai multe și mai de samă, totuși nu se pot compara în privința însemnătăței lor cu acele latine. Ast-felii sunt: *evanghelie*, *liturghie*, *aghiazmă*, *mitropolit*, și în de obște toate gradele ierarhiei religioase.

Nu numai atita; tot limba ne arată că Daco-Romanii păstrase din vechea lor cultură știința scrierei și a cetirei, dovadă însuși cuvîntul *scrie*, *scrisoare*, apoi cuvintele *carte*, *a învăța*, *învățătură*, și când alătura cu asemenea cuvinte întilnim pe acel de *sfința Scriptură*, acest cuvînt ne arată învederat că Românii cunoșteau creștinismul încă din epoca romană *sub o formă scrisă* și că aveau de pe atunci cărțile sfinte scrise în limba latină.

Cînd Românii căzură sub stăpînirea bulgărească, și Bulgarii, întorcîndu-se la creștinismul slavon, impuseră feliul slujbei lor în toată întinderea împărăției lor, începî o persecuție în contra forme naționale a bisericii romîne. S'au pastrat chiar o tradiție după care cărțile latinești de religie a le Romînilor fură arse și înlocuite cu cărțile bulgărești. Ast-feliu introducerea ritului bulgar sau slavon la Romîni este datorită unei apăsări, aceea a statului bulgar care stăpînea țările romîne.

Romîni din Dacia traiană căzînd sub ierarhia bisericii bulgărești, se explică de aice cum se face de întilnim bisericile Munteniei și a Moldovei supuse canonicește patriarhului bulgar din orașul *Ohrida*, ultima capitală a primului imperiu bulgăresc, care este răsturnat de *Vasilii al II-le Bulgaroctonul*, împăratul Constantinopolei, la anul 1018.

Înriurirea bulgară asupra Romînilor nu fu de cît înnoirea celei slavone, de care dînsa trebue cu toate aceste bine deosebită. Înriurirea bulgară avu efect asupra limbei și slujbei bisericești. Limba slavonă deveni de atunci înainte singura scrisă și cetită la Romîni. De aceea ea deveni în curînd limba oficială a statului. Toată cultura Romînilor fu învălită în această limbă, eară cea românească rămase numai cît ca limbă vorbită. Singura cultură literară a limbei romînești a fost aceea simplă și potrivită a poveștilor și poeziilor poporane.

Limba slavonă, stăpînind spiritul poporului romîn mai bine de 700 de ani (900—1640) impiedică în tot acest restimp cultura proprie a limbei și minții românești. Și în apusul Europei limba bisericească era deosebită de cea a poporului, fiind cea latinească. Însă limba latină era o

limbă cultă, pe care cunoscînd-o cineva, putea să învețe cu ajutorul ei o sumă de științi, pe cînd limba slavonă din biserica romînă aparținînd unui popor necult, ea reținu spiritul romîn într'o stare de înapoie, foarte dăunătoare dezvoltării sale.

§. 19.

Ungurii, Peceneghii, Cumanii și Tatarii

Al patrulea popor de rasă mongolă ce năvălește din Asia în Europa sunt *Ungurii*, strănepoți direcți ai Hunilor. Pe la 830 ei se opresc în regiunea dintre Nipru și Siretiu, numită pe atunci *Ateluzu* întreprinzînd de acolo mai multe năvăliri către apusul Europei. În timpul uneia din aceste, pe cînd partea mai voinică a națiunii se afla în expediție, poporul rămas a casă suferi o cumplită lovitură din partea Bulgarilor și a unui nou neam de barbari, *Peceneghii*, care devastară cu totul *Ateluzul* și împrăstieră pe Unguri în toate părțile.

Parte din ei, pentru a scăpa de dușmani, fugiră în munții mărginași ai Moldovei sudice, trecînd până în partea Transilvaniei. Din acești Unguri refugiați în munți se trage poporul *Secuilor*, neam de Unguri ce împoporează colțul sub-răsăritean al Transilvaniei, numai această împrejurare explică cum se face de se găsesc Unguri în acea parte a munților Transilvaniei, cînd de alt-felie această nație locuiește de obicei în șes. Tot de aici se explică desnaționalizarea Romînilor prin Unguri în acel colț de țară, precum și faptul că terminologia muntelui în acea parte este maghiarizată.

Ungurii reîntorcîndu-se în *Ateluzu* din expediția lor și găsindu-l pustiet, culeseră rămășițele neamului lor și plecară cu toții prin Galiția către Panonia, în valea Dunărei și a Tisei. Ei nu se așezară îndată în acest nou locaș, ci de aici ei urmau mai departe a prăda Europa apusană. După ce însă fură bătuti foarte tare în două rînduri, la *Merseburg* în 933 de către *Henric I* împăratul Germaniei și în cîmpia de la *Lech* la 955 de către

Oton cel Mare. Ungurii se săturară a mai umbla după prădăciuni și se așază pe loc în Panonia, unde dezvoltară în curînd viața de stat.

Așăzarea Ungurilor în Panonia fu fatală Romînilor, pe cît și Slavonilor, care locuiau în Transilvania și care începuse a se coborî cătră șes, ca să întemeeze niște începuturi de state. Ast-fel cînd vin Ungurii în Transilvania, ei întîlnesc mai multe state: cele slavone sau bulgare ale ducilor *Glad*, *Memmorut*, *Salamus*, *Kean* și statul românesc a lui *Geliu*. Toate aceste state căzură mai curînd sau mai tîrziu sub stăpînirea ungurească. Totuși Transilvania păstră oare-care autonomie, prin ocîrmuirea ei sub Voievozi, după cum fusese sub stăpînirea bulgară.

Statul unguresc primi în curînd religia catolică cu limba latină ca oficială. Romîni însă, de și supuși de Unguri, urmează înainte a păstra forma creștinismului slavon cu limba slavonă ca limbă a liturghiei.

Prin strămutarea *Peceneghilor*, popor de rasă mongolă, în locul Ungurilor în Ateluzu, ei devin vecini Dunărei și după cît se vede trec de mai multe ori fluviul. De la dinșii a ramas numele unui pîrâu *Peceneaga*, care se varsă din Dobrovia în Dunărea. Peceneghii trecînd de mai multe ori în imperiul bizantin pentru a prada, sunt foarte rău bătuți de *Alexios Anghelul* pe la 1090, după care mare parte din Peceneghi intră în armata Bizantinilor, car cîteva pîlcuri trec în Transilvania, unde se așază sub numele de *Bisenii* și se contopesc mai tîrziu cu popoarele acestei țări.

După nimicirea Peceneghilor se arată în valea Dunărei alte oarde de Mongoli numiți *Cumani*, care ocupă șesul Moldovei și Munteniei unde lasă mai multe numiri ce amintesc petrecerea lor precum: *Comanii*, *Comănești*, *Comarna*, *Comarnița*, *vadul Cumanilor*, precum și numele propriu de *Coman*. Un trib al Comanilor se numea *Uzii*, de la care ne au ramas numele pîrăilor *Uzul* și *Oituzul* precum și *pasul Oituzului*. Și Cumanii care dominează în valea Dunărei de pe la 1100, sunt nimiciti de ultimul și-voiu, unul din cele mai cumplite ale năvălirii, acel al *Tatarilor*. Mai multe rămășiți din sfîrșăturile Cumanilor scapă și ele în Transilvania.

Cumanii au fost un episcopat catolic
Ce Bălaș

Tatarii, ultimul neam de Mongoli pe care adinea Asia îl revărsă asupra Europei, reînnoiră toate grozăviile năvălirilor anterioare și cruzimele lor ne mai pomenite lasară o adîncă întipărire asupra minții celor ce le suferiră. Oardele lor plecînd din Asia pustiază Rusia cucerind orașele Vladimir, Moseva, Kiev; întră în Polonia, ard Cracovia, și apoi se împart în două grupe, din care una înaintează asupra Germaniei, cealaltă sub *Batu-Chan* trece peste munții Carpați, peste pasul numit *Poarta Rusiei*, în Transilvania (1241). Parte din ei apucă spre Ungaria iar alții se cobor în jos către sudul Transilvaniei pustiind în calea lor ast-fel, că numai remase nici o casă în picioare, nici o viață cruțată. Regele Ungurilor *Bela al IV-le* fuge în Veneția de unde revine după ce Tatarii părăsesc Ungaria.

De și ei se retrag din această țară care fusese atît de pustietă încît nici pe ei nu-i mai putea hrăni, totuși nu se îndepărtează pentru totdeauna de țările noastre, ci adăpostindu-se în Crimeea, ei urmează de acolo a veni în țările romîne, și aceste prădăciuni s'au urmat neconținut pînă la sfîrșitul secolui trecut.

§ 20.

Efectul năvălirii asupra Romînilor

Năvălirea barbarilor ține în răsăritul Europei mai bine de 1000 de ani, în care răstimp Romîinii nu avură vremea de a se liniști de tulburările la care dînsa îi espunea, așteptîndu-se neconținut a fi prădați cînd de un neam de barbari, cînd de altul. Acest vecinic neastîmpăr făcu cel mai mare reu Romînilor, căci îi împiedecă a se deda la lucrările civilizătoare, și ei zăboviră deci un timp imens din istoria lor în o stare de necultură.

Năvălirea barbarilor distruse viața civilisată a Daco-Romanilor și-i sili să se întoarcă îndărăpt de unde încep societățile. Cînd fură loviți pentru prima oară de Goți, ei trăiau viața cultă și chiar rafinată a lumii vechi. Fiind nevoiți a se retrage în munții înaintea năvălirii ei pără-

siră orașele lor care căzură în ruină, pentru a nu semai ridica, și uitară tot odată și toate noțiunile referitoare la viața de stat roman, întru cît această viață însăși fusese distrusă. Aproape toate cuvintele ce se raportau la viața statului roman, și care erau atît de cunoscute Daco-Romanilor, precum : *legatus Augusti, procurator, decurio, decemvir*, se pierdură din conștiința poporului împreună cu noțiunile la care dinsele se raportau. Poporul român recăzu iar în organizarea patriarhală a societăților, fiind nevoit să reinceapă iarăși din capăt o viață acum trăită.

Indeletnicirile sale cele multiple se simplificară și ele, reintorcîndu-se la viața păstorească și dacă el nu părăsi cu totul lucrările agricole chiar în crierii munților, unde asemenea ocupații erau greu de îndeplinit, aceasta o făcu numai fiind că un popor nici odată nu se poate întoarce cu totul îndărăt pe calea culturii. El ținea la lucrurile ce le deprinsese odată, și le punea în aplicare chiar în condițiile cele mai nefavorabile.

Care împrejurări au apărut pe poporul românesc de a se perde cu totul în șirul unei mișcări atît de turburate ca aceea a năvălirii? Cum a mai putut el rămînea în viață după atîtea suferinți? Nu numai atîta dar cum a putut el pastra pentru a zice ast-fel neatinsă comoara sufletului seu, și rămînea până astăzi tot un popor de viță romanică, care poartă încă pe fruntea lui pecetea nobilei origini din care se trage?

Adăpostirea lui în munți explică singură toate aceste. Trăind el retras în ascunzișurile nestrăbătute a le munților, el fu ferit de atingerea îndelungată a celor mai multe neamuri barbare. Acele ce se amestecară cu el, precum Slavonii, fiind cu mult inferioare în privirea puterii minții și a cugetărei lor, primiră ele predominarea romînă în loc de a o impune pe a lor. Ast-fel poporul român eși transformat din epoca năvălirii, însă nu nimicît.

Tot această retragere în munți, care distruse viața de stat romană, deveni adăpostul părților mai întinse a le naționalităților poporului român. Limba, moravurile și obiceiurile sale se păstrară cu o mai mare sfințenie, decît dacă ar fi fost supuse unei influenți civilizătoare străine.

Trăind retras în sine însuși, poporul românesc păstră neatinși feliul seu de a fi, și dădu puțință astăzi unei desvoltări proprii și naționale.

Viața Daco-Romanilor în munți și întoarcerea lor în mare parte la starea de păstori mai esplică încă o altă particularitate ce nu se întâlnește de cît la dînșii, anume unitatea surprinzătoare a limbei lor. La nordul Dunării între Romînii deosebitelor provincii a le Daciei, de și ele sunt foarte îndepărtate, nu există o varietate atît de mare a limbei, încît Romînii din deosebitele țeri să nu se poată înțelege, afară de mici deosebiri în cuvinte. Maramureșanul înțelege pe Banățan și Dobrogeanul pe Romînul din Crișiana. În Italia și Franța din potrivă chiar locuitorii unor provincii apropiate precum Lombardia și Piemontul nuse înțeleg între ei. Romînii, purtîndu-se cu turmele lor din loc în loc, se atingeau neconținut unii cu alții și această veșnică frămîntare aduse acea unificare a limbei care pune în uimire la prima vedere.

§ 21.

Inceputurile vieței de stat la Romîni

În timpul năvălirilor barbare, Romînii trăiră adăposiți în munți. Ei ocupară deci tot încunjurul Transilvaniei, care este mai ales bogat în munți înalți și păduroși, apoi țara numită Maramureșul la nordul Transilvaniei și partea răsăriteană a Banatului. De și aceste părți fură locuințele Romînilor un timp atît de îndelungat, totuși nu în ele se putu desvolta la dînșii o viață proprie, întru cît ei aici fură supuși de Unguri.

Trebui ca Romînii să iasă din țările stăpînite de Unguri și să se întindă în cîmpiile Munteniei și a Moldovei, pentru a desvolta aici o viață neatîrnată. De acea istoria Romînilor propriu zisă nu trebuie căutată în Transilvania ci mai ales în Muntenia și Moldova. Bine înțeles că Romînii rămași peste munți, care erau tot un trup, un sînge și o minte cu acei eșii dincoace de ei, au avut tot de-a-una în evenimentele istoriei lor o strînsă legătură cu acea a Romînilor din Muntenia și Moldova.

Înainte de a păși la expunerea întemeierii principatelor, să cercetăm starea în care se află Muntenia și Moldova în momentul acestei întemeieri.

Cînd Slavonii acoperise tot teritoriul vechii Dacii, acolo pe unde dinșii se așezară între Romîni adevărat în munți, ei fură romanizați; în șes însă, pe unde nu erau Romîni, ei păstrară naționalitatea lor. De aceea încă din timpuri îndestul de vechi întîlnim în Muntenia și Moldova două soiuri de popoare: Romîni către munte și Slavoni către șes. Că partea mai plană a Munteniei și a Moldovei a fost locuită de Slavoni înainte de venirea Romînilor de peste munți, se vede după numeroasele numiri geografice de origine slavonă ce se întîlnesc în cîmpia principatelor. Ast-feliu numai dintre rîuri se pot enumera: *Jijia, Bahluiul, Neletinul, Bistrița, Trotușul, Slănicul, Tutova, Crasna, Șușița, Marușa, Zabala, Teleajnul, Berja, Studinița, Putna, Milcovul, Rîmnicul, Slimnicul, Nișcova, Rișca, Doftana, Cricovul, Sabara, Glavaciocul, Dimbovița, Ialomița, Neajlovul, Ilfovul, Cotmana, Tismana*, și altele nenumărate.

Pentru Moldova în special avem dovada existenței chiar a unui stat și a unor orașe slavone, în partea cîmpului. Un document din 1134 pomeneste pe un principe al Bărladului, *Ivanco Rotislavovici* sub domnia căruia s'ar fi aflat mai multe alte orașe, dintre care documentul aminteste încă *Tecuciul* (în slavonește: apă repede) și *Haliciul mic*, astăzi Galațul, fondat de către o colonie slavonă din Galiția, numită pe atunci tot Haliciul.

Pe coastele munților ce mărginesc Muntenia înspre nord și Moldova înspre apus se află populația romînească care eșise din cuprinsul Transilvaniei sub apăsarea la care era expusă prin popoarele barbare ce cuprinsese lăuntru acestei țări. Această populație era organizată în mici state sub niște șefi numiți Voievozi. Așa în Muntenia găsim într'un document din 1247 pomenite mai multe mici ducate: în țara Severinului de-a-dreapta Oltului chinezatile lui *Ioan* și lui *Farcaș*, despre care nu știm de ce populație erau locuite. În dreapta Oltului să găsește amintită în acelaș document țara lui *Lyrtioy* voivodul Valachilor și în stînga aceluiaș rîu țara lui *Seneslau* tot voivod al Va-

lachilor. Se mai vorbește încă și de niște Valachi din țara *Lytira*. Despre aceste ducate valache spune regele Bela al IV-le, în documentul seu, că le exceptează din dăruirea făcută cavalerilor din Ierusalim și că le lasă Romînilor după cum le avuse și până acum, ceea ce arată că aceste ducate românești se bucurau față cu regii unguri de oarecare neatîrnare. De aceea și întîlnim mai tîrziu, pe la 1272 pe voivodul următor lui Seneslau, *Liten*, revoltîndu-se cu fratele seu *Barbat* contra regelui unguresc, și trebuind se fie supus cu armele. În aceste ducate românești se afla chiar și oare-care nobilime, care capătă prin privilegiul lui Bela al IV-le dreptul de a fi judecată de curtea regească.

În Moldova, de și nu se constată existența unor ducate românești ca acele din Muntenia, totuși întîlnim mai multe grupe de Romîni înșirați de-a lungul munților Carpați. Ast-fel în *Vrancea* (colțul sudic-ăpusan al Moldovei) găsim pe la 1234 un număr mare de Romîni care avea episcopii lor și care atrăgeau chiar la religia lor pe Unguri și pe Sași, încît papa dă ordin episcopului Cumaiilor, care-și avea reședința lângă Milcov, că să se silească a întoarce la catolicism pe acești Valachi.

Mai sus încă, prin județul *Bacăului*, întîlnim Romîni pe la 1167 pomeniți de doi scriitori bizantini care spun că ei ar fi prins pe unchiul împăratului de Constantinopole Manoil Comnen, unul Andronicus, care după ce ar fi tradat pe împăratul, nepotul seu, ar fi fugit către hotarele Galiției, unde ar fi fost prins de Valachi.

Stăpînirea Galiției se întindea pe atunci până la principatul *Bîrladului*, care era sub suzeranitatea acesteia.

Mai spre nord încă întîlnim Romîni în *Cîmpulung* din Bucovina care constituiau aici un mic stat ce mai tîrziu, după întemeierea Moldovei, ajunse vasal și tributar ei.

Afară de aceste ducate sau state mici românești ce se aflau în Muntenia și Moldova, mai erau în Transilvania două ducate, care par a fi fost rămas pe jumătate neatîrnate de Unguri; aceste sunt ducatul *Făgărașului* la sudul Transilvaniei și ducatul *Maramureșului* la nordul a-

celelalte țări. În aceste ducate grămadindu-se tot mai mulți Români ce fugeau de asuprirea ungurească, de la o vreme mulțimea norodului deveni așa de mare încît trebui să se reverse în afară către cîmpiile Munteniei și Moldovei în o bogată emigrare, care puse temelie principatelor române.

Această emigrare este cunoscută în istoria Românilor sub numele de *descălecare*.

§ 22.

Imperiul valaho-bulgar

Afară de Români din stînga Dunărei, se mai află o grupă de popor latin locuitor în munții Balcanului și ai Pindului. Acești Români din care o parte se numesc *Armeni* în propria lor limbă, se trag, cum am spus, din coloniștii romani ai Moesiei, care fugiră înaintea năvălirii slavo-bulgare în munții vecini regiunii locuite de ei, precum Români de la nordul Dunărei căutase scăpare în Carpați (§ 16). Acest Români sudici se dedase ca și cei de la nord la păstorie, cultivînd însă și puțin grâu în văile mai largi a le munților. Ei trăise aproape neatîrnați în munții lor, feriți de stăpînirea bizantină de la sud pe cît și de acea bulgărească de la nord. După ce imperiul bulgăresc întemeiet de *Ausparuh* în Moesia este destrus de împăratul *Vasiliu II Bulgaroctonul* în 1018, și stă supus Bizantinilor vr'o 160 de ani, aceștia vroind să supună la dări mai grele pe Români și pe Bulgari de cum le plăti-se până acuma, provoacă în aceste popoare o cumplită răscoală care le aduce din nou la neatîrnare (1185).

Rescoala porni din sinul Românilor, care sub doi frați *Petru* și *Asan*, din aceea ginte, respinseră domnia bizantină. Împăratul *Isac Anghelul* porni în contra lor și-i bătă în prima întîlnire. Români bătăți, căutară scapare la Cumanii de la Nordul Dunărei de la care luînd ajutor, se întorc în contra Bizantinilor, îi bat în repetite rînduri și se declară neatîrnați de dînsii. Bulgarii se unesc apoi cu Români și constituiesc împreună un stat cunoscut sub numele de *imperiul valaho-bulgar*, la început sub dinastia

română a *Asanilor*. După moartea lui Asan, care fu ucis de un dușman personal în 1196, rămîne Petru care și dînsul moare sub cuțitul unui ucigaș în 1197. Îi urmează la tron fratele lor cel mai mic, *Ioaniță* (1197—1207), sub care Romîniî uniți cu Bulgarii repurtează neconținut izbînzii mai întăii în contra Bizantinilor. După ce Grecii sunt resturnați de Latinii cruciatei a IV, și se întemeiază în Constantinopole imperiul latinesc, Ioaniță urmează luptele contra acestei nouă împărății, bate și prinde în o luptă pe împăratul francez *Balduin de Flandra* și dobîndește o autoritate atît de mare încît tot orientul se cutremura înaintea lui. Papa din Roma aflînd că un popor originar din Italia ajunsese la o așa însemnătate, trimite soli la Ioaniță pentru a-l atrage la biserica catolică. Ioaniță declară că primește, dacă papa îi va da coroana imperială, cea ce se și face, și Ioaniță este încoronat ca *împărat al Bulgarilor și Valachilor* de delegatul papei, în ziua de 8 Noemvrie 1204.

După moartea lui Ioaniță urmează *Borilă* apoi *Ioan Asan* în sfîrșit *Culiman* și *Mihail Asan*, după care domnia trece la niște împărați de neam bulgar încușeriți prin femei cu dinastia armănă (1257). Cel întăii este unul *Mitzes* care ține în căsătorie pe o fată a lui Ioan Asan. Imperiul valacho-bulgar începe a decăde și este nimicit de Turci în bătălia de la *Cosova*, la 1389, prefăcîndu-se Bulgaria într'o provincie a imperiului otoman.

Elementul valach sau romîn în imperiul valacho-bulgar jucă un mare rol în lupta pentru neatîrnare contra împăraților greci și latini din Constantinopole. De aceea și vedem că conducerea rescoalei este purtată de Romîni și că dinastia cea di'ntăii, cea a *Asanilor* este de origină romînă. Cînd fu însă să se constituască statul, Bulgarii începură a avea rolul predominant, întru cît ei aveau oare-care cultură care lipsea cu totul păstorilor romîni. Bulgarii anume aveau ritul lor special în biserică, un cler organizat, o limbă scrisă, pe lingă că ei mai trăise odată în viața de stat în întăiul lor imperiu. Forma exterioară a statului valacho-bulgar era bulgărească și chiar elementul romîn, ce lua parte la conducerea statului, coborîndu-

se între Bulgari se prefăcea pe nesimțite în atari. De aceea cu timpul nu se mai vorbește de un imperiu valachobulgar ci numai de unul bulgăresc. Românii după ce dăduse cel mai puternic ajutor la constituirea împărăției, după ce procurase aceștia cei mai viteji conducători, după ce dobândise neatîrnarea statului, se retraseră iarăși în munții lor, unde urmară înainte a se îndeletnici cu păstoria și fură uitați de istorie precum fusese și înainte de întemeierea statului valachobulgar. Un moment numai strălucise pe ceriu steaua acestui popor și apoi iar dispăru în întunecime.

PARTEA II-a

ISTORIA MEDIE

(De la întemeierea principatelor până la Matei Basarab și Vasile Lupu).
(1290—1633)

CAP. I

ISTORIA MUNTENIEI PÂNĂ LA MOARTEA LUI VLAD-ȚEPEȘ (1290—1477)

§ 23.

Descălecarea Munteniei până la Mircea cel mare (1290—1386).

De la întemeierea stăpînirii ungurești în Transilvania, Romîinii de aici fură supuși unei persecuții religioase îndreptată de catolici contra bisericii ortodoxe a Romînilor. Papa trimite în repetite rînduri scrisori către regii ungurești pe care îi îndeamnă a întoarce către credința adevărată pe *inchipuiții creștini* ce s'ar afla în țara lor. Romîinii în fața acestor persecuții se retrag tot mai numeroși în ducatele pe jumătate neatărnate *Făgărașului* și a *Maramureșului*. Propaganda catolică ne lăsîndu-i în pace nici aici și pe de altă parte numărul populației crescînd peste măsură, parte din poporul romînesc se hotărăște a trece munții și a se coborî în văile roditoare ce priveau către marea Neagră, spre a întemeia aici o viață mai la adăpost de asupririle cărora erau expuși.

Cea întâi coborîre a Romînilor de peste munți pe laturile exterioare ale Carpaților se face din Făgăraș în Mun-

tenia și se oprește la *Cîmpul-Lung*, oraș ce exista dinainte în partea nordică, în munți. *Radu Negru* veni în fruntea unei puternice colonii de Romîni mai ales din clasa bogată, dintre nobili, însoțiți bine-înțeleș de slugile lor. Coborîrea Romînilor de peste munți spori deci elementul boieresc în Muntenia. Poporul romîn ce se afla în această țară către munți (§ 21) se supuse imigranților și deveni clasa ascultătoare, pe cînd Romîni de peste munți reprezentau clasa dominantă. Fiind că poporul romîn din Muntenia se numea dinainte pe sine cu acest nume de *Romîn*, apoi căzînd el în stăpînirea celor veniți peste dînsul, numele seu deveni sinonim cu supus, pe cînd stăpînii lor luară numele de *Munteni*. Cu timpul clasa supușilor deveni tot mai apasată și în curînd numele de *Rumîn* fu întrebuintat pentru a însemna pe locuitorul căzut în stare de șerbie.

De la poporul venit de peste munți, care se numea *Munteni*, se esplică numele de *Muntenia* dat Valahiei, care de alt-fel numai așa nu s'ar putea numi, fiind în cea mai mare întindere a ei o țară cu totul plană și lipsită de munți. Muntenia mai are încă un nume, acel de *Țara românească*, care îi vine de la numele poporului seu de baștină, Romîni; al treilea nume al Munteniei, *Valachia*, nu este cunoscut în țară, ci este dat de străini.

Radu Negru pentru a se pune bine cu locuitorii *Cîmpulungului* le întărește prin un hrizov din 1292 proprietatea asupra munților din vecinătatea orașului, încuviințîndu-le mai multe privilegii, precum scutirea de plată a unor taxe pentru lucrurile de mîncare, dreptul exclusiv de a avea și a cumpara proprietățile tîrgului și altele.

Ducii mai mici ce i-am văzut că existau în Muntenia înainte de descălecare (§ 21), de îndată ce auziră despre sosirea unui om mare de peste munți, se grăbiră a veni și a-i se închina. Între cei dintâi fu *banul Craiovei*. Acesta era tot din familia *Basarabilor* ca și *Radu Negru*, încît închinarea îi veni cu atîta mai ușor cu cît o făcea unei rudeni.

Radu Negru dă în căsătorie pe fiica sa, lui *Ștefan Milutin*, întemeetorul puterei sirbești, pe care însă acesta o leapădă în curînd trimetînd-o înapoi la tatul seu.

După *Radu Negru* care pare a se mai fi numit și

Tugomir Basarab urmează fiul seu *Ivancu Basarab*, care devine cusrul lui *Mihail* țarul Bulgarilor, dînd pe fata lui în căsătorie fiului lui *Mihail*, *Alexandru*. La rîndul lui acest *Alexandru* căsătorește pe sora lui după *Ștefan Dușan* marele rege al Sîrbilor, încît toate țările de la Dunăre erau sub dinastii înrudite. *Ivancu Basarab* ajută cusrului seu contra bizantinilor.

Alexandru Basarab domnește de pe la 1330 până după 1360. Domnii munteni, care prin părăsirea Transilvaniei scăpase de domnia ungurească, nu vroiau să mai asculte de supunerea pe care regii unguri o pretindea. Poziția cea tare a Munteniei, despărțită de Ungaria prin munți înalți, înlesnea împotrivirea domnilor ei. Regele *Carol Robert* atacă pe *Alexandru*, este însă cumplit bătut de dînsul, încît abia scapă în Ungaria cu sfărămăturile armatei sale.

Alexandru Basarab avu două femei: una ortodoxă, muma fiului seu *Vladislav*; alta catolică, *Clara*, cu care avu două fete, măritate una după *Strașimir* țarul Bulgarilor și cealaltă, numită *Anca* după *Simion Stareț* țarul sîrb. Soția catolică a lui *Alexandru Basarab* favoriză mult lățirea credinței catolice în Muntenia, fiind în bune relații cu papa, care trimite soțului ei pe la 1345 o scrisoare prin care îl roagă să se întoarcă la catolicism.

Vladislav Basarab se constată că ocupa scaunul în 1365. Regele *Carol Robert* nemulțămît că acest domn se urcase în tronul tatălui seu, fără a'l întreba pe dînsul, atacă pe cumnatul și aliatul lui *Vladislav*, *Strașimir* regele Bulgariei, și îl prinde împreună cu soția lui, sora lui *Vladislav*. Domnul muntean se împacă însă cu regele unguresc, și imediat după împăcare videm pe papa trimițînd mai multe scrisori către maștiha lui *Vladislav*, catolica *Clara*, în 1370 și 1372, sfătuiînd pe *Vladislav* în ele să se întoarcă la catolicism, căci ar avea pe lîngă dînsul o femeie prea înțeleaptă, soția tatălui seu.

Papa îi mai trimite cîți-va călugări minoriți și așază un episcop catolic în capitala țarei, la *Arges*.

Vladislav Basarab urmînd înaintea politica predecesorilor sei a se lega prin înrudire cu domnii slavoni de

peste Dunăre, își mărită pe fata lui *Elena* cu *Uroș* fiul lui Ștefan Dușan, țarul Sîrbilor.

Radu al II-le Basarab se constată a domni pe la 1377, cînd *Ludovic cel mare* craiul Ungariei dă un document în care spune că sperează cu ajutorul lui D-zeu a aduce țara muntenească sub stăpînirea lui, ceea ce dovedește că pe timpul acestui domn iarăși se stricase relațiile între Munteni și Unguri și că Muntenii se eliberase cu totul de stăpînirea ungurească.

După *Dan I Basarab* fiul lui Radu II, care domnește pînă la 1386 vine la tron fratele seu *Mircea cel mare*.

§ 24.

Mircea cel Mare

(1386—1418)

Pînă să vină Mircea I la tronul munteniei se întîmplată o mare schimbare în starea popoarelor de la sudul Dunărei. Turcii, trecînd în Europa la 1357, încep a cucerii țările supuse imperiului bizantin și curînd după aceea și statele slavone din dreapta Dunărei. La 1362 ieu Adrianopole. Imperiul bizantin, ne mai opunînd o împotrivire serioasă, rămase apărarea creștinătății europene, amenințată de Turci, asupra popoarelor neatîrnate ce încunjurau această împărăție: Albanezii, Sîrbii, Bulgarii și Romîinii. După ce *Murad I* strămută reședința împărăției sale la Adrianopole (1365), el bate pe *Lazăr* despotul Sîrbiei, care este nevoit să recunoască suzeranitatea sultanului (1375). În acelaș timp se supune Șişman regele Bulgariei, și și dă pe fiica lui în căsătorie după Murad. Principii creștini fac după aceea o legătură împreună și ridică o armată comună de Sîrbi, Bosniaci, Bulgari, Unguri, Albanezi și Romîni, dar sunt cumplit bătûți la *Cosova* (1389). cînd regatul bulgar este nimicit (§ 22). Sultanul Murad însă moare în bătălie și îi urmează *Baiazet* (1389-1402).

Mircea fiind și dînsul bătut în lupta de la Cosova și pe de altă parte știindu-se dușmănit de Maghiari caută un sprijin la Poloni și încheie în 1389 cu regele

Poloniei, *Vladislav*, un tractat de alianță ofensiv și defensiv contra regelui unguresc prin mijlocirea lui *Petru Mușat* domnul Moldovei. Amenințarea Turcilor punând însă în pericol atât pe Români cât și pe Maghiari silește pe domnii acestor două popoare a se apropie unul de altul. Turcii, după bătălia de la Cosova, devastară Ungaria și Muntenia spre a pedepsi aceste două țări de participarea la lupta în contra lor. Se pare că Mircea, pentru a scăpa de năvălirea turcească, ar fi consimțit a da o sumă de bani, de oare ce găsim Muntenia încă din anul 1391 înserisă pe registrele Porței ca țară tributară. Că acest tribut însă, chiar în cazul când ar fi fost plătit, nu era de cât ceva trecător, se vede de pe luptele ulterioare a le lui Mircea cu Turcii.

În 1395 intervine vestitul tratat între Mircea și *Sigismund* regele Ungariei, în care Mircea se obligă a merge în persoană în contra Turcilor numai în cazul când și regele ar păși în persoană, iar în cazul când ar trimete pe un general al seu să facă și Mircea tot ast-fel. Mircea se mai obligă să dea armatei ungurești zaharea, însă pe bani, și numește în tot textul tratatului pe rege domnul craiului *Sigismund* car nu domnul sau craiul nostru. Acest tratat este dovada cea mai evidentă că slabele legături de vasalitate ce mai legau Muntenia de Ungaria fusese cu totul desfăcute, când *Sigismund* avu nevoie de brațul lui Mircea pentru a lupta contra Turcilor.

Armata aliată a ungurilor (sporită cu Bavareji și Franceji) și Românilor trece Dunărea la Nicopoli. Cavalerii franceji ce nu cunoșteau felul de bataie al Turcilor, cerind cu ori ce preț onoarea atacului, sunt nimiciți de Turci, compromițind cu totul succesul luptei. Mircea văzînd aceasta se retrage din luptă și se duce în țara lui pe care Turcii o calcă îndată după bătăie. El trimete poporul nevolnic la munte, pustiază restul țării, ia pe proviziile armatei lui *Baiazet*, o urmărește prin păduri nelăsîndu-i nici un moment de liniște, apoi la sfîrșit, după ce o obosește, o atacă sîtis, o bate și o pune pe fugă. Ajuns la Dunăre, un general a lui *Baiazet*, *Evrenos*, face un lagăr întărit la adăpostul căruia Turcii pot trece fluviul. Fără

7
indoială că în urma acestei izbînzii Mircea scăpă de tributul timpurar ce-l plătise după bătălia de la Cosova.

În acest timp Baiazet sultanul Turcilor atacat fiind în Asia de chanul Mongolilor *Timur-Lenk*, este bătut de el la *Angora*, (1402). Baiazet este prins și moare în 1403. Împărăția lui se împarte între patru fii ai sei, din care murind *Iza*, rămîn numai 3: *Soliman*, *Muza* și *Mahomet* care se iau la luptă de la această împărțire.

Mircea ajută întâi lui Muza contra lui Suliman pe care ajunge să-l bată, să-l omoare și să-i ocupe tronul. Atacat însă de al doile frate al seu Mahomet, Muza este bătut cu tot sprijinul ce-l capătă de la Mircea.

Mahomet ajungînd Sultan, vra să pedepsască pe Mircea pentru ajutorul dat lui Muza, și trimete o armată care devastează Muntenia și ocupă cetățile *Severinul* și *Giurgiu*, ceea ce constrînge pe Mircea a se închina iarăși Turcilor și a le plăti tribut.

Se pare că atunci în anul 1411, s'au încheet tratatul de vasalitate a lui Mircea cu Turcii, după care Muntenia păstră autonomia ei, dreptul de a'și alege principii, de a declara războiu și a închea pace cu ori cine afară de prietini și dușmanii Porții, obligîndu-se pentru aceasta a plăti pe an ca *peșcheș*, adică dar, 3000 de bani de aur. Turcii pe lîngă aceasta se mai îndatorează a respecta religia țarei, a nu se așeza în Muntenia și a nu face geamii în ea.

Mircea însă, nemulțămît cu rezultatul politicei sale, ajută mai tîrziu unui alt pretendent *Mustafa*, contra lui Mahomet, prin care își atrage din nou dușmănia acestuia. Pătrunzînd Turcii în Valachia, cer de la Mircea să le dea pe lîngă tributul în bani și 500 de copii pe an în corpul enicerilor. Mircea refuză și luîndu-se la luptă, Turcii sunt bătuti într'o mare luptă la *Rovine*, fugărindu-i Mircea peste Dunăre. Totuși domnul muntean se pare că nu au rupt legăturile făcute mai înainte cu Turcii și că au îndepărtat numai condiția îngrenetoare a tributului de copii, rămânînd de alt-fel tot vasal împărăției otomane.

În timpul domniei lui Mircea teritoriul Munteniei era mult mai întins de cît mai tîrziu. Cuprindea și Moldova

sudică până pe la Bacău și Birlad și spre răsărit ajungea până dincolo de orașul Chilia, care era al ei. Peste Dunăre cuprindea Dobrogea și dincolo de Carpați ducatele Făgărașului, leagănul din care plecase formarea statului muntean, și al Amlasului. De la stăpânirea domnilor munteni, care era din familia Basarabilor, asupra părții sudice a Moldovei răsăritene se trage numele de *Basarabia* dat acestei părți de pământ, care la 1812 când Rușii au răpit de la Moldova jumătate din teritoriul, ei au întins această numire de la sudul acelei porțiuni asupra întregului trup rășluit. Mircea moare în 1418

§ 25.

Urmașii lui Mircea

(1418—1456)

După moartea lui Mircea vine în scaunul Munteniei fiul seu natural *Mircea II* sau *Mihail*, (1419—1420), care fusese asociat la domnie încă de tatăl seu. Nepotul lui Mircea, fiul generalului Dan, numit tot Dan, auzind de moartea moșului seu, trece din tabăra turcească unde se afla, în Constantinopole, a cărui împărat dă lui Dan o corabie cu care vine pe mare spre Muntenia. O partidă de boeri trece în sprijinul lui; el se ia la luptă cu Mircea II cel ajutat de Unguri, și'l ucide.

Dan II (1420—1425). Întimplându-se să moară Mahomet I în 1421 se ieu la luptă de la tronul turcesc pretinsul seu frate Mustafa (acela ce fusese ajutat de Mircea contra lui Mahomet) și fiul seu Amurat. Acesta bate pe Mustafa care căuta scapare în Muntenia, ce și altă dată îl ocrotise. Amurat supărat pentru adăpostirea dușmanului seu, trimite o armată care să jăfuească Valachia și scoate pe Dan din scaun. În locul lui, Turcii pun domn pe :

Radu III (1425—1427). Dan II fugise la Unguri, cari îl sprijiniră, cu ajutorul lor propriu și cu acel de la Poloni sub *Cobilenie Grimalie*, bat pe Turci și restabilesc în scaun pe :

Dan II a doua oară (1427—1430). În contra acestuia vine Vlad, fiul lui Mircea cel mare, care trăia la Constantinopole, unde căutase adăpostire de cînd se revoltase contra tatălui său; el avînd ajutor de la Bizantini și sprijinit de o partidă de boeri din țară, ucide pe Dan și se face domn.

Vlad II Dracul (1430—1439) fiul lui Mircea I. Turcii sprijin în contra lui pe Radu III, pe care îl trimit cu oaste în Muntenia. Dracul însă bate și ucide pe Radu III. Văzîndu-se însă dușmănit de Turcii, el caută un sprijin în Unguri și se recunoaște vasalul lui Sigismund care îl primește a fi domn și îi dă ordinul Draconului, de unde i vine numele de Dracul. Pentru a împăca însă și pe Turci, Dracul se duce la Amurat II, căruia îi făgăduiește a-l ajuta în contra ungarilor și a-i sluji de călăuz în Ungaria. În 1436 Amurat venind asupra Ungurilor cere de la Vlad să-și îndeplinească făgăduința. Vlad însă care dorea să ție credință și Ungurilor fără a se strica cu Turcii, duce pe Amurat într-o pustietate, unde, lipsindu-i provisiunile, Sultanul este silit să se întoarcă îndărăt. *Ioan Corvin de Huniade*, Român din familia Dăneștilor, însă maghiarizat, general unguresc, scoate pe Vlad Dracul din scaun, și pune în locul lui pe fiul lui Dan II,

Dan III (1439—1442), care este dat afară de Vlad Dracu pe care Turcii îl înapoese în tronul Munteniei.

Vlad II Dracul a doua oară (1442—1446). Fiind că dînsul fusese scos de Unguri în întăia lui domnie, el îi dușmănește foarte reu în această de a doua. Întimplîndu-se un războiu între Turci și Unguri, Vlad vroise să păstreze de o cam dată și cu Ungurii relații prietenești, până se va întări în domnie. Prefăcîndu-se că voește binele Ungurilor elcaută să-i împiedece de la lupta în contra Turcilor. El sfătuește pe Unguri a nu merge contra Turcilor căci ar avea o armată prea mică. Huniade, dușmanul personal a lui Vlad, îl pîrăște la regele Ungurilor, *Vladislav*, că ar ținea în ascuns cu Turcii. Vlad, pentru a se curăți de prepus, cu atît mai mult că armata ungurească intrase în Muntenia, dă regelui un ajutor de 4000 de cavaleri. Ungurii sunt însă cumpiit bătăuți la *Varna* 1444

și regele Vladislav este ucis în luptă. Huniade scăpînd în Muntenia este pus la închisoare de Vlad, ceea ce-l îndușmănește și mai rău cu dînsul. Cînd scapă în Ungaria Huniade își dă toate silințele să răstoarne pe Vlad, dînd domnia iarăși lui Dan III rudenia sa.

Dan III a doua oară (1446—1452). El dă ajutor Ungurilor în luptă cu Turcii din *Cîmpul-Merlei* 1448 unde Huniade este iarăși bătut. Lui Dan III îi urmează în tron fiul său :

Vlad III (1452—1456), care este resturnat de *Vlad IV Țepeș*, fiul lui Vlad Dracul.

Această crîncenă luptă între Dănești și Drăculești face să cîdă Muntenia tot mai adînc sub Unguri și sub Turci, încît dînsa ajunge a fi supusă ambelor acestor țări și a da pe an 500 de copii în corpul Ienicerilor. Cauza acestor lupte sta în sistemul de urmare la tron, care nu era cel ereditar, ci un sistem amestecat de alegere și ereditate, după care boerii aveau dreptul a alege la tron pe ori care din moștenitori, ori cît de departați, ai principelui. Deosebiții urmași, crezînd că au drepturi egale de urmare la tron, își făceau cîte o partidă pîntre boieri, și apoi, pentru a se putea lupta cu rivalii lor, cereau ajutor de la popoarele străine, Ungurii și Turcii, sub care făceau tot mai mult să îngenunche propria lor țară.

§ 26.

Vlad IV Țepeș

(1456—1477)

Vlad IV Țepeș în întăia domnie (1456—1462) vine domn cu ajutor turcesc, aflîndu-se ostatec la Constantinopole împreună cu fratele său *Radu cel Frumos*. Cînd vine în scaun el găsește țara într'o stare desperată : boierii despărțiți în tabere dușmane susținînd feluriți pretențiuni la domnie ; o lipsă totală de organizare a statului, adusă prin lungile împărecheri și lupte pentru domnie, și mai ales nenumărați tîlhari, care umpluseră orașele și cîmpul, nefiind împedecați și pedepsiți de nimene,

În privirea politică găsește țara lui supusă dureresului tribut de sînge, care smulgea pe fie-care an 500 de copii din brațele mamelor lor, spre a nu'i mai vedea nici odată și a-i arunca în nelegiure.

Vlad Tepeș, avînd o inimă mare, se hotărăște a scoate țara lui din o stare atît de rușinoasă și de înjosită. El trebuia înainte de a căuta să o ridice în afară, să pună orînduială în trebile ei din lăuntru. Mijlocul pe care el crezu că trebuie să'l pună în lucrare pentru a ajunge ținta, era barbar, potrivit cu timpul în care trăia; era cruzimea cea mai rafinată, cea mai îngrozitoare. Despre cruzimile lui i-a mers vestea în lume și peste timpuri chiar a străbătut, aducînd până astăzi figura lui înaintea noastră ca aceea a unui îngrozitor calău. Spirit născocitor în privirea schingiuirilor, el amesteca tot deauna ironia și bătaia de joc la cruzimile sale precum: întăpînd pe un preot pe cal pentru că nu se coborîse înaintea lui, sau prinzînd turbanele Turcilor cu cue de capetele lor, fiind că îi spusese că nu se cade să le scoată dinaintea domnului, sau ucigînd pe toți calici după ce îi ospătează, spunînd că le a dat un ospăț de sufletul lor, etc. etc. Pe-deapsa cea mai obicinuită a lui era tragerea în țapă, pentru care și poporul, îngrozit de cruzimile sale, îi dadea po-recla de Tepeș.

După ce ucide ast-fel vr'o 20,000 de oameni, el pune ceva orînduială în Muntenia; stîmpără tendințele răsturnătoare a le boerilor și stărpește tălăharitul din țară. În privința di'ntăi este caracteristică împrejurarea că atunci cînd Turcii, aduc pe Radu cel Frumos ca să'l pună în locul lui Tepeș, Radu caută în zadar să atragă în partea sa o partidă de boeri. În privirea tălharilor se acreditase o anecdotă despre un neguțitor, care rostind cătră birtașul seu îngrijirea pentru o sumă mare de bani ce o avea cu dînsul, birtașul i-ar fi spus să-și pună punga în drum și dacă nu o va găsi a doua zi neatinsă, răspunde el de dînsa.

După ce orîndui și întări țara, el refuză Turcilor tributul de sînge și Turcii trimetînd pe *Hamza pașa* împreună cu un grec *Catabolinos* că să lușăle și să prindă

Într-o zi...

pe Vlad Tepeș, acesta prinde el pe Hamza și pe Catabolinos împreună cu armata lor și-i trage pe toți în țapă. Mahomet II, vestitul cuceritor al Constantinopolei, auzind de această îndrăzneală, pornește în persoană contra lui cu o armată mai tot atât de mare și aceea cu care luase capitala imperiului bizantin. Vlad Tepeș, ce era cumnat după soția lui cu Matei Corvin regele Ungariei, cere ajutor de la dînsul, ordonă ca toate femeile, copiii și bătrînii să se retragă la munți, ear el se pune a urmări pe Turci prin întinsele păduri a le Munteniei. Într'o noapte Vlad atacă prin surprindere lagărul turcesc și face în el un măcel îngrozitor. Mergînd Mahomet mai departe dă peste valea în care erau întăpați cei 2000 de oameni a lui Hamza, cu acest pașă întăpat spre bațjocură într'o țapă mai înaltă. Tepeș ținuse un ospăț în mijlocul întăpatilor și trecînd timpul paserile își făcuse cuibul, în coșurile mortilor. Toemai Vlad fu lovit de altă parte de Ștefan cel mare al Moldovei, care voia să se folosească de încercăturile domnului muntean pentru a-și întinde stăpînirea asupra Chilie, neluînd samă că prin surparea lui Vlad Tepeș lucra la întărirea puterii turcești. Vlad Tepeș, fiind nevoit a lasa un general al seu care să privigheze pe Turci, ear el ducîndu-se în contra lui Ștefan, se lovește cu acesta și e bătut, pe cînd generalul seu e bătut de Turci, încît, perzînd în două părți e nevoit să părăsască Muntenia și să fugă în Ungaria la cumnatul seu Matei Corvin, 1462.

Turcii pun în scaunul Munteniei pe *Radu cel Frumos* (1462—1472); apoi urmează *Laiot Basarab* (1472—1476), cînd atunci Ștefan cel mare al Moldovei restituie în Muntenia pe *Vlad Tepeș a doua oară* (1476—1477) care este ucis de Laiot Basarab după puțin timp de domnie.

§ 27.

Organizarea Munteniei

Statul muntean își trage originea de peste munți, din Ungaria. Cu toate aceste el nu înfășoază în organi-

zarea lui primitivă multe elemente împrumutate de la Maghiari, ei din potrivă aşăzămintele lui le vedem luate mai curînd de peste Dunăre, de la Bulgari. Lucrul se explică uşor dacă ne amintim că Muntenia era despărţită de Ungaria prin trei piedici foarte însemnate : munţii Carpaţi care înălţau o barieră fizică greu de străbătut ; religia catolică a Maghiarilor care făcuse tocmai pe Romîni să fugă din Ungaria şi duşmănia statornică dintre aceste două popoare din care unul vroia să se mintue de supremaţia celuilalt. Din contra cu Sîrbii şi Bulgarii legăturile erau din cele mai prietenoase, înrudiri necontenite între familiile domnitoare romîne şi acele de peste Dunărea, comunitatea religiunii şi limbei bisericeşti şi oficiale şi apa Dunărei care mai curînd unia decît despărţia aceste popoare.

Totuşi statul muntenesc înfăţişază în constituirea lui şi elemente aduse de peste munţi. În primul loc, principele numit *Voevod* şi *Gospodar* care aşăzămînt cu toate că era şi dînsul de origine bulgaro-slavonă, după cum se vede aceasta după cuvîntul cu care este însemnat, totuşi exista la Romîni încă dinainte de descălare, din timpul stăpînirii bulgare şi era înfloritor peste munţi pe timpul stăpînirii Ungurilor, care şi dînsii aveau voievozii lor. *Voevodul* avea puterea absolută, acea primită ca formă de guvern la toate popoarele timpului acelaia şi moderată numai prin sfatul boerilor pe care obiceiul îl impunea. Acest aşăzămînt al voevodului era cunoscut însă şi dincoace de munţi unde se constată a fi existat voievozi (*Lyrtyoy*, *Senelau*, *Liten*), încă înainte de descălecare. Tot de peste munţi au adus Muntenii şi sistemul dăruirii de moşii sub condiţia păstrării credinţei de cel dăruit, care nu era de cît un resunet al feudalismului apusan în ţara ungurească, de unde au trecut la noi. În sfîrşit modul redactării acestor documente de danie, de şi deosebit de acele ungureşti prin limba în care erau scrise la Romîni, acea slavonă şi nu acea latină, totuşi în forma şi chiar în stilul lor par a fi copiate cele slavone din ţările romîne, după acele latineşti din Ungaria.

Organizarea mai amănunţită a statului muntean este însă împrumutată de la Bulgari. Ast-fel nobleţa sau *boieria*

este după cuvîntul ce o însemnă, (boljar=nobil în limba bulgară), de origine bulgară. Dregătoriile cele mari a le curtei domnești se constată a fi introduse tot după modelul curtei bulgărești. Ast-fel întîlnim încă înaintea lui Vlad Tepeș (documente din 1399 și 1430) următorii boeri dregători : *ban, logofăt, vistiernic, vornic, păharnic, stolnic, comis, spătar*. Din aceste banul era boerul cel mai mare al Munteniei, stăpînul Craiovei, urmaș a banului Basarab care se închinase lui Radu Negru, cînd acesta descălecăse de peste munți. Logofătul și comisul, de și însemnați prin cuvinte de origine grecească, erau împrumutați de Munteni nu de la Grecii din Constantinopole, cîncare ei nu intrase încă în legături, ci de la Bulgari, care ei înșii împrumutase aceste boerii de la Greci. Celelalte boerii: *visternicul, vornicul, paharnicul, stolnicul* sînt bulgare atît prin originea cît și prin numele lor. Dările de asemenea poartă numiri slavone precum : *birul, gloaba, dijma, goștina, desetina*. Originea lor poate fi însă anterioară descălecării, de pe timpul voivodatelor întemeiate în Transilvania (Gelliu, Salanus, Kean) sau Muntenia (Lyrtioy, Seneslau), a căror început dată încă din timpul stăpînirii bulgare.

Asupra organizării sociale observăm că în acest timp de și exista o clasă de boieri și una de țărani, cea dintăiu nu oprima încă pe cea de a doua. Țărani erau în cea mai mare parte *moșneni*, adică oameni cu moșiile lor, originari cei mai mulți din vechii proprietari ai pămîntului Munteniei. Ei se mai numiau și *Ilumîni*, termen ce se specializază mai tîrziu pentru acei dintre ei ce și perdeau proprietățile și rămîneau locuitori pe moșiile boierești. La început fiind cei mai mulți locuitori moșneni, și aceștia fiind îndatoriți la slujba armată, se înțelege de aice puterea extraordinară de împotrivire a unei țări mici ca Muntenia, care e în stare să se emancipeze prin luptă de suzeranitatea maghiară și să dea în mai multe rînduri piept, în chip victorios, cu spaima omnirei din acele timpuri, cumplitii și sălbatecii Turci, dobîndind de la aceștia, chiar atunci cînd cade sub ei, o poziție onorabilă. Apărătorii țării fiind și proprietarii pămîntului, apărarea moșiei celei mari (cum se numea pe atunci patria) se confunda cu păstrarea moșiei celei mici (proprietatea).

ISTORIA MOLDOVEI DE LA INTEMEIERE PÂNĂ LA
MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE
(1349—1504)

§ 28.

Descălecarea Moldovei până la Alexandra cel Bun
(1349—1401).

Din Maramureș, ducatul ce slujia mai cu deosebire de adăpost Romînilor ce fugiau de sub stăpînirea maghiară, începuse încă de pe la sfîrșitul secolului al XIII-le acest popor a se cobori către văile mai largi și mai roditoare a le Moldovei, împinși într'acolo prin strîmtoarea și greutatea vieții. Dintre voivozii acestui ducat, cari erau mai toți Romîni, unul *Dragoș* se strămută către sfîrșitul veacului al XIII-le în cîmpiile Moldovei, fără însă a se subtrage, ca Radu Negru, de sub domnia ungurească. Fiul acestui Dragoș este unul *Sas Voivod*, numit de documentele maghiare *moldovanul*, iar fiul acestuia, *Balk*, stăpînea noul înființat voivodat al Moldovei, în momentul cînd o nouă emigrare din Maramureș provoacă deslîpirea acestei țări de Ungaria și constituirea ei într'un stat neatîrnat.

Această nouă emigrare, care dă naștere statului moldovan, se face sub *Bogdan* în 1349, care revoltîndu-se contra stăpînirii ungurești, provoacă pe Romîni a-l urma în Moldova. Voivodul *Gyula* refuzînd cererea lui Bogdan, acesta îi pustiază cumplit moșiile și-l dă afară din ele. Bogdan trece după aceea în Moldova cu un mare număr de Romîni resvrătitori, bate pe Balk, care vroia să păstreze credința către regele unguresc și pe Ludovic cel Mare care-i vine în ajutor. Regele unguresc ia cu dînsul pe voivodul Balk în Ungaria, și pentru a-l despăgubi de perderile suferite în Moldova, unde 'și părăsise moșiile ce le avea, îi dăruiește moșia lui Bogdan din Maramureș, Cuhnea, de care acest din urmă fusese despoiat ca trădător, Moldova, mîntuindu-se ast-fel de stăpînirea maghiară,

deveni locul de scăpare pentru toți Romînii cei nemulțămîți cu aceea stăpînire. Se înțelege de la sine că precum primii resvrătitori fusese clasa boierească cea avută și puternică, așa și refugiații de mai tîrziu fură tot din aceeași clasă, încît descălecarea Moldovei avu, ca și aceea din Muntenia, efectul de a spori numărul și însemnătatea clasei nobiliare în Moldova. Elementul românesc aflat în Moldova pare a fi fost îmbrățșat de descălecători, cărora le ajută în lupta contra partizanilor ungurești. De aceea în Moldova poporul român nu pare a fi fost supus și redus apoi în stare șerbi. De aceea nici nu se întîlnește aici șerbul însemnat cu numele de *rumîn*. Acei supuși fură mai cu samă populația slavă a țării ce nu era încă romanizată și care primește numele de *vecini*, sinonim cu *rumînii* din Muntenia.

Din înaintarea neconținută a elementului românesc către cîmpia moldovenească și muntenească se explică treptata lățire a lui. Slavonii, desnaționalizați de Romîni, sporeau și dinșii numărul lor. De aici se mai explică și faptul cum de multe sate cu nume românesc sunt așezate lîngă riuri ce poartă nume slavone, precum și împrejurarea că sunt multe sate locuite astăzi de Romîni, care poartă niște nume ce nu-și găsesc etimologia decît în limbile slave.

Despre domnia lui Bogdan, de și a ținut un timp îndestul de îndelungat, de la 1349 până după 1360, nu se știe nimic alta de cît că au întemeet domnia neatinată în Moldova. După el urmează fiul seu *Lațcu* care domnește pe la 1372 cînd primește de la papă niște scrisori în care îl felicită pentru întoarcerea lui la catolicism și'l îndeamnă să nu se lese a fi ademenit de soția lui, care rămăsese ortodoxă, a părăsi earăși credința adevărată.

Această întoarcere a lui *Lațcu* la catolicismu este numai prefăcută, anume pentru a îndepărta de asupra Moldovei dușmănia Ungurilor, care în timpul cît domnise tatăl seu, făcuse mai în fie care an cîte o expediție contra noului stat. *Lațcu* muri ortodox și fu îngropat în biserica din Rădăuți.

Iuga I Coriatovici (1374—1375). La moartea lui *Lațcu*, ne rămînînd de cît o fată *Anastasia*, Moldovenii

pentru a găsi o viță de domn spre a o pune pe tronul lor, roagă pe principele *Iuga din Litvania* să iee corona. Pe timpul acestui domn, Moldova ajunsese a se întinde până la marea Neagră, de oare ce întâlnim pe un pan *I. Litavor* locuitorul cetății Albe. Iuga trimete la Ohrida și ie bine-cuvîntare pentru a așeza mitropolit în Succava. Moldovenii nemulțamiți în curînd cu domnia unui străin, îl otrăvesc, și și aduc în tron pe un neam al Basarabestilor din Muntenia, tot pentru a avea viță de domn în scaunul lor.

Petru Mușat (1375—1391) ajută rudei sale Mircea a incheie legătura cu Polonii. Mușat devine cumnatul regelui Vladislav, pe care îl împrumută și cu 4.000 de ruble de argint, pentru care regele Poloniei îi amanează Po-cutia, în 1389.

Roman Mușat (1391—1394), fratele lui Petru, (acesta după cît se vede nu avea copii), ie în căsătorie pe Anastasia fiica lui Lațcu, dovada cea mai bună că dinastia Mușăteștilor era străină de familia moldovenească, cu care se însoțea. Se intitulează „marele autocrat din mila lui D-zeu Ioan Roman voivod, stăpînind țara Moldovei de la munte până la mare”. Intemeiază orașul Roman și se închină în 1393 regelui polon.

Ștefan (1394—1395) fratele lui Roman, jură în 1395 credință regelui polon. La moartea lui, fiii sei Ștefan și Petru se ien la luptă de la domnie.

Petru (1395—1399) fiind ales de boeri, Ștefan se duce la *Casimir cel mare* și ie ajutor; dar Polonii sunt bătuti în pădurea Sepenicului. Acest Petru, fiul lui Ștefan, avuse și el copii; pe *Ivașcu* și pe *Roman*. Intre copii tuturor acestor principii: Roman I, Ștefan și Petru se naște o rivalitate pentru domnie, care aduce o repede schimbare în domnitorii Moldovei, fiind aleși de deosebite partizi de boeri și sprijiniți de puterile străine.

Roman II (1399—1400) fiul lui Petru, este resturnat de fiul lui Roman I. Iuga.

Iuga II (1400—1401) fratele lui Alexantru cel bun. Iuga avînd o neînțelegere cu patriarhia de Constantinopole de la alegerea mitropolitului, Mircea cel Mare îl scoate din scaun și pune în locu-i pe Alexandru cel Bun,

Alexandru cel Bun

(1401—1433)

Alexandru cel Bun cum intră în domnie se pune bine cu Polonii și la 1402 face primul act de închinare către regele, pe care îl repetează în 1404, 1407 și 1411.

De și Alexandru cel Bun își îndeplinea cu sfințenie datoria de credință către regele Poloniei, totuși *Vladislav Jaghello* se înțelege în tratatul de la *Lublau* cu împăratul *Sigismund*, care era și rege al Ungariei, ca să oblige pe Alexandru a li da ajutor în contra Turcilor; la din contra să fie scos din domnie. Dar chiar în cazul cînd ar da acest ajutor, încă după 5 ani Moldova să fie împărțită între cei doi regi și anume partea Moldovei cu *Iași* și *Chilia* să fie dată regelui unguresc, iar cea cu *Birladul* și *cetatea Albă* lui *Vladislav*. Alexandru cel Bun, de și află de acest tratat, urmează înainte e păstra credința regelui Poloniei, dînd o armată regelui *Vladislav* în anul 1414 și făcînd repetate închinări în 1415 și 1419.

Stricîndu-se relațiile între regele Ungariei și al Poloniei, tratatul de la *Lublau* se nimicea și în ultimul act de închinare a lui Alexandru către Poloni se prevedea între altele ajutorul acestuia contra regelui unguresc. În 1422 Alexandru trimite un ajutor de 400 călări moldoveni care bat pe cavalerii teutoni la *Marienburg*. Legăturile între Moldova și Polonia se restrîng încă prin căsătoria lui Alexandru cu *Ringala*, sora lui *Vladislav*. Alexandru însă plăti cam scump, onoarea d'a fi cumnatul regelui Poloniei, obligîndu-se a da soției sale venitul de la două orașe; *Sireliul* și *Rădăuții* și două căștiuri pe an cîte de 600 galbeni, care căștiuri, dacă n'ar fi plătite exact soției sale, să aibă voe regele polon a aresta pe toți neguțitorii romîni din Polonia. Alexandru mai împrumută pe regele *Vladislav*, cu 1000 de ruble argint pentru care regele reîncoeste amanetarea *Pocuției*, făcută încă de dînsul către *Petru Mușat* în 1389.

Cătră sfîrșitul domniei sale Alexandru părăsește cre-

dința cea atît de statornică pînă acumă cătră Poloni și se aliază cu *Svidrighel* ducele Litvaniei contra lui Vladislav, este însă bătut de acesta, care după aceea îl eartă în 1433, anul în care Alexandru moare.

Alexandru cel bun este însemnat ca organizator al statului moldovenesc; supune biserica moldovenească sub patriarhia de Constantinopole, și înființază pe lîngă mitropolia de Suceava, ce exista de mai înainte două episcopii, în Roman și Rădăuți. El organizează apoi boierii curții moldovenesti, după sistemul celor din Muntenia, stat ce fusese organizat înaintea celui moldovenesc. Alexandru mai ușurează și comerțul Moldovei, dispunînd ca vama care pînă acumă se plătea în toate orașele, ceea ce îngreua foarte mult comerțul, să se plătească numai în cîte unul din ele, la intrare pe cît și la eșire din țară. Comerțul pe atunci, consta în exportare de vite, piei de animale, miere, ceară și vin, și importare de obiecte lucrate.

Argintul trebuincios la batera monedei, jderii care dădeau blănuri căutate și caii cei buni moldovenesti, erau opriți de a fi exportati.

Alexandru cel Bun organizînd biserica trebui numai de cît să se îngrijască și de înființarea unor școale preoțești care să învețe pe viitorii preoți a ceti și a serie slavonește. Se mai spune că el ar fi introdus legile vasilicale în Moldova; dar asupra acestui fapt nu există nici o dovadă. Alexandru cel Bun moare în 1433.

§ 30.

Urmașii lui Alexandru cel Bun

(1433—1457)

Ilie și Ștefan împreună (1433—1444). La moartea lui Alexandru cel bun rămîn doi din fiii sei legitimi: *Ilie și Ștefan*. *Ilie* fusese asociat la domnie încă de tatăl-seu. *Ștefan* formîndu-și o partidă de boeri, cere și ajutor de la Vlad Dracul, cu care răstoarnă pe *Ilie*. Acesta fuge în Polonia la rudenia sa, regele Vladislav, care îl pri-

mește bine și îi dă moșii în Polonia; recunoaște însă de domn al Moldovei pe Ștefan, pe care vroia tocmai să-l țină în frâu prin adăpostirea lui Ilie.

Murind regele Poloniei Vladislav Iaghello în 1434, îi urmează în tron *Vladislav III*. Ilie, cu ajutorul noului rege atacă pe Ștefan. După mai multe lupte între frați se împacă, cu condiție ca Ilie să rămână domn în Moldova. dând fratelui său ca chip de vasalitate Chilia cu ținutul de prin prejur, Ilie mulțamește Polonilor pentru ajutorul căpătat, obligându-se a le da pe an câte 100 de cai, 400 de pînzi de mătasă, 400 de boi, și 100 de care de moron.

Întîmplîndu-se să moară și *Albert* regele Ungariei, regele Poloniei Vladislav III proteguitorul lui Ilie, ocupă și tronul Ungariei. Ilie pentru a mănține protecția lui Vladislav îi făgăduiește atunci 400 de cai în loc de 100 și câte 1000 de galbeni pe an.

În bătălia de la Varna (1444) moare însă regele Vladislav ce proteguise până atunci pe Ilie, și Ștefan ce era mai iubit în țară, o răscoală în contra fratelui său, îl orbește și îl pune la închisoare unde și moare în 1444. Soția lui, Maria, caută adăpost la Poloni, cari păstrează pentru dînsa în stăpînire o parte din Moldova.

Ștefan II (1444—1447). Sub acesta domnia Moldovei urmează înainte a fi împărțită; căci fiul lui Ilie, *Roman* ține în stăpînire parte cea din Moldova apucată de Poloni la moartea tatălui său, *Roman* însă, pentru a resbuna moartea acestuia, uide pe moșul său Ștefan în 1447.

Roman II (1447—1448). Fiul lui Ștefan, *Petru* vroeste la rîndul său să răsbune moartea tatălui său, cere ajutor de la *Ioan Corvin de Huniade* care i-l dă bucuros fiind dușmanul lui *Roman II* ce era cumnat cu *Vlad Dracul* cel scos de Huniade din scaunul Munteniei (§ 25). *Corvin* ajută lui *Petru* și alungă pe *Roman II* din tronul Moldovei, punîndu-l în locu-i pe

Petru II (1448—1451). Acesta dă Ungurilor ca mulțumită cetatea Chilia. El fusese ajutat în lupta lui contra lui *Roman* de generalul ungur *Ciupor*, care după moartea lui *Petru* întîmplată în 1451, rîpește pentru un moment domnia Moldovei și rămîne în amintirea moldovenilor sub

3. *Petru II*
Muntenia

numele corupt de *Ciubăr Vodă*. Legenda închipuește din acest personaj ceva fabulos, făcându-l să fie mâncat de guzganii. Roman II care fugise în Polonia moare acolo și murind după aceea și Petru, scaunul Moldovei cade în mîna lui:

Bogdan II (1451), un fiu natural al lui Alexandru cel Bun. Muma lui Roman al II-lea, Maria, care se refugiase la Poloni cu fiul seu minor *Alexandru*, se înțelege cu un alt pretins fiu al lui Alexandru cel bun :

Petru Aron (1451—1452), care taie pe Bogdan la Răusăni ; însă în loc de a da domnia lui Alexandru și mamei sale Maria, o ține pentru el. Dinsul însă este alungat de Poloni care dau scaunul lui:

Alexandru II. Acesta îl păstrează patru ani (1452—1456) cînd atunci este otrăvit și revine la tron iarăși:

Petru Aron (1456—1457), care se închină Polonilor în 1456 și se obligă a lăsa Mariei, mamei otrăvitului Alexandru, orașul Siretiu. Petru Aron se închină și Turcilor cărora le plătește tribut. În 1457 April în 13 Ștefan, fiul lui Bogdan celui tăiat la Răuseni, ocupă după alungarea lui Petru Aron scaunul Moldovei ; acesta e Ștefan cel Mare.

Urmările acestor lupte aduc căderea Moldovei tot mai mult sub Poloni. Ele provoacă încă și o închinare la Unguri și una la Turci, încît la venirea lui Ștefan cel Mare țara Moldovei era căzută într'o triplă vasalitate, de care rușine și înjosire fu mîntuită prin viteazul seu braț.)

§ 31.

Ștefan cel Mare

(1457—1504)

1. *Starea Europei*. Cînd Ștefan cel Mare vine la tron, starea Europei era următoarea ; Constantinopolea fusese luată de Turci care și întemeiesc puterea lor în Europa. Papa *Nicolai V* și *Frideric III* împăratul Germanilor vroiau să pornească iarăși o cruciadă în contra Turcilor ; însă starea Europei nu învoia o asemenea întreprindere. Franța abia sfîrșise în 1453 resboiul cel de 100 de ani în contra

Angliei, iar aceasta din urmă era sfișietă prin războiul celor două roze (1455—1485). Germanii erau desbinați prin interese și rivalități, iar Spania și Italia erau împărțite în mai multe state mici fără însemnătate. Singura Veneție, regina marilor, era încă mare și puternică; însă starea ei de stat comercial o împingea mai curînd la o politică pacinică față cu Turcii decît la una războinică. În sfîrșit în apusul Europei simțîmintul religios fusese slăbit, încît popoarele nu se mai mișcau stîrnite de dînsul.

În răsăritul Europei. Ungaria fusese bătută aproape în toate întîlnirile ei cu Turcii: la Nicopoli, la Varna, în cîmpul Mierlei, respingînd numai odată pe Turci la asediul Belgradului. Luptele cu Turcii fusese însă purtate cu multă energie, de nobilul român maghiarizat, *Ioan Corvin de Huniade*.

Murînd Huniade în 1456, Turcii întîmpină un nou dușman de o rară vitejie în *Scanderbeg*, eroul Albaniei, care luptă patru ani victorios în contra Turcilor, pînă cînd în 1461 încheie cu ei o pace onorabilă. În 1462 intervin luptele Turcilor cu Vlad Tepeș care este alungat în Ungaria, ast-felî că din Europa răsăriteană mai toate statele căzuse direct sau indirect sub Turci.

În acest moment critic pentru civilizația europeană, intervine Ștefan cel Mare și prin o luptă energică contra Turcilor, isbutește a mai reține pentru cîți-va ani șivoiul lor de deasupra Europei.

2. *Ocuparea tronului.* Ștefan cel Mare vine în Moldova cu ajutor de la Vlad Tepeș și alungă pe Aron, care fuge în Polonia. Ștefan după ce pradă Polonia pentru a resbuna adăpostirea dușmanului său, se împacă cu ea în 1459. Petru Aron trece atunci în Ungaria. Ștefan pradă și această țară, voind ast-fel să silească pe voivodul Transilvaniei a da pe Aron în minile sale. Aron scapă însă la curtea regelui *Mateiu Corvin*, cerînd de la acesta să-i ajute a redobîndi tronul Moldovei și făgăduindu-i închinare.

3. *Luarea Chilieii.* După întoarcerea sa din Ardeal. Ștefan, văzîndu-se lasat în liniște de Unguri și neputînd sta un moment în neîncercare, ca unul ce avea inima pornită spre fapte mari, își îndreaptă privirile sale asupra

portului *Chilia*, oraș ce fusese mai înainte al Moldovei, dar fusese dăruit de Petru fiul lui Ștefan lui Huniade (§. 30) care la rîndul său îl trecuse lui *Dan III* domnul Munteniei, rudenii sa.

Cu ocazia acestei întreprinderi Ștefan face o mare greșală politică ; aceea de a ataca pe Vlad Tepeș tocmai în momentul cînd era lovit de Turci, la 1462. Vlad văzînd cum îi plătește Ștefan recunoștința pentru că-l pusese în tronul Moldovei, lasă pe Turci sub privigherea unui general și se duce el singur în contra lui Ștefan. Acesta înfuriet pentru că *Chilia* se împotrivise atacului său, se repede în contra lui Vlad Tepeș, îl bate și îl face să fugă în Ungaria. Ast-fel Ștefan cel Mare lucrase el singur pentru a deschide Turcilor drumul spre Moldova.

Cît de mult însă ținea Ștefan la stăpînirea *Chiliei* se vede de pe aceea că, după ce el jertfește prietenia lui Tepeș, nu se teme a înfrunta pentru a pune mîna pe ea, urgia Turcilor. Anume după ce aceștia pun în locul lui Tepeș pe *Radu cel Frumos*, Ștefan nu sfieste a ataca de a doua oară *Chilia*, pe care o și ie de astă dată, în 1465. Pentru a împăca însă pe Turci, Ștefan le trimite daruri, rugîndu-i să nu se supere pentru luarea *Chiliei*, întru cît el singur se va supune în curînd cu toată țara lui împărăției otomane. Prin această manoperă ghibace Ștefan înșală de o cam dată pe turci, care-l lasă în liniștita stăpînire a *Chiliei*.

§ 32.

Ștefan cel Mare

(urmare)

4. *Lupta cu Matei Corvin.* Regele Ungariei găsește tocmai în anul 1467 timpul de a răsbuna contra lui Ștefan prădăciunea Ardealului și intră în Moldova însoțit de Petru Aron, pe care vroia să-l pună în locul lui Ștefan. Matei trece Carpații în Decembrie, ajunge la Roman, arde orașul și trece mai departe la *Baia*, unde se întărește, aflînd că Ștefan cel Mare se pregătește să-l atace. Ștefan

1467 lovește cetatea într'o noapte, o ie cu asalt și bate cumplit armata maghiară, încît regele Matei Corvin scapă în Ungaria cu mare greutate, rănit în 3 locuri. Ștefan punîndu-se reu cu Ungurii inoiește iarăși legăturile cu Polonia în 1468, apoi pradă cumplit Ardealul pentru a răsbuna pustierea Moldovei, prinde pe Petru Aron și-i taie capul. Regele Matei, pentru a scăpa de Moldoveni, dă lui Ștefan două cetăți din Transilvania: *Ciceul* și *Cetatea de Ballă*.

5. *Luptele cu Radu cel Frumos*. După ce Ștefan răspinge o năvălire a Tatarilor, în care prinde pe fiul hanului, începe în 1470 luptele sale cu domnul Munteniei cel pus de Turci, ceea ce atrage urgia acestora în contra lui. O întreprindere așa de periculoasă se explică numai prin nevoia neaparată a Moldovei de a-și întinde granițele. Apoi cum spune cronicarul Ureche: „Ștefan avînd inima aprinsă spre lucruri vitejești, îi părea în un an ce n'au avut treabă de răsboaie că are multă pagubă, socotind că și inimile voinicilor în răsboaie trăind se ascut și truda și osteneala cu care se deprinsese oastea, o a doua vitejie”.

447 In 27 Fevruarie el intră în Valahia, arde Brăila, bate pe Radu în 7 Mart 1471 la *Soci* și în 18 Noemvrie la *Cursul Apei*, după care Radu fugind la București, Ștefan îl încunjură aici: dar Radu scapă la Turci, lăsînd în minile lui Ștefan pe soția și pe fata lui Maria (sau Vochița) pe care Ștefan le duce în Suceava, luînd mai tîrziu pe Maria de soție. Ștefan pune în locu lui Radu pe un boier muntean *Laiot Basarab*, care însă este curînd alungat de Turci. Ei restitue în Muntenia pe Radu și pustiază Moldova până la Birlad. Ștefan ie ajutor de la Poloni și așază din nou în Muntenia pe Laiot, 1472, cînd tocmai întîmplîndu-se să moară Radu cel Frumos. Laiot ne mai avînd nici un rival în tabăra turcească trădă pe Ștefan și trecînd în partea Turcilor, ajută acestora în luptele lor contra domnului Moldovei.

Ștefan cel Mare se aștepta mai de mult timp la o luptă cu Turcii. Pe atunci două puteri, una europeană și cealaltă asiatică, Veneția și Persia, erau în resboiu cu dînsii. Încă înainte de a afla Venețianii despre domnul

moldovenesc și de a-i cunoaște însușirile sale, *Uzun Hassan* șahul Persiei, auzind de dînsul, trimisese în anul 1474 o solie la Ștefan, în care îl invita să provoace în Europa o alianță a principilor creștini contra Otomanilor. Ștefan care tocmai se aștepta a fi lovit de Turci, serie papei în acelaș an, vestindu-i despre stăruințele ce le primise din partea Persiei pentru o lucrare comună în contra Turcilor. Puțin după aceasta, venețianul *Paul Omenbonum*, care se întorcea din Persia ca sol al Veneției trece anume prin Moldova, rugat de șahul *Uzun* și repetă stăruințele acestuia către domnul moldovan. Ștefan cel Mare însărcinează pe *Omenbonum* cu scrisori către papă și Veneția în care însă nu cere nici un ajutor, ci stăruiește numai cît să se aducă la împlinire alianța cerută de șahul Persiei contra Turcilor.

§ 33.

Ștefan cel Mare

(urmare)

6. *Luptele cu Turcii, Bătălia de la Rădova.* În timpul acestor negocieri Turcii atacase Moldova sub *Soliman Pașa* în fruntea unei oștiri de 120,000 de oameni. Ștefan cel Mare, văzînd pericolul, se grăbește a cere ajutor de la Poloni și de la Unguri, din care cei dintîi îi trimet numai ridicolul contingent de 2.000 de oameni, iar cei de al doile 5,000 de secui. Ștefan avea armata sa moldovenească, compusă parte din curteni sau boierime, călări, restul din țărani sau gloate, pedestri, înarmați cu ce le căzuse sub mîni, în număr de 40,000 de oameni.

De și mult mai mică armata lui Ștefan, compusă mai toată din proprietari de pămînt, care își iubeau patria sau moșia, cum se spunea pe atunci, era superioară celei turcești în valoare militară, mai ales că lupta în acele vremuri făcîndu-se corp la corp, energia și vitejia hotărau aproape singure soarta unei întîlniri. Ștefan însă, geniu militar cu totul deosebit, se folosește și de loc și de timp pentru a cîștiga izbînda. El așteaptă pe Turci în lunca pirăului

Birladul, lângă Podul înalt, care se vede și astăzi în comuna Cântălăreștii, județul Vaslui. Aice el își așază trupele în dosul pîrăului, apărut la stînga de o luncă mlăștinoasă în fundul căreia se întindea o pînză de pădure. Folosindu-se de o pîclă deasă ce învăluia soarele în dimineata luptei, el puse din dosul pădurei niște trîmbițași care în momentul cînd lupta era în furia ei, începură a suna puternic din surle și buciume, instrumentele întrebuintate pe atunci în războiu. Turcii crezînd că mai vine o armată și din partea unde resuna vuetul, se răpăd într'acolo și se îngloadă cu cavaleria și tunurile în noroiul hleios al luncei. Ștefan căzînd pe ei, pe cînd se aflau încurcați în moșirlă, face în Turci un măcel îngrozitor, nimicînd aproape întreaga armată turcească (10 Ianuarie 1475); prinde patru pași, ie vr'o 100 de steaguri, din care trimite la toate popoarele creștine cu care era în legătură.

Omenbonum pe care'l ajunsese la Brașov vestea victoriei, o aduce la Veneția care tocmai pe atunci, avînd războiu cu Turcii (1463—1479), prețui mult puternicul ajutor ce îi venea așa pe neașteptate din partea lui Ștefan cel Mare. Senatul venețian îi serie îndată o scrisoare în care'l felicitază pentru strălucita izbîndă și ie măsuri să i se trimită un medic iscusit, pe care Ștefan îl ceruse pentru a fi leuit de o rană ce o avea la picior. Regele Matei Corvin se folosește de izbînda lui Ștefan și de cei 5,000 de secui dați lui ca ajutor, pentru a buciuma în toată Europa că armata lui sub conducerea palatinului Moldovei, ar fi repurtat acea strălucită victorie. Papa, care nu avea cunoștință despre relațiile Moldovei cu vecinii sci, crede această știre și dă lui Matei 100,000 de galbeni, bani adunați din o colectă a statelor creștine pentru susținerea luptei contra Turcilor.

Ștefan cel mare, crezînd că prin victoria lui a dobîndit oare-caru titluri la ajutorul și sprijinul Europei trimite o vestire către „coroana ungurească și tuturor țărilor căroră le va veni această scrisoare” în care expunînd rezultatul luptei sale, cere să fie ajutat în contra Turcilor. Speranța lui era însă mai ales la papă, care era oare cum casierul Europei în privirea războiului de purtat cu ne-

eredincioșii, căci Veneția, de și încă mai interesată în cauză, nu putea să-i dea bani din pricină că ea singură purta lupta cu Turcii. În April 1476 Ștefan trimite o solie la papa pentru a-i cere bani; i se răspunde că ajutorul s'ar fi dat suzeranul seu Matei. Solul lui Ștefan, moșul seu *Țamblac*, protestează în contra acestei înjosiri aduse stăpînului seu, și amenință pe papă cu închinarea domnului seu către Turci, în caz cînd nu i s'ar da ajutorul făgăduit. Senatul Veneției se silește în toate modurile a liniști pe ambasadorii lui Ștefan și trimite în Moldova ca ambasador special pe lângă Ștefan pe *Emanoil Gerardo*, însărcinat a încredința pe domnul Moldovei că senatul republicii își va da toate silințele pentru a scoate bani de la papa. Gerardo trebuia să caute în toate modurile să împedecă pe Ștefan de la o împăcare cu Turcii.

Ast-feliu știea Ștefan cel Mare să apere nu numai neatinarea, dar și onoarea patriei sale. Silințele sale însă de a dobîndi ajutor remaseră zădărnice și al doile atac al Turcilor îl găsi încă și mai nepregătit de cît cel di'ntăiu. Polonii și cu Ungurii care se temeau că Ștefan, dacă ar birui desăvârșit pe Turci, nu va vroi să mai recunoască nici macar supunerea nominală în care îl mîntinuse pînă acma, nu-i trimet de astă dată nici cel mai mic ajutor. Eroul român cu amărala în suflet, dar fără a desespera de soarta țării sale, punîndu-și încrederea în D-zeu și în viteaza sa oștire, se hotărește să infrunte iarăși năvălirea păgînă.

§ 34.

Ștefan cel Mare

(urmare)

1476
7. *Luptele cu Turcii. Bătălia de la valea Albă.* Sultanul *Mahomed II* vîzînd cumplita pierdere suferită de armatele lui în Moldova, se hotărește a se pune însuși în fruntea noiei sale expediții și în Iulie 1476 pleacă cu mai bine de 150,000 de oameni către Moldova. La această armată colosală se adauge și oștirea lui Laiot Basarab domnul Munteniei, care trecuse în partea Turcilor. Ștefan

cel Mare vra să se opună Turcilor la trecerea Dunărei; aceștia însă răpăd pe Tatarii de peste Nistru asupra Moldovei. Țăranii din armata lui Ștefan cînd aud de năvălirea tătarască, cer voe de la Ștefan să se ducă să-și pună familiile și averile în siguranță. Domnul refuză, avînd neapărată nevoie de toată armata lui, pentru a împiedeca pe Turci de a trece Dunărea. Țăranii atunci încep a deserta. Ștefan ținînd un sfat de războiu se hotărăște a le da voie pentru 15 zile. Țăranii însă, obosiți de atitea lupte ducîndu-se pe la casele lor, nu se mai întore îndărăpt. Ștefan nu desesperează nici atunci, atît era de înrădăcinată în inima lui iubirea de țară și de neam; se retrage cu curtenii sei de la Dunăre, ordonă întregii populații din cîmpie să se adăpostească la munte, pustiind totul în urma ei, dînd foc sămănăturilor și finețelor, otrăvind puțurile și profăcînd partea țării pe unde erau să treacă Turcii într'un întins pustiu, pentru a îngreui astfel înaintarea armatei păgîne.

Armata lui Ștefan fiind însă cu totul redusă, numai la vr'o 10.000 de oameni, ar fi fost o nebunie a aștepta pe Turci în loc deschis. El se retrage deci într'o pădure de la *Valea Albă* în ținutul Neamțului, unde găsește mijlocul de a întocmi o cetate improvizată; anume taie arborii în jurul unei poiene mari, unde se așezase cu armata lui, îi răstoarnă unul peste altul, sapă un șanț adînc aruncînd țărina peste arborii culcați, acopere valul cu spini și așază prin el tunurile sale, cele mai multe de lemn legate cu fer. Turcii, după ce îl caută în zadar în mai multe locuri, dau peste el în pădure. Vr'o două asalturi făcute de Turci sunt respinse cu mari pierderi. Mohamet văzînd aceasta, ie el singur steagul în mîna și se repede asupra întăriturilor. Turcii se ieu gramadă după el și după o luptă turbată pădurea este luată (26 Iulie 1476); iar Ștefan este nevoit să o părăsască și să iasă chiar din Moldova, trecînd la *Camenîța*, în Polonia.

Turcii nu se putură folosi de izbînda lor, mai ales din cauză că o furtună întîmplată pe marea Neagră înecase corăbiile cu provizii, iar Moldova fiind pustietă ei nu aveau cu ce se hrăni; muriau deci pe zi cu miile și cor-

purile lor putrezind la aer, în timpul căldurilor celor mari a le dricului verei, o ciumă se ivi în armata turcească, care împreună cu foametea secera în Turci ca o coasă într'un lan de grâu. Mohamet văzînd starea desperată a oștii sale părăsește expediția fără rezultat și se îndreaptă spre Dunărea. Ștefan reîntre îndată în Moldova, adună sfărămăturile armatei sale, taie proviziile Turcilor care le venea din Ungaria, surprinde toate corpurile răslețe a le armatei turcești și le snopește în bucăți, în cît vîră groaza în foștii sei biruitori, care o apucă la goană pentru a scăpa din aceea țară blăstămată și a se vedea iarăși în patria lor. Ștefan îi lovește atunci fațiș lîngă Dunărea, îi înfringe și îi alungă peste fluviu.

Ast-fel, de și bătut la început, rezultatul final tot se întorsese în favoarea lui Ștefan.

1481 Cum alungă pe Turci din țară, Ștefan se gîndește că are de răfuit o socoteală veche cu Laiot Basarab, care plătise cu necredință punerea lui în scaunul Munteniei de cătră dînsul. El trece în Muntenia, bate pe Laiot și îl alungă din țară și adunînd boieri munteni, încheie pace cu dîșii făcîndu-i să cedeze Moldovei ținutul Putnei, care de atunci rămîne alipit cătră această țară. După aceea așază în tronul Munteniei pe *Vlad Tepeș* care trăia la curtea cumnatului seu regelui Mateiu Corvin (1477). Vlad Tepeș stă însă numai cîte-va luni în scaun și este ucis puțin timp după aceea de Laiot Basarab care revine cu Turcii de peste Dunăre, și domnește apoi aici de la 1477. — 1481. El vră să ajute în 1481 Turcilor la luarea cetăței Chilia de la Ștefan; este însă atăcat, bătut și ucis de acesta în bătălia de la Rimnicul-Sărat. Lui îi urmează în tron fiul lui Vlad Tepeș, *Vlad Tepeșul*. Vlad Calugăreanu.

§ 35.

Ștefan cel Mare

(urimare)

1497 8. *Lupta cu Polonii*. Turcii văzînd că nu este cu putință de a răpune pe Moldoveni printr'un atac direct, se

hotăresc a-i slăbi într'un alt mod. Atacă anume cetățile sudice a le Moldovei, Chilia și cetatea Albă pe care cu toate că Stefan, presimțind atacul, le întărise din nou, izbutesc să le iee în 1484. Ast-feliu pun ei piciorul în Moldova și fac din aceste cetăți niște cuiburi din care prădau în chip regulat această țară, precum în 1484 sub unul *Hoiot* și în 1486 sub unul *Malcociu*. Stefan desperat pentru pierderea cetăților se hotărăște a face închinare în persoană regelui polon, ceea ce nu făcuse nici odată până atunci, sperînd prin această jertfă umilitoare adusă patriei sale, să înduplece pe regele polon a-i da un ajutor însemnat pentru a redobîndi cetățile sale. El merge în acel an, 15 Septembrie, la Colomeia, și trebuia, după înțelegerea avută cu regele, să depună jurămîntul de credință în cortul regesc, față numai cu marii dregători ai coronei. În momentul cînd Stefan pusese un genunchiu în pămînt înaintea regelui, cortul se desfăcu și Stefan fu expus la privirile întregii armate. Și această umilire ar fi trecut-o Stefan cu vederea, dacă regele i-ar fi dat un ajutor îndestulător pentru redobîndirea cetăților sale. Atît de mare era iubirea lui de țară, în cît îi jertfea tot ce un om are mai scump la sufletul seu, mîndria sa personală. Regele însă în loc de a-i da un ajutor potrivit nevoilor sale, îi trimite numai un număr ridicol de 3000 de oameni. În curînd însă răbdarea lui Ștefan era să fie redusă la capăt și el împins să plătească prin o cumplită răzbu-nare toate relele, suferințele și amărăciunile ce-i venise de la Poloni.

Regele Matei Corvin moare în 1490, și în 1492 îi urmează în mormînt Cazimir al Poloniei, venind la tron în această țară *Albert*, iar în Ungaria *Vladislav*. Acești doi regi într'o întîlnire a lor de la *Leutschau* se înteleg a scoate pe Ștefan din Moldova. Pentru ca Ștefan să fiesurprins, Albert îi propune să vină să-i ajute la recucerirea Chilieii și a cetății Albe. Ștefan se meară de această propunere și bănuind un gînd ascuns al regelui, îi răspunde că primește cu mulțămire, numai Polonii să nu vină în Moldova direct, ci prin prejurul Nistrului, pentru a nu pustiea țara. Regele Albert pleacă însă drept asupra Cernăuțului.

Ștefan trimite atunci o solie compusă din logofătul *Tăutu* și vistiernicul *Isac* care să spună regelui că dacă va merge înaintea Ștefan îl va opri. Regele pune pe soli la închisoare. Ungurii care vedeau cu neplăcere înțelegerea regelui lor cu craiul Albert al Lihiei, stăruiesc numai de cît la Vladislav să se interpuină spre a împaca pe Ștefan cu Albert. Acesta ajunsese până la Suciava și impresurase cetatea, fără a o putea lua, după trei luni de bătăie. Proviziile Polonilor se sfîrșise și altele din urmă erau împedecate de a veni, din cauză că Moldovenii le tăiasc drumul. Albert, silit prin lipsă, se împacă cu Ștefan prin mijlocirea Ungurilor. Ștefan însă, în care ferbea setea de răzbunare pentru purtarea cea de atîtea ori mișălească a Polonilor față cu dînsul, impune acestora la împacare o condiție, de care știa bine că nu se vor putea ținea, anume: de a se reîntoarce în Polonia pe unde ei venise. Polonii ne avînd provizii, și trebuind pentru a trăi să jăfuească locurile pe unde treceau, nu se puteau întoarce pe unde trecuse, de oare ce țara pustietă pe acolo nu mai înfătoșa nici o puțință de pradă. Regele apucă deci contra condiției împăcării, prin codrii *Cosminului*. Ștefan după ce îi atrage luarea aminte asupra călcării tratatului încheiet și-l somează să se țină de el, vîzînd că regele nu ascultă, pune să se taie copacii în acel codru și, cînd Polonii erau în mijlocul lui, Moldovenii prăvălesc copacii asupra lor. În încurcala cea mai nepomenită în care cade atunci armata Polonilor, Ștefan o atacă pe din dărăpt, o fărîmă cu totul și prinde 10,000 din ei. Injugîndu-i la plug ară cu dînșii o cîmpie întinsă unde samănă ghindă, din care creșcu o pădure, numită de popor *Dumbrava Roșie*, în amintirea singelui polon cu care fusese stropită (1497). 26X

Pentru a răsbuna pustiirea Moldovei Ștefan trece în 1499 în Polonia, o devastează cumplit până la Lemberg, și silește pe Poloni să încheie cu el un tratat în care nu mai pomenesc nimic despre vasalitatea Moldovei și în care regele Albert numește pe Ștefan *amicus sincere nobis dilectus*. Ast-fel știuse Ștefan cel Mare să răsplătească umilirea de altă dată.

9. *Moartea lui Ștefan*. Ștefan îmbătrînise, de și mai

mult decît vrîsta, viața lui cea sbuciumată stîngea întrinsul luminele vieții.

În 2 Iulie 1504 Ștefan își dăde duhul, plîns și jălit de toată țara, acăreia întregime și neatințare o aparase timp de aproape jumătate de veac (47 de ani, 2 luni și 3 săptămîni).

Ștefan cel mare fu un caracter potrivit timpului în care trăia ; era religios și crud în acelaș timp. Despre evlavia lui ne fac dovadă nenumăratele biserici ridicate de el atît în țară cît și la muntele Athos, în părțile Greciei. Despre cruzimile lui poate să ne dea o idee purtarea lui cea cruntă cu fiul hanului tătăresc, cînd îl taie pe acesta înaintea solilor ce venise să-l ceară cu amenințări, și după aceea trage în țapă pe 99 de soli iar celui al 100-le îi taie nasul și urechile trimițîndu-l la hanul să spună cele ce a văzut. Și mai caracteristică este următoarea faptă: Se afla pe patul seu de durere aproape de agonie, cînd află că boerii s'ar certa de la cine să pună domn în locul lui, pe fiul seu legitim Bogdan sau pe unul natural Petru (Rares). El cere atunci să fie strămutat cu patul seu afară, unde adună poporul, pronunță sentința de moarte contra acelor boeri ce respingeau pe fiul seu Bogdan și pune să o execute imediat înaintea lui. După aceea, dus înapoi în casă, ie sfînta împărtășanie și se sfîrșește liniștit.

Ștefan cel Mare sfătuește la moartea lui pe fiul seu Bogdan ca să se închine Turcilor, întru cît principii creștini îl lăsase tot-deauna în părăsire în momentul pericolului, și cu toții îl dușmănise tot atît, ba mai rău chiar decît Turcii ; căci aceștia luptase cu el cîștit și pe față, pe cînd frații lui creștini căutase să-l surpe prin mijloace violene. Apoi nici unul din regii creștinătății n'ar avea puterea de a apăra Moldova de pericol, pe cînd Turcul ar fi în stare să o facă. Acest sfat, urmat de Bogdan, fu de priință țarei Moldovei ; căci ori cîtă nedreptate arfi suferit ea sub Turci, tot prin legătura cu dîșii au scăpat ea a fi înghițită de alte popoare.

Organizarea Moldovei

Organizarea Moldovei este aproape identică cu cea a Munteniei. Și aici în fruntea statului avem voivodul sau gospodarul, așazămint de origine slavonă, datînd încă din timpul stăpînirii bulgare și venit de peste munți. Și aici poporul dominant coborîndu-se din Ungaria, țară în care se introdusese sistemul feudal, aduce cu sine mai multe obiceiuri feudale : dăruirea de pămînturi sub condiția jurămîntului de credință, modul redactării documentelor, etc. În tocmirea statului moldovenesc se face însă nu după modelul celui unguresc ci după chipul statului muntean, ce era acum organizat la descălocarea lui Bogdan. În fruntea țării se află domnul cu o putere absolută, mărginită numai cît în mod moral prin sfatul boerilor. Aceștia după organizarea lui Alexandru cel Bun sunt următorii : 1) *logofetul* a căruia slujbă principală era întocmirea documentelor. Mai tîrziu el este privit ca mai marele peste ispravniciei (prefecții) țării. 2) *Vornicii* cei doi, *de țara de jos* și *de țara de sus*, judecătorii mari ai acestor părți. 3) *Postelnicul*, dregător care înainte era însărcinat cu paza camerei de dormit a principelui. Fiînd el mai aproape de domn, deveni secretarul seu intim și fiind că secretele se raportau mai ales la afacerile exterioare, deveni sfătuitorul principelui în trebile din afară a le țării, ministrul seu de externe. 4) *Vistiernicul* era ministrul de finanțe. Aceste dregătorii care se refereau mai mult la trebile publice erau puse pe acelaș rang cu altele care se raportau la viața privată a domnului, întru cît pe atunci nu se făcea nici o deosebire între slujba statului și cea personală a capului ei, precum nu se făcea deosebire între averea sau interesele statului și acele ale domnului. Acești dregători erau : 1) *Spatarul* care ținea spada domnului cînd nu o purta el. 2) *Paharnicul* care turna de băut domnului și gusta el întîi din pahar. 3) *Stolnicul* care îngrija de masa lui. 4) *Clucerul* sau purtătorul cheilor, care avea privigherea asupra tuturor cămărilor dom-

nești. 5) *Sulgerul* care avea privigherea cărnurilor ce se întrebuințau la masa domnului. 6) *Jitnicerul* supravegheatorul grăului trebuincios pentru pâinea curții. 7) *Comisul* care îngrijea de caii domnului. 8) *Pitarul* care priveghea pâinea principelui. 9) *Medelnicerul* care vărsa domnului apă de se spăla pe mini. Între boerii introduși mai târziu de la Turci pentru slujba personală a domnului mai erau: 10) *Ciohodarul*, „mai mare peste papucii și ciobotele principelui“ (Cantemir). Alte dregătorii se refereau la armată. Ast-fel: 1) *Hatmanul* capul tuturor calarașilor. 2) *Sardarul* ce vinea sub Hatman. 3) *Armașul*, executorul pedepselor capitale. 4) *Satrarul* ce purta grijă de corturile și tunurile armatei. 5) *Aga* (introdus de la Turci) care priveghea siguranța publică.

Acești dregători erau toți ocupați la centru, la curtea principelui. În județe autoritatea era reprezentată prin *Parcalabi*. Orașele erau constituite în municipalități deosebite sub ocîrmuirea *Șoltuzului* și a *Pîrgarilor*.

Acești deosebiți dregători nu erau plătiți cu leși fixe, ci aveau venituri deosebite după rangul și însemnătatea fie căruia. Așa logofătul avea ca venit acel a cetății Albe. După pierderea acestui oraș la Turci, i se atribuie ca venituri Zecimile din ținutul Cernăuțului. Vornicul de țara de jos avea venitul Chiliei, căr de la pierderea acestei cetăți, veniturile Birladului. Vornicul țării de sus avea venitul Dorohoiului, postelnicul acel al Iașilor, iar paharnicul pe acel al Cotnarului. Țăranii moldoveni erau aproape toți proprietari de pămînt, și se numiau răzeși. Acei slavoni din cîmpia moldovenească fusese reduși în o supunere mai mare de către elementul năvălitor din Transilvania. Ei purtau numele de *vecini* și locuiau ca și românii din Muntenia pe pămînturile boerilor. Armata moldovenească se recruta din răzeși, proprietari de pămînt, care apărau țara cu durerea ce o are proprietarul pentru moșia lui. De aceea și patria era însemnată atunci tot prin acelaș cuvînt care desemna și proprietatea individuală — *moșia* — căci poporul în totalitatea lui era proprietarul țării întregi, precum era fiecare membru al seu stăpînul porțiunei sale de pămînt.

Istoria Rominilor de peste munți.

Stăpînirea Ungurilor în țara de baștină a poporului romin, Transilvania, deveni în curînd foarte apăsătoare. Ea împinsese parte din poporația romină dincoace de munți în Muntenia și Moldova. Fiind că elementul emigrator era mai ales acel boieresc, apoi acesta slăbi în părțile de peste munți. Acei dintre nobilii romini care nu emigrară se dădură în partea națiunii domnitoare și în curînd începu în contra țăranilor romini și unguri o apăsare de tot crîncenă din partea nobilimei maghiare unită cu nobilimea romină.

Această apăsare împinse pe țărani la răscoală. În 1437 episcopul Gheorghe Lipeș care neîngrijise a aduna contribuțiile de la țărani pe mai mulți ani, cere de odată să i se plătească toate rămășițele. Fiind că și țăranii romini erau supuși printr'un abuz a plăti o dare către biserica catolică, această îngreuiere lovia și în ei și deci, înfrățind pe țăranii romini cu acei unguri, îi înceinge la răscoală. Ei se întrunesc în mare număr pe muntele *Bobolna* și trimit o deputațiune la nobili cerîndu-le libertățile de care ei se bucurau în vremurile vechi. Nobilii măcelăresc pe trimisiile poporului, în urma căreia se dă o luptă crîncenă ce este sfîrșită prin o împăcare a țăranilor cu stăpînii lor, în care aceștia înapoesc țăranilor mai multe din drepturile răpite. Nobilii însă vroiau numai să înșăle pe țărani, pentru că neașteptata lor răscoală li apucase nepregătiți. Ei încheie deci cu Secuii și cu Sașii o legătură prin care dinșii se leagă a da ajutor celor două popoare în cazul cînd ar avea nevoie în contra Turcilor și primesc în schimb făgăduința de a fi ajutați la rîndul lor în contra revoluției țăranilor celor „blăstămați”. Secuii erau poporația veche ungurească a Transilvaniei refugiată aici încă de pe cînd poporul unguresc locuia în Ateluzu (§ 19) și căpătase de la connaționalii lor, ce ocupară mai tîrziu Ungaria și Transilvania, mai multe privilegii. Sașii, coloniști germani, fusese aduși în două rînduri de către regii

ungurești, sub *Geyza II* (1141—1161) în regiunea Sibiului și sub *Andrei II* (1205—1235) în țara Birsei (Brașovul) și fusese atrași aici prin asigurarea mai multor privilegii. Aceste două națiuni privilegiate se unesc deci în 1437 cu clasa de asemenea privilegiată a nobililor pentru a apăsa elementul țărănesc. Înaintea acestei uniri a puterilor apăsătoare, revoluția țăranilor trebui să plece capul, și se mai îngrenie încă jugul ce apăsa pe grumajii lor.

În 1512 se întâmplă încă o a doua rescoală a țăranilor care se petrece în Ungaria proprie și are numai cît un efect indirect, de și fatal, asupra țăranilor din Transilvania. Un soi de cruciată fiind chemată în potrive Turcilor, poporul se adună în mare număr sub steaguri. Nobilii temîndu-se, că ast-fel vor fugi șerbii de pe moșiile lor, împedecă înrolarea țăranilor în armată și silesc cu putere pe acei duși a se reîntoarce la locuințele lor. Țăranii adunați lângă Pesta avînd de conducător pe *Dozsa*, întorc asupra nobililor armele pregătite contra Turcilor, măcelăresc un mare număr de aristocrați și umplu Ungaria cu foc și cu sînge. Nobilii totuși izbutesc a înăduși și această răscoală, impunînd pedepse înfricoșate autorilor mișcării și pun pe țărani sub un regim și mai aspru de cum fusese până atunci.

Aceste revoluții avură un efect foarte întristător asupra soartei Romînilor. Ele împinseră nobilimea acestui popor în rîndurile nobililor unguri, cătră care era alipită prin interesul de clasă. Cu timpul toți nobilii romîni se maghiarizară, îmbrățoșînd religia catolică și părăsînd limba romînă. Pe de altă parte apăsarea comună în care trăia țăranul ungur și acel romîn apropié una de alta aceste două elemente, care se contopiră în sinul celui mai numeros, acel românesc. Cu timpul opoziția care exista între două clase, independent de naționalitatea lor, nobilii și țăranii, se prefăcu în o dușmănie între două popoare, Ungurii (și alătura cu ei cele două nații privilegiate) și Romînii.—cei di'ntăi ca apăsători cei din urmă ca apăsați. Adăogîndu-se cătră interesul de clasă, ura națională, Romînii ajunseră în curînd în cea mai degrădătoare robie. Nația lor fu declarată a nu avea nici un drept la exis-

tență în pământul Transilvaniei, ei a fi numai cît tolerată pentru interesul public. Românii fură lipsiți de proprietatea de pământ și se declară prin legi că muncitorul român nu poate poseda altă avere de cît simbria pentru munca sa. Se răpiră Românilor toate drepturile politice pe care le avuse din vechime, precum acel de a participa la dietele (adunările) țării și poporul românesc întreg fu redus într'o turmă de robi menși a munci toată viața lor numai în interesul națiilor domnitoare. Biserica lor ortodoxă era desprețuită, preoții lor supuși la șerbire ca și țăranii; într'un cuvînt existența Românilor ca popor fusese nimicită. De aceea și istoria Transilvaniei nu cuprinde istoria poporului românesc, ci cea a popoarelor domnitoare; iar Românii fac să se pomenească numele lor numai atunci cînd însingurează tablele istoriei prin crîncene scene de răsvrătire.

CAP. III

ISTORIA MUNTENIEI DE LA MOARTEA LUI VLAD-ȚEPEȘ PÂNĂ LA MATEI BASARAB

(1477—1633)

§ 38.

De la moartea lui Vlad Țepeș până la Petru I

(1477—1522)

După moartea lui Vlad Țepeș reveni în tron, *Laiot Basarab*, (1477—1481), care este ucis de Ștefan cel mare în bătălia de la Rîmnicul Sărat. Urmează în tronul Munteniei: ² *Vlad Țepeluș* (1481—1489), fiul lui Țepeș, care ajută Turcilor contra lui Ștefan la luarea Chilie și a cetății Albe. ~~1484~~

³ *Radu V cel Mare* (1494—1508) fiul lui Țepeluș. Pe timpul lui, patriarhul Nifon al Constantinopolei fiind scos din scaun de Turci, se refugiază în Muntenia, aducînd cu sine mulți Greci. El vra să-și iee o autoritate

mai mare de cît acea a domnului țarei. Se opune anume la despărțenia pe care Radu cerea ca biserica să o pronunțe între un boier al seu Bogdan și soția acestuia, căruia boier, Radu vroia să-i deie de soție pe sora lui. Radu suparat pentru această opoziție a mitropolitului Nifon, îl alungă din Muntenia. Nifon blastămă pe domn și se retrage în muntele Athos unde moare în 1507. Radu îngrijindu-se dinspre Turci, cere un adă post la Sașii din Transilvania și se poartă foarte devotat către Unguri și Poloni care-l cuprind în tratatele lor cu Turcii.

4. *Mihnea I cel Rău* (1508—1510) fratele lui Radu urmează acestuia în scaun la moartea lui. Fiind foarte aspru cu boierii, care neconținut intrigau pentru a pune în scaun pe fratele seu *Danciu*, este resturnat prin o răscoală și fuge în Sibiu, unde este ucis, de către un sirb *Iaxyh*, după instigările lui *Danciu*.

5. După *Vlad V* sau *Vlăduță*, (1510—1512) un alt frate de a lui Radu al V-le pus de Turci, urmează:

6. *Neagoe Basarab* (1512—1521). Acesta era fiu de domn, poate al lui *Laiot Basarab*, și era foarte evlavios. El ordonă să se aducă cu mari cheltueli moaștele patriarhului Nifon de la muntele Athos, înfrumusețază cu banii sei o sumă de monăstiri și biserici din Răsărit; zidește frumoasa monăstire de la *Curtea de Argeș*, la sfințirea căreia slujesc o mie de preoți, dintre cari foarte mulți veniți din răsărit și anume patriarbul *Teoctist* al *Tarigradului*, patru mitropoliți greci precum și toți călugării din muntele Athos. Catedrala din *Argeș* este un monument prea frumos în stil armano-bizantin, zidită de un arhitect, probabil arman *Manoil*, care în legendă poartă numele de „*Meșterul Manole*“.

Importanța domniei lui *Neagoe Basarab* este că a pus temelia înriuririi grecești în Muntenia, prin favorizarea și proteguirea călugărilor greci, pe care i-a primit și adăposit în țară. De la el începe închinarea monăstirilor țarei către cele străine din răsărit pentru a le pune sub protecția unei mai mari sfințenii. Călugării din răsărit trimit în țară reprezentanți care să vadă cum merg monăstirile puse sub paza lor. În curînd acești trimiși se a-

șază în ele, aducînd cu ei tot mai mulți călugări greci care îndepărtează pe cei romîni și fac din cele mai frumoase monastiri pămîntene, niște locuri de adăposire pentru nația grecească, ce era persecutată în Răsărit.

Neagoe Basarab este și scriitor. El alcătuește probabil în grecește, niște învățături către fiul seu Teodosie asupra modului cum trebui să se poarte un domn. Aceste tratate ne-au fost pastrate într'o traducere românească posterioară. La moartea lui Neagoe, urmează fiul seu:

7. *Teodosie* (1521), care fiind minor este pus sub epitropia boerului *Preda*, vărul lui Neagu. Boierii din Muntenia mare ridică domn pe

8. *Radu Călugărul* (1521—1522). Teodosie este alungat și moare. Un boier muntean turcit, din seminția Băsăraheștilor. *Mehemet-Bey*, căutînd să pună mina pe tronul Munteniei, boieri spărieți aleg pe

9. *Radu de la Afumați* (1522—1524), care după ce respinge pe *Mehemet-Bey* cu ajutorul lui *Zapolia*, este pedepsit de Turci pentru uciderea oștirei turcești făcută în lupta cu *Mehemet-Bey*, scos din domnie și înlocuit cu

10. *Vlad VI* (1524—1526). resturnat el însuși de:

11. *Radu de la Afumați a doua oară* (1526—1529), care moare ucis de boierii. În timpul domniei de a doua oară a lui *Radu de la Afumați* se întîmplă vestita bătălie de la *Mohaci* prin care Ungaria este sfaramată de Turci, regele *Ludvic II* ucis și existența politică a acestui regat nimicită. Ungaria este prefăcută într'o țară tributară Porței și dată lui *Ioan Zapolia*, ce fusese până atunci voivod al Ardealului. Această cădere a Ungurilor sub Turci face de Muntenia să peardă cu totul sprijinul pe care altă dată putea să-l găsească în țara vecină în contra Turcilor. și prin urmare are de efect căderea și mai adîncă a Munteniei sub Turci.

12. *Moisi* (1529—1530) este răsturnat de boierii cei persecutați de dînsul și înlocuit cu:

13. *Vlad VII* (1530—1532) care luptă în contra lui *Moisi* ce voește să recapete tronul. Murînd *Vlad* din înțîmplare îi urmează:

14. *Vintilă* (1532—1534) pus de boierii din Craiova

și răsturnat de boierii din Muntenia mare. care pun pe:
^{5.} *Radu Paisie* (1534) Boierii din Craiova susțin atunci pe unul *Laiot Basarab* care'l alungă pe Radu; dar acesta întorcându-se cu ajutor turcesc ucide pe Laiot. În 1534 Turcii trimit pe *Ludovic Gritti* ca să delimiteze Ungaria turcească de partea căzută sub Nemți. Gritti își pune în gând să devină domn Ardealului și pe fiii sei să-i facă domni în Moldova și Muntenia. Zapolia, Petru Rareș și Paisie să sfătuesc și'lucid, pentru care Paisie este mazilit. Turcii pun domn în locul lui pe Petru I.

§ 39.

De la Petru I până la Mihai Viteazul

(1534—1593)

^{16.} *Petru I* (1534—1536) este combătut de Radu Paisie care'l prinde și'l înșamnă la naș. Această însemnare la nas se făcea pentru a se împedeca de a mai reveni la domnie, căci domniile români nu trebuiau să aibă nici un semn pe față.

^{17.} *Radu Paisie* a doua oară (1536—1546) domnește lucru destul de extra ordinar zece ani de zile. În timpul lui moare Zapolia și rămânând în urmă-i un copil minor, *Ioan Sigismund*, Turcii, neputând lăsa toată Ungaria asupra lui, desfac partea cea mai mare din ea pe care o prefac în pașalie, cu reședința în Buda; iar Transilvania o lasă înaintea lui Ioan Sigismund sub epitronia mamei sale *Isabella* și a episcopului *Martinuzzi*.

^{18.} *Mircea Ciobanul* (1546—1554) fiul lui Minnea cel Rău (§ 38 Nr. 4), trăise mult timp în Constantinopol și nu era nici turec nici creștin. Martinuzzi declarându-se de partizan al imperiului german și voind să răstoarne pe Isabela, Mircea vrea să tină în ascuns cu Martinuzzi și este dat afară de Turci. Mircea se peartă foarte orunt cu boierii din Craiova, pentru care aceștia se și răscoală în contra lui. Dat afară de Turci este înlocuit cu:

^{19.} *Patrașcu II cel Bun* (1554—1557), care pare a fi făcut excepție în șirul domniilor bătute de prigoniri

și de omoruri ale acestei epoci. Totuși nici el nu scapă de o moarte silită fiind otrăvit de vornicul *Socol*, care caută să pună mîna pe tron. Pretendenții la domnie, cari până acuma erau cel puțin neamuri domnești, încep a se ivi și din rîndul simplilor boeri.

20. *Mircea Ciobanul a doua oară* (1558—1560). Boierii Craiovei cari susținuseră pe *Socol* fug în Transilvania și la moartea lui *Mircea*, în 1560, vin în potrivea soției sale, Doamna *Kiajna*, fiica lui *Petru Rareș* și a fiului seu *Petru Șchiopul* și-i alungă peste Dunăre. *Petru* însă revine cu ajutor turcesc și ocupă scaunul.

21. *Petru III Șchiopul* (1560—1567). Boierii craioveni pribegese în Ardeal și trimit ambasadori la Constantinopole, cerînd depunerea lui *Petru*; el este însă mîntînit de Turci, consimțind a mări tributul. În 1567 este scos din scaun de Turci și aruncat la închisoare. Muma lui însă, prietina sultanei *Kosem*, îsbutește prin bani a-l scoate din închisoare și a da domnia Munteniei celui al doilea fiu al ei:

22. *Alexandru* (1567—1577), ba chiar a procura lui *Petru* domnia Moldovei, pentru care acesta intră în luptă cu domnul Moldovei, *Ioan Vodă cel Cumplit*.

23. *Mihnea II* (1577—1583). ocupă scaunul, fiind minor la moartea tatălui seu *Alexandru*. Un medic lombard *Rosso*, sprijinit de șapte Romîni cată să dobîndească tronul. Până la atîta grad ajunsese intrigile pentru domnie și împărecherele boierilor, încît începuse dintre dînșii a susține și pe străini.

24. *Petru IV Cercel* (1583—1585) fiul lui *Patrașcu cel Bun* (19), cînd scaunul Munteniei la moartea tatălui seu (1558) fusese argunit de sultanul *Soliman II*, care proteguia pe *Mircea Ciobanul*. Fugind el din Damasc la *Cristofor Batori* în Transilvania, apoi de aici în Polonia unde domnia regele francez *Henric III de Anjou* merge cu el în Franța. *Henric* al II-le ajungînd petronul francez, și neputînd pune în Polonia pe ducele de Alençon, își pune în gînd a crea la Dunăre un puternic regat sub influența franceză. *Petru Cercel* este ales ca instrument al politicii franceze și este trimis în Constantinopole im-

preună cu un francez *Berthier*, care trebuia să-l însoțească și în Muntenia. În luptă cu influența franceză, Kiajna este de o cam dată bătută; Mihnea e dus la Constantinopol și cu toate că Cercel imitase sistemul ei, de a se pune bine cu femeile din haremul sultanului și era protegit de sultana favorită Hazaqui. Kiajna dă 60.000 de galbeni Sultanului și 100.000 Beglerbegului Greciei și Cercel este mazilit. De și stătuse numai doi ani în domnie, el esă din țară cu 43 de cară pline cu bani.

²⁵ *Mihnea II a doua oară* (1585—1591). Cercel după ce și pierde averile în Transilvania unde este reținut la închisoare, merge iar în Franța de unde este rechemat la Poartă. Mihnea împinge sumi colosale la Constantinopol, și făgăduște vizirului atîția bani cît puteau duce 600 cai, și Cercel este aruncat în mare, apoi scos și îngropat. Aceasta era numai o păpușărie: sora sultanului, proteguitoarea lui Cercel isbutise a-l scapa, și Cercel, îmbrăcat în hainele primului vizir, presida solemnitatea înecării sale. Cercel promite un milion de galbeni vizirului: însă acesta crede mai mult în cei 60,000 numărați pe șin de Mihnea de cît în milionul făgăduit de Cercel și-l înecă de-a binele pe acesta în 1590. Mihnea însă se turceșie, numindu-se *Mehemet-Bey*, și sfătuește pe Poartă să prefacă țările romîne în pašalicuri și să-i încredințeze lui ca pașă pe una din ele. După dînsul vine:

²⁶ *Ștefan Surdu* (1591—1592) și

²⁷ *Alexandru al III-le* (1592—1593), predecesorul lui Mihai-Viteazul.

§. 40.

Mihai Viteazul

(1533—1601).

1543—1601

1. *Resboiul turco-german*. Precum Ștefan cel Mare intervenise în resboiul Venețienilor cu Turcii dintre anii 1436—1479, ast-fel intervine Mihai Viteazul în acel turco-german din 1592—1606. Prin cucerirea Ungariei (1526) și aşăzarea pašalicului în Buda (1541) imperiul german ajun-

sese nu numai tributar al acelui otoman cu suma de 30.000 de galbeni pe an, dar încă expus în tot timpul la prădăciunile sălbaticilor Turci și ambasadorii Germaniei la tratările cele mai brutale și la insultele cele mai necuviincioase. Împarații germani sufereau toate aceste ofense și erau mulțămiiți a imblinzi prin prezenturi furia cea neastîmpărată a Otomanilor. Într'un rînd în 1593 un comandant turec, *Hassan pașa*, întreprinde o expedițiune de prădăciuni contra imperiului german; dar corpul seu de armată este nimicit. Turcii, de și vinovați, se supără cumplit pentru nenorocirea ce-i lovise și declară Germaniei resboiu.

În 17 Iulie 1593 *Sinan pașa* pleacă din Constantinopole. În 13 Octombrie ie Vesprimul: dar după aceea este bătut în o luptă la Stuhlweissenburg. În 1594 Nemții atacă Granul dar nu-l pot lua: din potrivă puțin timp după aceasta Raabul este luat de Turci, încît vedem că luptele Nemților cu Turcii erau cu izbinzile împărțite, cînd se rescoală Mihai (13 Noemvrie 1594).

2. *Mihai ocupă tronul.* Mihai era fiul lui Patrașcu cel Bun și fratele lui Petru Cercel (§ 39, No 19 și 24). Se însoară în 1583 cu *Stanca* fiica grecului *Iane* ce fusese postelnic, vistiernic și ban de Craiova sub Mihnea II. Alexandru III numește pe Iane capuchihae la Poartă și acesta intrigă pentru a procura ginerelui seu domnia. Alexandru prinde de veste, închide pe Mihai și vra să-i taie capul. În ziua execuției, calăul, un țigan ce fusese rob de ai lui Mihai, leapădă securea și fuge, cînd vede că trebuie să taie pe fostul seu stăpîn. Boierii, privind aceasta ca o minune dumnezească, roagă pe Alexandru să erte pe Mihai. De și ertat, dînsul totuși temîndu-se de urgia domnului, fuge în Transilvania la Sigismund Batori, care îl sprijine cu creditul seu la Poartă, și Mihai dînd bani la Constantinopole, izbuteste a dobîndi domnia Munteniei, venind în scaun în August 1593.

3. *Rescoala contra Turcilor.* Sigismund Batori primise din partea împăratului german făgăduința de a i se da în căsătorie pe arhiducesa Maria, și Ungurul se ametește grozav de această onoare și se hotărîse a rupe legăturile cu Turcii și a se arunca în brațele Nemților. Pe cînd se

încheia alianța între împăratul Batori și Aron (tiranul) domnul Moldovei. Batori care nu îndrăznea să propună această alianță și lui Mihai Viteazul, celui proaspat numit de Turci și a cărui intenții nu se cunoșteau încă, primește o solie de la Mihai, în care acesta cerea favoarea de a fi primit în legătura anti-otomană. Sigismund Batori se folosește îndată de această cerere a lui Mihai pentru a-i impune ca condiție să primească supremația lui, pentru ca să poată deveni prin creșterea puterii sale, mai vrednic soț al unei arhiducese. Mihai care voia să-și mintue țara de Turci se pleacă la capriciul lui Batori și în 5 Noembrie 1594 încheind tratatul de vasalitate, în 13 aceleiași luni el și tae pe toți Turcii din București.

Acești Turci erau creditorii atît ai lui, cît și mai ales ai domnilor anteriori și se grămădise în București în număr de vr'o trei mii, comișind acolo abuzurile cele mai netolerabile. Văzînd Mihai că cu acest sistem, țara lui merge la peire, se hotărăște să pună un capăt neorînduieiilor provocate de Turci și în ziua arătată, înșălînd pe Turci că are să le plătească datoriile, îi adună la visterie și îi tae pe toți. După acest măcel, Mihai ie îndată ofensivă și cuprinde Giurgiul. Turcii cantă să se desfacă de Mihai prin o partidă adversă de boieri din țară, care cereau înapoi pe Ștefan Bogdan sau Surdul. Mihai însă descopere uneltirile și tae pe mai mulți boieri. Pășind după aceea mai departe, ie cetatea de Floești, Hirșova, Brăila și Silistra, făcînd pretutindene în Turci măceluri îngrozitoare. Mai multe armate turcești trimise cu pretendental Bogdan sunt bătute și Romîni se întore triumfători în țară, încărcăți cu nenumărate prăzi.

Turcii erau greu loviți prin rescoala lui Mihai Viteazul. Resboiul în Ungaria era cu neputință de urmat mai departe, întru cît lipseau armatei proviziile, pe care Turcii le trăgeau din Muntenia. De aceea Turcii se hotărâsc a părăsi pe cît-va timp lupta în Ungaria și, rechemînd pe Sinan Pașa de aice, îl trimit în contra lui Mihai.

4. *Expediția lui Sinan Pașa.* Divanul turcesc auzind de răscoala Munteniei, hotărîse să prefacă țările române

în pașalicuri, desemnându-se ca pași pentru Muntenia pe *Saturgi Mahomet pașa*, iar pentru Moldova pe *Giafer pașa* și ordonă lui Sinan să introducă pe aceștia în principate. În timp ce Mihai era atît de grav amenințat, aliatul și suveranul seu, petrecea serbările nunței sale. Mihai prevăzînd că din această pricină ajutorul are să întîrzie, își trimite soția și copiii în Făgăraș, adună vr'o 8000 de oameni și se duce la Giurgiu, unde împedecă timp de o lună de zile facerea podului. Auzînd însă că un corp de Turci ar fi trecut Dunărea mai în sus, se retrage la *Călugăreni*, unde Turcii îl urmează. Aice fiind locul strîmt și bine ales pentru armata cea mică a lui Mihai (avea acuma vr'o 16,000 de oameni), ca să nu poată fi încunjurată de oardele nesfîrșite ale Turcilor, domnul muntean răspinge pe Turci în o luptă singeroasă, răpindu-le între altele steagul cel verde al Profetului, ucigîndu-le 3 pași și luîndu-le o mulțime de pradă, în 13 August 1595. Sinan răpezîndu-se înainte pentru a opri fuga armatei sale, e trîntit jos de pe cal prin o lovitură de lance și răsturnat în nămol, unde era să piară dacă nu spahiu nu i-ar fi ajutat a scapa. Pe lingă vestea acestei nenorociri întîmplate în Valahia, Sultanul mai aflînd și despre pierderea cetății Granul, se supără așa de tare încît vroia să și radă barba, semnul cel mai mare de mîhnire la Turci.

De și biruitor, Mihai simți că nu va putea sta împotriva unui al doilea atac și se retrage chiar în noaptea care urmase lupta, spre *Tîrgoviștea* și de aici se duce mai în munți la *Stoenestî*. Sinan pașa ocupă cele mai multe din orașe și pune în ele dregători turci, iar în *București* așază pe *Saturgi-Mahomed*; ajungînd la *Tîrgoviștea* cuprinde cetatea și se întărește în ea.

În timpul luptelor lui Mihai cu Turcii, *Batori* scosese pe *Aron* din domnia Moldovei și l'înlocuise cu *Ștefan Răzvan*; apoi sfîrșind serbările nunții, pleacă cu *Răzvan* în ajutorul lui Mihai, împreună și cu oastea împărătească. Armata aliată ajunsese ast-fel a număra 55000 de oameni cu vr'o 80 de tunuri. Aliații lovesc întăi armata turcească sub zidurile *Tîrgoviștei*, care fiind luată de ei, Turcii încep a se retrage către Dunărea; ajunși lingă fluviu re-

tragerea lor se prefăce într-o adevărată fugă. Pretutindene Turcii vedeau pe teribilul *Mihale Oglu* urmărindu-i cu spada în mână ca zeul răsbunării. Cînd ei se grămădise pe podul Dunărei pentru a-l trece în cea mai mare grabă, soseşte şi Mihai şi tae cu tunurile podul în două, împingînd în apele fluviului mai bine de jumătate din armata turcească. Turcii ciţi scăpară din îngrozitorul măcel duc înspăimîntaţi vestea la Constantinopole. De şi armata aliată fusese sub comanda supremă a lui Batori, sufletul ei fusese Mihai, ceea ce însuşi principele Transilvaniei, recunoaşte în lauda publică adresată lui Mihai în Bucureşti. Turcii încheie pace cu Mihai în 12 August 1597.

§ 42.

Mihai Viteazul

(urmare)

5. *Schimbările în Ardeal.* Turcii fiind atît de rău bătuti în Muntenia, lasă în pace această ţară. Mihai liniştit din partea lor este în curînd îngrijit prin nişte schimbări petrecute în Transilvania. Anume principele Sigismund Batori se hotărîse a trece ţara lui împăratului Rudolf, în schimb pentru nişte moşii din Silezia. Mihai îngrijindu-se de a dobîndi de vecin pe puternicul împărat german, se opune cît poate acestei treceri a Transilvaniei către dînsul, dar neputînd isbuti încheie cu noul seu vecin un tratat de vasalitate în 9 Iunie 1598. Prin acest tratat Mihai se obliga a sluji cauza imperială, ear împăratul se îndatoria a da lui Mihai ajutor de oameni şi bani în contra duşmanului comun. Mihai mijloceşte tot atunci o pace între Tataari şi împăratul, prin care acesta scapă de un duşman primejdios. Turcii, puşi în furie prin aceste împrejurări, ameninţă Muntenia. Mihai cere în repetite rînduri bani de la Rudolf, care fiind el însuşi în nevoie, nu se poate ţinea de condiţia încheietă.

În timpul acestor întîmplări, Sigismund Batori, nemulţămît cu petrecerea lui în Silezia şi pentru că pensia nu i se plătea regulat, se întoarce în Transilvania, în Au-

gust 1598. Împăratul este foarte supărat pentru această călcare a tratatului și consiliul seu aulic îi inspiră ideea că ar putea însărcina cu impunerea respectării tratatului de către Batori pe voivodul Munteniei, Mihai.

Sigismund Batori, cel mai nestatornic dintre principi, se satură în curînd însă din nou de domnia Transilvaniei, trecînd'o de astă dată vărului seu, cardinalul Andrei Batori din Polonia, care sosește în țară, în Februarie 1599.

Polonii fiind pe atunci în bune relații cu Turcii și Moldova intrînd de asemenea sub îniriurirea polonă, prin scoaterea lui Ștefan Răzvan și înlocuirea lui cu *Ieremia Movilă*, Mihai Viteazul se vedea prins în un cerc de dușmani: pe de o parte Turcii, care aveau în contra lui atîtea motive de răsbunare și de alta prietenii lor.

Mihai fiind vasalul împăratului german, îi veni și lui în gînd a se folosi de această poziție, pentru a alunga pe dușmanul seu, cardinalul Andrei. Pe cînd însă împăratul vroia să întrebuinteze pe Mihai numai ca pe un instrument spre redobîndirea Transilvaniei, pe care se gîndea apoi a o pune sub ocîrmuirea unuia din frații sei, Mihai la rîndul seu vroia să se folosească de starea lui de vasal imperial, pentru a cuceri Transilvania, în aparență pentru împăratul, dar în realitate pentru dînsul. Aceste tendinți contrare ale lui Rudolf și Mihai sunt izvorul de unde au plecat toate nenorocirile domnului muntean.

6. *Cucerirea Ardealului și a Moldovei.* Mihai ceruse voie de la împăratul a cuceri Ardealul pentru Germania, și împăratul îi făgăduise pentru întreprindere suma de 100,000 de taleri, afară de postav și de arme. Era în Muntenia o partidă de boeri ce era protivnică cuceririi Ardealului. Ea atrase și pe soția lui Mihai Viteazul, Stanca, care îl roagă și îl conjură să părăsască acest gînd. Mihai care avea de asigurat poziția sa, și de răsbunat umilitorile tratate impuse de Batoresți, pe cînd dînsul se afla în nevoe, rămîne neclintit în a lui hotărîre. Împăratul voia să mai întîrzie lovitura, pe cînd Mihai avea cu atît mai mult motiv să se grăbească, că era așteptat cu nerăbdare de către Secui, pe care Batoresții îi nedreptățise, de Sași partizanii împăratului în însușirea lor de Germani

și de Rominii cari vedeau în urcarea unui domn din neamul lor pe tronul Ardealului, scăpare și mîntuire din suferințele de până acuma. Fără a aștepta deci ordinul împăratului, Mihai trece în Ardeal și bate în 28 Octomvrie 1599 pe Andrei Batori la *Schellenberg*. Secuii vin îndată cu gramada în armata lui Mihai, și dînsul dă o proclamație în care spune că a venit să ocupe Ardealul în numele împăratului și să scoată din domnie pe Andrei Batori, care părăsind credința creștinească vroia să dea Ardealul Turcilor. Împăratul, văzînd că Mihai lucrează din propriul seu îndemn, se îngrijese de scopurile lui și trimete pe generalul *Basta* cu o armată numeroasă la hotarele Transilvaniei. Totuși împăratul vroia să se folosească de brațul lui Mihai pentru a supune Transilvania sub autoritatea sa, rămîind ca după aceea să se minte de dînsul, cum va putea mai ușor, punînd Transilvania sub ocîrmuirea germană. Pe lîngă nevoia pe care o avea împăratul de ajutorul lui Mihai, el se mai temea că dacă ar nemulțami pe domnul român, să nu-l împingă a se arunca în partea Turcilor. Împăratul deci îngăduia lui Mihai stăpînirea Transilvaniei, fără însă a-l recunoaște formal de guvernator al ei. Mihai luînd tăcerea împăratului drept consimțire își ie titlul de : „Mihail voivodul Munteniei, sfetnicul Maiestăței sale Cezaro-Crăești, locoțiitor al ei în Transilvania.”

Sigismund Batori, care schimbase cu vărul seu Andrei postul de cardinal în Polonia, auzind de răpunerea și moartea aceluia, vra să reîntre în Transilvania. Ie o armată polonă și vra să plece prin Moldova, sprijinit aici de Ieremia Movilă, contra lui Mihai. Acesta era pus prin pasul lui Batori în poziție de a perde Transilvania, într'o luptă cu Polonii. Se hotărește deci de a apuca înainte pe dușmanii sei, a lovi pe Batori și pe Poloni în Moldova chiar, și în caz de izbindă a alunga pe Ieremia Movilă și a pune mina și pe această țară. Pentru a combate mai bine pe Poloni, Mihai se pune în legătură cu țarul Rusiei *Boris Godunov*, cu care se înțelege, ca dînsul să cucerească Polonia proprie, ear Boris să ocupe provinciile rutene. Această alianță este însă nimicită prin silințele ambasadornului polon *Leon Sapieha*.

Împăratul german, auzind de planul lui Mihai de a cucerii Moldova, se grăbește a-i trimite un ordin înadins ca nu cumva să întreprindă un asemenea războiu, care ar pune pe împărat în pericol de a se încurca într-o luptă cu Polonii, cînd pe de altă parte războiul cu Turcii era încă neisprăvit. — Mihai însă, necătînd la acest ordin, trece Carpații, și la 16 Mai 1600 cade ca un fulger pe Ieremia Movilă, pe care îl bate și îl alungă peste Nistru, înainte de a fi sosit Sigismund Batori cu Polonii. Mihai Viteazul bătuse pe Ieremia cu atît mai ușor cu cît oștirea acestuia îl părăsise, trecînd la dînsul.

Mihai prefăcîndu-se ca și cum n'ar fi primit ordinul de a nu întreprinde cucerirea Moldovei, vestește împăratului izbînda sa, îi cere bani, rugîndu-l tot odată a trimite oștiri în Silezia, pentru a neliniști pe Poloni. Împăratul văzînd această purtare a lui Mihai Viteazul, care nesocotea cu desăvîrșire interesele germane, pentru a se ocupa numai de ale lui, se îndispune și mai mult contra lui și ia măsuri hotărîtoare pentru a-l îndepărta din Transilvania.

§ 43.

Mihai Viteazul

(urmare)

7. *Răscoala Ardealului și moartea lui Mihai.* Națiunea principală din Transilvania, Ungurii, nu se putea împaca cu domnia lui Mihai, ei se temeau că Mihai, fiind Român, să nu ajute conaționalilor sei din Transilvania ca să scuture jugul cel neomenos în care erau ținuți, și în adevăr Românii ardeleni se și așteptau la un asemenea ajutor. De îndată ce Mihai bate pe Andrei Batori, țărani romîni încep a se resculea în contra nobililor unguri, dînd foc caselor lor, omorîndu-i și jăfuindu-le averile, pentru a răzbuna ast-fel cruzimile seculare, suferite de ei (§ 37).

Mihai Viteazul dorînd să atragă către dînsul națiunea maghiară care constituia elementul politic cel mai însemnat al țării, oprește cu strășnicie asemenea neorîndueli, pe-

depsind aspru pe Românii ce se dedau la ele. Prin aceasta el perdu încrederea Românilor, fără a câștiga iubirea Ungurilor.

Curtea imperială, cunoscînd simțimintele hrănite de Unguri în contra lui Mihai, se hotărăște a-l scoate din Transilvania prin o răscoală a elementului domnitor, cel unguresc. Împăratul trimite pe doctorul *Pezz* în ambasadă la Mihai Viteazul, aducîndu-i spre a-l adormi asupra pericolului, titlul, cel atît de mult rîvnit de Mihai de guvernator al Transilvaniei. Fiind că tocmai cînd venea *Pezz*, Mihai se afla în Moldova, ambasadorul german găsește timpul de a unelti în contra lui Mihai o răscoală a Ungurilor.

Pe cînd încă Mihai se găsea în Moldova află că doi din nobili unguri cei mai bine tratați de dînsul, *Sekely* și *Csaky* fugise în Polonia, urmați în curînd de o întreagă emigrare a nobleței maghiare. Mihai întrebuițază întăi asprimea, apoi blîndeța contra reșculaților, mărturisind ast-fel slăbăciunea lui.

Ferberea devenind obștească în Ardeal. Ungurii cer de la generalul Basta să intre în Transilvania. Acesta era de mult dușmanul personal al lui Mihai, mai ales de atunci de cînd Basta, ascultînd de un ordin imperial secret, ceruse de la Mihai să părăsască Transilvania. Basta pătrunde cu armata lui în Ardeal. După stăruințele în zădar repetite de Mihai de a nu înainta asupra lui, domnul muntean i se opune cu armele la *Mirișlau* în 18 Septemvrie 1600: însă el perde bătăliea. Văzîndu-se bîruit, fuge în Făgăraș unde mai adună 16,000 de oameni. Pe cînd însă el gîndea să încerce din nou soarta armelor, aude că Ieremia Movilă cu Polonii, (care pătrunsese îndată în Moldova, după căderea lui Mihai de la *Mirișlau*), înaintează în Muntenia, unde Ieremia vroia să pună pe fratele seu, Simion, domn în locul lui Mihai. El trece atunci munții contra armatei polone, dar la *Teleajnu* este earăși bătut. Văzîndu-se părăsit de noroc el fuge la Craiova, unde boerii încep a-l trăda și a trece la învingătorul, Simion Movilă, între alții vestiții sei generali frații *Buzești*. Neștiînd încotro să se îndrepte, răspins de toți acei pe care el îi sprijinise și-i îmbogățise, fără patrie, fără un loc unde

să-și poată odihni capul, eroul român se hotărăște a face un pas desperat, a se duce chiar la împăratul Rudolf, spre a-i explica purtarea lui și a dobândi reîntegrarea în drepturile sale.

Toemai atunci Sigismund Batori, cu ajutor polon, pătrunsese în Transilvania vroind să smulgă iarăși această țară din mîna împăratului, încît acesta avea nevoie de o inteligență militară ca aceea a lui Mihai Viteazul, pentru a lupta contra lui Batori. Împăratul primește îndreptățirile lui Mihai și după o formalitate de împăcare cu Basta, îi trimete pe amîndoi contra lui Batori. Ei îl bat la *Goroslov*, în 3 August 1601. După victorie ura cea veche între Basta și Mihai revie mai înversunată decît tot deauna, din pricina certei căruia din doi se cuvinea onoarea izbînzei. Basta stîrni prin această ceartă și ațîțat de Unguri, cari se temeau că Mihai să nu vină din nou ca domn asupra lor, trimete într'o dimineață la cortul lui Mihai ca să-l aresteze, preținzînd că ar fi descoperit niște scrisori compromițătoare a le domnului către Turci. Mihai refuzînd să se supună este străpuns de șeful roatei de ostași valoni trimisă de Basta, unul *Iacob Bori*, în 29 August 1601. Ast-fel se sfîrși acest erou, fala și gloria Romînilor.

9. *Politica internă și externă a lui Mihai Viteazul.* Pricinele căderii lui Mihai Viteazul sunt mai multe. Cea di'ntăi stă în însuși elementul militar pe care se baza domnul muntean. În deosebire de Ștefan cel Mare care și avea armata lui compusă mai ales din oameni de țară, aceea a lui Mihai viteazul se alcătuea mai ales din străini lefegii, avînd dintre Romîni numai puține roate de oșten și cîți-va generali.

Causa acestei schimbări a elementului oștășesc pe timpul lui Mihai Viteazul era următoarea: Țăranii căzuse în mare parte în stare de șerbi ai boerilor, și îndată ce un țăran intra în această poziție, boerul avea interes a nu-l lăsa să piară în oaste, sau să se înstrăineze de moșia lui; nu-i mai învoia deci slujba armată, și domnul, ce avea nevoie a nu supăra pe boeri, nici n'o mai cerea de la țăranul șerb. De aceea armatele domnilor romîni devin cu timpul alcătuite numai din lefegii străini. De îndată însă ce

se introduse acest sistem, armatele pămîntești începură chiar a fi desprețuite și se cerea mai curînd bani de la oamenii liberi ce ar fi putut sluji în armată, decît însuși această slujbă.

Mihai Viteazul fiind neconținut ocupat în războaie, mai ales după ce trecînd în Transilvania se îndepărtează chiar de scaunul domniei, avea cel mai mare interes de a stabili cu boerii. De aceea îl vedem că le încuviințează întărirea unui drept abuziv pe care aceștia îl dobîndise asupra țăranilor, anume acela al *șerbirei*, care consta în oprirea țăranului de a se muta de pe moșia boierească pe alta, fără învoirea proprietarului. El declară printr'un hrisov al său ca, *fie ce Rumîn să rămîie vecinic în această stare, care pe unde se va afla*, dînd prin aceasta așezămîntului șerbiei ce era pînă atunci numai un obicei abuziv, un caracter legal și statornic.

Pe lîngă aceste două cauze care slăbiră poziția internă a lui Mihai Viteazul, anume elementul străin al armatelor sale și favorarea boierilor în dauna țăranilor, se mai adauge încă o greșală comisă de el față cu Românii din Ardeal.

Cînd dînsul trecu în această țară am văzut cum țăranii romîni se resculase contra apăsărei seculare a Ungurilor, Mihai însă-i opri și-i mîntinu în starea lor asuprită, pentru a plăcea elementului politic al țarei, Ungurilor. Poate ca dînsul să fi avut dreptate la început, cînd punea piciorul în o țară nouă, de a respecta starea de lucruri existentă. Mai tîrziu însă cînd Ungurii se răscoală, el trebuia, în loc de a întrebuița blîndețfa față cu ei, să înădușe revoluția lor, deslănțuind în contra lor revoluția țărănească. Chiar dacă Mihai ar fi căzut și așa, cel puțin și-ar fi croit un mormînt vredic de viața și de marele lui fapte, și nu ar fi căzut ca o jertfă sub spada omorîtorilor.

§ 44.

De la Mihai Viteazul la Matei Basarab

(1601—1633)

29 *Simion Movilă* (1601) apucă, după bătălia de la Teleașu și fuga lui Mihai Viteazul din Muntenia tronul a-

în Valahia a boierilor craioveni, socrul lui Alexandru, Scurlatos, temîndu-se să nu'și compromită influența, stăruind mereu pentru ginerele seu, om tînăr și nepriceput, face el singur să fie mazilit și înlocuit cu :

⁹⁶ *Alexandru Iliș a doua oară* (1627—1629), care după doi ani este scos și înlocuit cu :

⁹⁷ *Leon Tomșa* (1629—1633). Acesta cumpără domnia cu sumi foarte mari, împrumutate de la Greci, care vin în țară cu el, adăogînd neconținut elementul grecesc. Grelele dări pe care Leon fu nevoit să le pună pentru a se plăti de datorii, provoacă o răscoală a boierilor, la care ieu parte pe lîngă alții și următorii boieri de peste Olt : *Aslan* vornicul, *Gorgan* spatarul, *Barbu Brădescu* spatarul, *Mihai Coțofană* spatarul, *Dumitriu Pilișanu* slugerul, *Mihai vistiernicul*, sub conducerea agăi *Matei Basarab*. De o cam dată boierii fug la Racotî, domnul Ardealului. Leon Vodă pentru a-i aduce îndărăpt, temîndu-se ca să nu fie mazilit din cauza fugei lor, se face că dă pe Greci afară prin un hrisov din 1631. Cît de serioasă era însă izgonirea lor, se vede de pe acea că între boieii cara sub-samnă în hrisov pentru izgonirea Grecilor, se afla și Grecul *Papa* logofătul. Turcii mazilesc însă pe Leon Tomșa și boierii sei cer domn pe Radu fiul lui Alexandru Iliș. Matei aga capătă însă domnia prin stăruințele lui Abaza pașa (1633).

CAP. IV.

ISTORIA MOLDOVEI DE LA MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE PÂNĂ LA VASILE LUPU

(1504—1634)

§ 45.

Bogdan III Inerucîșatul și Ștefăniță

(1504—1527)

¹ *Bogdan* (1504—1517) cum se suie în scaun, cere în căsătorie pe *Elisa* sora regelui polon *Alexandru*, vroidî prin această căsătorie să capete ca zestre *Pocuția*, a cărei recucerire tatăl-seu Ștefan cel Mare fusese nevoit să o părăsască din pricina boalei sale. Murind însă regele *Poloiei Alexandru*,

urmaşul seu Sigismund refuză căsătoria din care cauză se întâmplă lupte şi pustieri mutuale. Pe cînd Bogdan asediază Lembergul. Polonii ard Cernăuţul, Dorohoiul, Botoşanii, Ştefăneştii şi Hotinul; Suceava însă nu o pot lua. Ungurii se interpun şi mijlocesc pacea în 1510. care se încheie tot în acele condiţii de egalitate între Moldova şi Polonia ca şi acea cu Ştefan cel Mare din 1499. Bogdan este numit în tratat: „*amicus noster magnificus dominus Ioanus Bogdanus, voivoda terrae Moldaviae*“. Bogdan renunţă la căsătoria lui cu Elisa; răpirile mutuale să se restituie; pentru despăgubirile de război se hotărăscă regele Ungariei şi tot el se hotărăscă dacă Polonii trebuie să mai adăpostească pe pretendentul la corona Moldovei, Petru (Rareş).

Cătră acest timp se întâmplă că Selim, fiul sultanului Baiazet II, resculîndu-se contra tatălui seu, caută un adăpost la hanul Crimeei, unde se căsătoreşte cu fiica hanului seu. Mengli Gerai, hanul tătăresc, vroia să pună mîna pe Moldova, pentru a face din ea basa operaţiunilor sale contra sultanului. Sigismund spăriet de acest plan, care ar fi făcut din Tatarii vecinii nemijlociţi ai regatului seu, dă ajutor lui Bogdan 4000 de călări, cu care Bogdan respinge un nou atac contra Moldovei din 1512. În acest an însă Selim resvrătitorul se suie pe tronul otoman. Bogdan văzînd că fostul seu duşman de pe cînd era în Crimeea, devenise sultan, pe de altă parte convingîndu-se despre nesiguranţa ajutorului polon, care dăduse abia 4000 de oameni şi aceasta numai atunci cînd însuşi interesele polone fuseseră în joc, îşi aduce aminte de sfatul ce i-l dăduse tatăl seu pe patul de moarte, şi trimiţînd pe logofătul Tăutu la Constantinopole în 1513, închină ţara Moldovei Turcilor. Se face un tratat de închinare a căruia condiţii prr a fi fost ca şi a le celui încheiet de Muntenia (§ 24). Peşcheşul Moldovei consta, afară de 3000 de bani de aur, în 40 de cai şi 34 de spimi. Împrejurarea că Turcii ieu de la Moldova cai, arată că rasa acrstora era pe atunci deosebită, fără de care nu am înţelege pentru ce Turcii, care aveu în imperiul lor acea mai bună rasă

G. L. P. u
1874

de cai, cei arăpești, mai cereau de la Moldova asemenea animale. Șoimii erau întrebuințați de Turci la vânătoare de păseri ca și în apusul Europei.

Ștefăniță (1517—1527) în vîrstă de 11 ani, fiul lui Bogdan, vine la tron. Epitropia era condusă de sfatul boerilor, în care Luca Arbore avea cea mai mare putere. De și Moldova se închinase Turcilor, totuși Arbore căuta să redobîndească prietenia Polonilor. În 1518 el încheie un tratat cu regele Poloniei în care Ștefăniță este numit de Poloni tot „*amicus sincere nobis dilectus*“. Acest tratat prevedea ajutor mutual contra dușmanilor, că prietenii și dușmanii unei țări să fie considerați ca atari și de către cea-laltă; să nu se adăpostească pretendenții; să-și denunțe mutual dușmanii; în caz cînd regele polon ar face o expediție contra Turcilor, Ștefan să iasă cu toată țara lui în ajutorul regelui; Ștefan să nu ajute pe Turci contra Polonilor ei să le fie cît va putea mai mare dușman. În 1522 însă Ștefăniță ajungînd în vîrsta de 17 ani, ie singur în mîină conducerea trebilor și se strică cu Polonia de la adăpostirea a doi pribegi Moldoveni, si mai ales că regele Sigismund refuzase a-i da în căsătorie pe o fată a lui. Luca Arbore însă care ținea mult la prietenia Polonilor și care dobîndise o autoritate foarte mare în timpul regenței sale, se opune la tendințele domnului și nebăgînd în samă scopurile acestuia, trimite în 1523 în Polonia pe Luca Cîrjă ca ambasador din partea lui Ștefăniță pentru a reînoui tractatele cu Polonia. Ștefăniță furios pentru această deconsiderare a voinței sale, ucide pe Luca Arbore și pe doi fii ai sei: *Teodor* și *Nichita*, în 1523. Boerii spărieți prin această măsură violentă se rascoală. Ștefan înădușă răscoala prin milițiile țarei și pedepsește cu moartea pe 3 boeri, conducătorii ei. Polonia, văzînd că Ștefăniță este dispus a se uni cu Turcii în contra lor, pun pe însuși soția lui să-l otrăvească. El avuse un frate *Petru*, care murise cu un an înaintea lui, încît stingîndu-se linia legitimă din Ștefan cel Mare, îi urmează în scaunul natural al acestuia, Petru supranumit Rareș.

§ 46.

Petru Rareș

(1527—1546)

Petru Rareș ca unul ce fusese adăpostit în Polonia se pune în bune legături cu vecinii sei, încheind în 1527 un tratat cu Sigismund în care acesta îi dă tot titlul încuviințat domnilor Moldovei de la pacea din 1499 (§ 35) „*amicus sincere nobis dilectus*“. Acest tratat era încheiet tot în potriva Turcilor, prevăzându-se în el însă condiția favorabilă domnului moldovan, că dacă ar fi silit de puterea turcească a merge contra Polonilor, aceasta să nu i se socoată drept un act de dușmănie.

Cu un an înainte de a apuca Petru Rareș domnia Moldovei se întâmplase bătălia de la Mohaci, care pusese capăt existenței neatârinate a Ungariei, 1526 (§ 38 No. 11). Zapolia, domnul tributar impus de Turci acestei țări, era dușmănit de locuitorul împăratului Germaniei Carol V, Ferdinand. Acesta întrind cu o armată în Ungaria, bate pe Zapolia la Tokai, apoi la Sina și-l alungă în Polonia. Petru Rareș, văzind anarhia căreia Ungaria căzuse pradă, formează planul de a cruceri Transilvania. Pretexind deci că s'ar teme a perde stăpânirea Ciceului și a cetății de Baltă și că nu i-ar veni la socoteală să vadă în tronul Ungariei pe puternicul împărat german, intră cu o armată în Transilvania. El atacă armata lui Ferdinand în cîmpul Bîrsei, la *Feldioara*, în 1529, o bate și îi răpește toate tunurile. Soliman tocmai pe atunci încunjurînd Viena, lupta de la *Feldioara* putea să apară și ca un ajutor dat Turcilor. După această strălucită izbîndă, care îndruma atît de bine planurile lui Petru, el ie Bistrița, cetatea sasă, care se declarase contra lui Zapolia și pentru Ferdinand. Zapolia întorcîndu-se din Polonia mulțamește lui Petru pentru slujbele aduse. Petru vra să rețină Bistrița ca despăgubire și pune mîna pe ea. Zapolia îl amenință cu pîra la Turci și atunci Petru părăsește Transilvania.

Petru Rareș, văzînd că nu poate face nimic în Transilvania și simțînd neapărata nevoie de a-și mări statul,

precum simțise și tatăl seu Ștefan, începe o luptă cu Polonia, de sprijinul căreia nu mai avea nevoie, de cînd ocupase tronul, pretextînd drepturile cele vechi ale Moldovei asupra Pocuției. (§ 28 și 29). Atacat însă la *Obertin* de Poloni în 1531, este bătut și pierde toate tunurile cîștigate la *Feldioara*. Petru însă urmînd înaintea a jăfui Polonia, Sigismund se plînge la Poartă contra lui Petru. Sultanul însărcinează pe Ludovic Gritti ca odată cu delimitarea Ungariei să reguleze și daraverile între Poloni și Moldoveni. Gritti însă umblînd cu gîndul să scoată pe domnii Ardealului, Munteniei și Moldovei, pentru a ocupa el și cu fiii sei tronul acestor țări, este ucis de aceștia (1534) ceea ce pune și mai reu pe Petru Rareș față cu Turcii (§ 38 No. 15).

Petru Rareș indușmănîndu-se cu Turcii, se apropie de Ferdinand cu care încheie o legătură, după care Ferdinand îi promite, afară de cetățile cele două ce le avea în Transilvania, încă castelele *Balványos* și *Bistrița*. Zapolia cunoscînd aceste legături a le lui Petru cu Nemții, surprinde o scrisoare a lui Petru către Nemți și comunicînd-o Turcilor, pune vîrf nemulțămirei acestora cu domnia lui Rareș, mai ales că erau supărați pe el și pentru plata neregulată a peșcheșului. Toate aceste aduc destituirea lui Rareș de sultanul Soliman, în 1538.

Înainte de cumplitului Soliman, spaima Europei, Moldova trebuia să plece capul. Boierii toți se închină sultanului, rugîndu-l să pună domn pe cine va voi el, și părăsesc siliți pe Rareș, care fuge în Transilvania în cetatea sa Oiceul. Soliman vine la Suceava și impune ca domn Moldovei din propria lui autoritate pe :

1. Ștefan poreclit de popor *Lăcustă* pentru multele lăcuste ce hăntuiră Moldova în domnia lui (1538—1540). În timp ce Ștefan domnea în Moldova, Petru avea de luptat în Oiceu contra lui Zapolia, care-l asediază aice. Desperat, neștiind cum să scape de dușmanii sei, Petru scrie o scrisoare la Poarta, pe care o redactează în sîrbește soția lui, sîrboica Elena. Sultanul cum primește scrisoarea, dă ordin lui Zapolia să libereze pe Petru și să-l trimită la Constantinople.

Între aceste Ștefan Lăcustă este ucis și înlocuit cu unul *Alexandru Cornea* care domnește vr'o trei luni, din Decembre 1540 până în Februarie 1541, cînd Rares vine în scaun.

Petru Rares a doua oară (1541—1546). Mergînd la Constantinopole Petru Rares cumpără domnia cu bani de la Turci, chemînd ast-fel pe Turci a se amesteca și în domniile Moldovei, după cum se amestecase ei încă de mult în domniile Munteniei. Pe lîngă banii cheltuiți de Rares cu capatarea domniei, el mai consimte a spori darul la 12,000 de galbeni, și acesta ie de acum numele de *haraciu* (tribut), a ținea în Moldova pentru pază 500 de călări turci și de a lăsa la Constantinopole pe fiul seu ca ostatec. De și Petru luase domnia cu ajutorul Turcilor totuș în secret este dușmanul lor. Tocmai la reurcarea lui Petru în scaun (1541) moare Zapolia. Ferdinand vra se pună mina pe Ungaria și atacă cetatea Ofen. Soliman face atunci o nouă expediție în contra Germanilor, și pentru a asigura mai bine stăpînirea Turcilor asupra acestei țări, prefăce Ungaria propriu zisă în pașalic, lăsînd numai Transilvania în stare de țară tributară, lui Ioan Sigismund, fiul minor a lui Zapolia, sub epitropia mumei sale Isabela și a călugărului Martinuzzi.

Înființarea pașalicului de Ofen spăimîntă pe Nemți, care se hotărîră la o mare expediție în contra Turcilor. Se organizează o armată pusă sub *Ioachim de Brandenburg* care cere de la Petru Rares se iee parte la lupta contra păgînilor. Petru vroind să se folosească de prilejul oferit lui de a scăpa de uricioasa stăpînire turcească, prin un tratat încheiet în 1 Mart 1542 Petru se obligă a în-eunoștința pe Ioachim despre toate pasurile Turcilor, și dacă s'ar întimpla să fie nevoit a lupta alătura cu Turcii, va trece în focul luptei în partea creștinilor și va căuta să'l deie pe împăratul turcesc însuși viu sau mort în minile Germanilor. Moldova era primită prin acest tratat în confederația germană. Pentru susținerea cheltueleur răsboiului, Rares trebuia să primească bani și se obligă a da armatei germane 30,000 de vite cu preț moderat. În loc însă ca Rares să primească bani de la Nemți, le dă

el lor cu împrumut, ceea ce, împreună cu împrumuturile făcute de Petru Mușat și Alexandru cel Bun Polonilor, arată Moldova ca o țară îndestul de bogată în acele timpuri. Suma pe care Nemții se recunosc a o datori lui Rares se urcă la cifra colosală pentru acele timpuri de 500,000 de galbeni. Ast-fel isbutise Petru Rares a'și asigura poziția între cele două puteri rivale; ba chiar stătea atit de bine cu Turcii, că aceștia ordonă Isabelei a restitui lui Rares Ciceul și cetatea de Baltă, pe care Zapolia le răpise de la Moldova cu ocazia detronării lui Petru. Expediția Germanilor însă cade cu totul înaintea Ofenului pe care nu'l pot lua. Petru cată să se pună bine cu sultanul, trimetându-i în 1545 niște blănuri scumpe, cumpărate în Moseva; însă la anul 1546 Petru Rares moare (4 Septemvrie)

§ 47.

De la Petru Rares la Ioan Vodă cel Cumplit.

(1546—1572)

La moartea lui Petru Rares, urmează în tronul Moldovei, fiul seu, *Ilie* (1546—1551). Sub acest domn Moldova începe iar a da îndărăpt față cu Polonii, renunțind pentru totdeauna la pretențiile sale asupra Pocuției. Tot odată încercările lui Petru Rares de a se desface de Turci sunt cu totul părăsite și domnul Moldovei împreună cu acel al Munteniei (Mircea Ciobanul, § 35 No. 18) întră din ordin turcesc în Ardeal pentru a restitui în tronul acestei țări pe Isabela, ce fusese scoasă din regență de cătră episcopul Martinuzzi, partizan al politicei germane. După ce Ilie face mai multe cruzimi în Moldova se duce la Constantinopole unde primește religia turcească numindu-se Mahomed.

„*Stefan* (1551—1552) fratele lui Ilie. Ferdinand locotiitorul de împărat al Germaniei alungind pe Isabela și punind mîna pe Ungaria, caută în zădar să cîștige pe Ștefan în favoarea lui, amintindu-i tratatele cu tatăl seu. Ștefan după ce caută fără izbîndă a se folosi de aceste demersuri a le lui Ferdinand pentru a-i stoarce ceva bani

se dă în partea Turcilor și pradă Ardealul. El este un mare tiran ca și fratele seu, ucide mai mulți boieri, până ce o revoluție a lor pune un capăt domniei și zilelor sale.

„*Alexandru Lăpușneanu* (1552—1561). Boierii ce uciseseră pe Ștefan aleseseră pe unul *Joldea* care se logodise cu fata lui Petru Rareș, *Ruxanda*. Un boier însă, Petru Stolnicul Lăpușneanu, numit din domnie Alexandru, care se pretindea fiul lui Bogdan III celui încreucișat, vine cu ajutor polon, prinde pe Joldea, îl înșamnă la nas, și se căsătorește el cu Ruxanda. Acest domn venind în scaun cu ajutor polon, el se închină acestora și le recunoaște iarăși suzeranitatea. În tratatul încheiet cu el dispăre acel titlu de *amicus nobis sincere dilectus* care figurase în toate actele încheiate între regi poloni și domnii români de la 1499 încolo. Ast-fel întrigile pentru domnie făcuse pe Moldova să piardă în puțin timp rezultatul dobândit prin atita singe și atita trudă, emanciparea ei de sub suzeranitatea Poloniei. Aceste întrigi vor aduce tot la mai mare decădere tronul țărilor române, mai ales că dinsele, încăpînd sub autoritatea turcească, vor da loc, prin aceste pretenții la domnie, stăpînilor lor de a se amesteca tot mai mult în numirea și scoaterea domnilor, desbrăcîndu-le în totul de acest mare drept de autonomie consfințit prin tratatele lor cu puterea turcească.

La curtea lui Lăpușneanu se afla un venetic, Grec de origine, numit *Iacob Heraclide*, care însă slujind în armatele lui Carol V, devenise protestant. El se pretindea coborîtor din împăratul Heracliu al Constantinopolei, și înrudit cu despoții Serbiei, din care se trăgea Ileana femeia lui Petru Rareș și muma Ruxandei, soția lui Lăpușneanu. Ast-fel pretextînd o înrudire cu această din urmă, se adăpostise la curtea moldovenească și începuse a unelti cu boerii pentru răsturnarea lui Alexandru. Acesta simțînd de intrigile sale voeste să'l taie; el scapă însă și fuge la împăratul german, care avînd interes a avea în Moldova un domn pus de el, îi dă sprijin armat, cu ajutorul căruia și acel al boierilor trădători, răstoarnă pe Alexandru și capătă domnia.

„*Iacob Heraclide Despotul* (1561—1563). De și introdus

de Nemți în domnia Moldovei, Despot, știu să facă a fi primit și de Turci, care uitau și de interesele lor politice cînd era vorba de bani. El făgăduiește anume încă 20,000 de galbeni tribut peste acei 30,000 ce-i plătea Lăpușneanu și dă mari bacșișuri la dregătorii Porții. Fiind lipsit însă de bani, el topește mai multe odoare bisericești, prefăcîndu-le în monedă, ceea ce arată mai bine norodului ereticia lui. Pe lângă aceste el își dă silința de a lăți protestantismul în țară, punînd să se vinză prin unul *Wolfgang Schreiber* un catihism luteran tradus în limba slavonă; înființază în satul *Cotnari*, unde era o colonie sășască, o școală protestantă sub direcția unuia *Ioan Sommer*, unde aduce și pe un profesor de matematică din Cracovia *Ioachim Rheticus*. El vroia să mai cheme în țară pe un pastor protestant, pe *Lucinius Gaspar Peucer*, ginerele reformatorului german Melancton. Mai nemulțamește el țara și prin încercările de moralizare a poporului, combătînd despărțeniile, și prin impunerea unui bir de un galben de familie. Boerii se reșcoală sub conducerea lui *Moțoc*, *Stroici* și *Barnovschi*, măcelăresc garda de lefegii străini a lui Despot, după aceea îl asediază în Suceava, îl prind și-i taie capul.

Revoltații aleg domn pe ¹¹ *Ștefan Tomșa* (1563—1564); dar Turcii cumpărați cu bani dăduse domnia iar lui Lăpușneanu.

¹² *Alexandru Lăpușneanu a doua oară* (1564—1566). Își răzbună cumplit pe boierii care se opusese cu armele la reîntrearea lui în țară, tăind la o masă dată de dînsul 47 din ei. Strămută din ordin turcesc capitala Moldovei de la Suceava la *Iasi*, pentru a nu mai fi centrul Moldovei așa de apropiet de Polonia, în 1564. El moare otrăvit de boieri uniți cu propria lui soție, Ruxanda.

Lui Lăpușneanu urmează în tron fiul seu ¹³ *Bogdan* (1566—1572), care se închină Polonilor mai umilit încă decît tatăl seu. El urmează o politică în totul devotată Polonilor, se încuscrește cu nobili poloni, măriînd pe o sora a lui după Gaspar Panicevski, pe o a doua o făgăduiește lui *Shorevsky* și el însuși pește pe fata lui *Tarlon*. Primește mai mulți Poloni în dregătoriile Moldovei. Boierii văzîndu-l atît de bine dispus pentru Poloni încep a pre-

supune că el ar vrea să lepede religia ortodoxă. Pentru a se curăți de această învinuire Bogdan persecută pe Armeni. Refuzând de a da pe sora lui după Sborovsky, acesta îl prinde și îl închide în timpul uneia din dese vizite în Polonia. Turcii atunci îl mazilesc înlocuindu-l cu Ioan Vodă.

§ 48.

**De la Ioan Vodă cel Cumplit până la
Jeremia Movilă**

(1574—1601)

¹⁴*Ioan Vodă cel Cumplit* (1572—1574). Era fiul natural al lui Ștefăniță cu o Armană, pentru care se numește și Ioan Armanul. El ducându-se la Constantinopole se apucă de un negoț cu pietre scumpe, care îi procură bogății și cunoștința tuturor dregătorilor Porței. Folosindu-se de nemulțămirea boierilor cu Bogdan, face să fie cerut de cătră țară. Când se suie Ioan vodă în scaunul Moldovei, moare tocmăi Sigismund August ultimul rege polon din familia Iaghelonilor (1572). Henric III de Valois, fratele lui Carol IX regele Franței, caută să ajungă rege de Polonia, sprijinit de Turci, prietinii Francezilor, care cer să li se cedeze Moldova sau cel puțin dreptul de numirea domnilor în ea. Ioan Vodă era deci în pericol a-și pierde domnia, care era să fie dată unui polon *Laski*, pentru care își dă toate silințele spre a împedeca alegerea Francezului.)

În timpul însă ce aceste evenimente se desfășurau în Polonia, domnia lui Ioan Vodă era periclitată chiar în Moldova și anume prin Turci. Petru Șchiopul fiind scos din Muntenia și înlocuit cu fratele său Alexandru, (§ 39, No. 22) muma lui, doamna Chiajna sica lui Petru Rares, care se pusese bine cu femeile din haremul sultanului prin bogate prezenturi făcute lor, stăruiește să se dea domnia Moldovei mazilitului Petru. Ea oferă inoarea tributului Moldovei de la 60,000 la 120,000 de galbeni, și Turcii tocmăi pe atunci, fiind în mare nevoie de bani din pricina sfărămării flotei lor la *Lepanto* (1571) de cătră cea

²¹ *Mihai Viteazul* în Moldova, care'l alungă din domnie în 1600 (§ 42).

§ 49.

De la Ieremia Movilă la Vasile Lupu

(1601—1631)

În 1601 Mihail Viteazul fiind bătut la Mirișlău de către Basta, ²² *Ieremia Movilă* (1601—1607) reocupă Moldova. Polonii care'l sprijineau erau foarte favorizați de el, în cât își înstreinează prin aceasta pe cei mai mulți din locuitorii țării, ceea ce explică pentru ce la năvălirea lui Mihai în Moldova, oștirea lui Ieremia îl părăsise și trecuse la Mihai. Ieremia însă vroia să deo fratelui seu scaunul Munteniei, pe care îl și introduce acolo, după alungarea lui Mihai Viteazul.

La moartea lui Ieremia, Ștefan Surdul sau Bogdan cere tronul Moldovei de la împăratul Rudolf oferindu-i tribut 80,000 și apoi chiar 130,000 lei.

²³ *Simion Movilă* (1607) vine la tron, copiii reposatului Ieremia fiind încă minori. Polonii ce nu păreau a fi în totul mulțumiți cu purtarea lui Simion, cer de la Poartă scoaterea și înlocuirea lui cu fiul cel mai mare al lui Ieremia. Simion însă își dregre trebile la Poartă prin un dar de 200 de cai. În 1607 moare Simion otrăvit de boierii ce nu'l iubiau. Se naște atunci o luptă între fiul lui Simion, *Mihăiaș* și al lui Ieremia, *Constantin* care izbuteste a lua tronul.

²⁴ *Constantin Movilă* (1607—1611), de și dușmănit de Poartă este primit de ea în urma unui dar de 50,000 de galbeni. Radu Șarban domnul Munteniei căutind scăparea la Constantin Movilă, (§ 44 No. 30), aceasta compromite pe Constantin în ochii Turcilor cari'l mazilesc.

²⁵ *Ștefan IX Tomșa* (1611-1615) numit domn prin cumpărare după obicei, ucide pe Constantin Movilă după mai multe lupte avute cu el.

²⁶ *Alexandru Movilă* (1615—1616) al doilea fiu al lui Ieremia, promite caimacanului 20,000 de galbeni dacă va fi confirmat. Poarta însă nu primește, de oare ce Alexandru

era prea mare partizan al Polonilor și strămută în Moldova din Muntenia pe:

²⁷ *Radu Mihnea* (1616—1619) (§ 44, No. 31) care însă este mazilit și înlocuit cu un fost dragoman al Porții de nație Italian :

²⁸ *Gaspar Grațian* (1619). Acesta nu știe românește și este al treilea domn străin pe tronul Moldovei (ceilalți doi fuseseră Iacob Eraclide și Iancu Sasul), și fusese numit de Poartă pentru a curma odată neînțelegerile cu amestecul neîncetat al Polonilor în afacerile Moldovei prin sprijinul în-cuviințat Movileștilor și pentru care chiar Poarta purta un resboiu cu Polonia de la 1611—1613. De și însă numit ca persoană de încredere a Porții, el o trădă curînd, trecînd în partea Polonilor, pentru care este scos.

²⁹ *Alexandru Iliși* (1620—1622) fostul domn al Munteniei care fiind mazilit de aici din anul 1618 (§ 44, No. 32) stătea în casa marelui vizir. Aduce mulți Greci în Moldova, fiind crescut în Grecia.

³⁰ *Ștefan Tomșa a doua oară* (1622—1623). Avuse de combătut la Poartă pe unul *Locadello*, un neguțitor, căruia sultana favorită datorindu-i cu bani pentru niște rochii, îi promisese domnia Moldovei. Tomșa după un an de domnie este dat afară după stăruințele ambasadorului polon și înlocuit cu:

³¹ *Radu Mihnea* (1622—1626), strămutat *a doua oară* în Moldova din Muntenia (§ 44, No. 34). Acest domn ruinează țara prin prea marele lux ce-l ține la curte.

³² *Miron Barnovschi* (1626—1629). Ie măsuri pentru îndreptarea țării, impoporînd satele golite de oamei prin emigrări, chemînd locuitorii din țara leșască. El era crescut în Polonia și cetățan polon, rîu văzut de Turci pe cari pe de altă parte nu-i mulțumea îndeștul cu darurile. Din aceste cauze el este mazilit și înlocuit cu:

³³ *Alexandru Vodă* (1629—1630) fiul lui Radu Mihnea care este destituit după jumătate de an de domnie.

³⁴ *Moisi Movilă* (1630—1631). Acesta dobîndește scaunul dînd mari sumi de bani, și vine în țară urmat de un număr însemnat de creditori. Nu împlinesce însă anul și este scos, fiind pârît că ar vroi să fugă în Polonia.

³⁵ *Alexandru Iliși a doua oară* (1631—1633). Moldo-

tul popor, însoţeau pe strângătorii dărilor trimişi de domni prin ţară, chinuiau în modul cel mai cumplit pe sărmanii locuitori pentru a stoarce de la ei bani cu ori ce preţ, şi'i făceau să fugă prin munţi şi prin păduri, mai rău de cît înaintea unei năvăliri armate.

Domnii însă, care ştiau că dilele cîte aveau să stee în scaun erau numărate, se grăbeau a-şi face cîte o avere pentru a putea pe urmă luptă contra intrigilor de răsturnare, şi redobîndi domnia la caz de pericol. Se aruncau deci ca nişti turbaţi asupra nenorocitului popor, îl băteau, îl schinjuiau, vînzîndu-i până şi cenuşa din vatră, pentru a sătura nesfârşita lor lăcomie.

Ţăranii mai ales, sufereau grozav din aceste jafuri neomenoase. Cei mai mulţi îşi perduse moşiile şi rămăsese ca muncitori pe pămînturile boiereşti. Fiind-că ţăranii fugeau de la boierii cei ne-omenoşi la cei buni şi blînzi, apoi majoritatea boierilor care erau răi, temîndu-se să nu rămînă cu moşiile golite de oameni, prindeau şi aduceau cu de-a sila îndărăt la locuinţele lor pe ţăranii fugiţi. Din acest abuz să desvoltă cu timpul un obicei care luă caracterul unui drept, anume împedecarea ţăranilor de a se strămuta de pe o proprietate pe alta, fără învoirea stăpînului. Aceşti ţărani lipsiţi de proprietate şi alipiţi de moşiile boierilor, constituiră clasa *şerbilor* numiţi în *Munte-nia rumîni*, iar în *Moldova vecini* (§ 23).

Desperaţi de o asemenea stare de lucruri, ţăranii nu se mai ocupau cu lucrarea câmpului, ei se dedau mai ales la prădăciuni şi tălhării, resbunînd ast-fel prin violenţă nelegitimările sub care trăiau. Mulţi din ei, cari n'aveau inima spre asemenea fapte, fugiau în ţări streine.

Turcii, văzând starea miserabilă în care redusese ţările române, se hotărîse chiar a le preface în paşaliceri, după cum îi sfătuisese Mihnea turcitul (§ 39, No. 25), punînd ast-fel un capăt comediei de neatinzare pe care o mai jucau încă ţările romîne.

Mihai Viteazul de şi stîrpeşte pentru un moment această fatală iniuriere a Turcilor în trebile ţărilor romîne, după el începe o cădere şi mai mare a acestor ţări, sfîrşită prin o adevărată robie în care ele cad faţă cu dinşii.

PARTEA III

ISTORIA NOUA

De la Matei Basarab și Vasile Lupu până la revoluția Grecilor.
(1633—1821).

CAP. V.

ISTORIA MUNTENIEI DE LA MATEI BASARAB PÂNĂ LA FANARIOȚI

(1633—1715).

§ 51

Matei Basarab

(1633—1654).

Matei Basarab, care se trăgea din vechia familie a Basarabilor, ajunge la tronul Munteniei în urma revoluției naționale făcută în contra lui Leon Tomșa și a Grecilor sei (§ 44, No. 37). El are de luptat în contra intrigilor partidei grecești, în fruntea căreia să afla *Celebi Curt*, grec bogat din Constantinopole. Matei însă isbutește a cumpara prin bani pe toată lumea, și fiind rînduit domn, pleacă din Constantinopole și ajunge în București în 10 Mart 1633. De și țara era prea mulțămită crezînd că au scăpat de Greci, videm pe Matei Basarab că, puțin timp după suirea lui în scaun, rechemă pe boerii greci, care pribegise în toate părțile, iarăși la curtea lui. Elementul grecesc era atît de puternic în Constantinopole încît ar fi fost peste pu-

tință a păstra tronul dacă ar fi rămas în dușmănie cu dînsul. Revolta lui Matei Basarab în contra Grecilor nu fusese decît un mijloc ghibaciu de a pune mina pe domnie. Cît despre hrisovul lui Matei Basarab din 1639 prin care izgonește din unele mănastiri pecălugării greci, acesta era un mijloc de a împăca macar întru cîtva cererile partidei naționale, care îl adusese la putere. El nu lovește însă prin acel hrisov prea aspru în Greci, izgonind din monastiri numai pe aceia dintre Greci care se introduse în ele într'un mod abuziv, dar respectînd pe egumenii care posedau monastirile în virtutea unui drept.

Cu toate aceste Grecii din Constantinopole, și mai ales Celebi-Curt umbla să răstoarne atît pe Matei Basarab cît și pe Vasile Lupu din Moldova, și voia să pună în Muntenia domn pe unul *Leon Stridie*, oferind Porții o sporire de tribut. Domnii romîni se înțeleg a ucide pe dușmanul lor. Vasile Lupu dă vizirului 40,000 lei, pentru care Curt este ucis. Matei Basarab nu întoarce însă lui Lupu jumătate din suma dată, din care pricină se iscă între domnii romîni o mare dușmănie. Vasile Lupu își pune în gînd a-l detrona pe Matei, a lua pentru sine domnia Munteniei și a da scaunul Moldovei fiului seu Ioan. El se folosește de poziția nu prea sigură în care Matei se află față cu Poarta pentru a pune în lucrare intrigile sale. Anume Matei Basarab închease în 1635 un tractat cu *Gheorghe Racofi* principile Transilvaniei, care era sprijinit de Nemți în contra Turcilor, în cît prin acest tractat Matei se dăduse în partea politicei germane. Vasile Lupu pîrește pe Matei Basarab pentru această purtare a sa la vizir, și acesta îi învoește atacul Munteniei.

Vasile Lupu purcede de îndată cu armată în contra lui Matei, cere cere și dobîndește însă ajutor de la Racofi, un corp de 4,000 oameni sub conducerea lui *Kemeni Ianuș*. Matei bate pe Vasile Lupu, iar Turcii încurcați pe atunci într'un războiu în Asia, văzînd izbînda domnului Munteniei îl confirmă din nou în scaun, cu atît mai ușor cît Matei era proteguit la Constantinopole de marele dregător turc *Rusnamaghi* care însă moare după aceea.

Turcii sfîrșind resboiul în Asia și cunoscînd simți-

mintele politice ale lui Matei. încurajază din nou pe Vasile Lupu a l'ataca, trimetînd domnului muntean un ordin de destituire. Lupu făgăduiește Porții o sporire mare a tributului și corumpe pe noul proteguitor al lui Matei, caimacanul, dîndu-i 100,000 lei și mai făgăduindu-i încă alți 500,000 în cazul cînd ar izbuti să-l răstoarne pe Matei. Lupu pune pe fiul seu Ioan în scaunul Moldovei, și pleacă în Muntenia, însă e bătut la *Ojogeni* lângă riul Prahova. încît nici această a doua încercare a lui Lupu nu izbuteste.

Matei văzîndu-se neconținut dușmănit de Vasile Lupu, se hotărăște la rîndul său să-l scoată din scaun pe Lupu. Inspiră deci unui boier de la curtea acestuia, logofătului *Gheorghe Stefan* idea de a resturna pe domnul seu. Gheorghe Stefan ie armată de la Matei și de la Racoți și alungă pe Lupu din Moldova. Acesta ajutat de ginerelul seu, Cazacul Timuș, răspinge iarăși pe Stefan la Popricani lângă Iași și pătrunde după aceea în Muntenia, unde este însă cumplit bătut de Matei la *Pînta* 1653, după care Vasile Lupu este alungat definitiv din scaun de cătră Gheorghe Stefan.

Matei Basarab cu cît se vedea mai dușmănit și mai amenințat în poziția sa de domn, cu atîta se apropia mai mult de elementul grecesc. Cătră sfîrșitul domniei sale îl vedem încunjurat de mai mulți greci precum, frații *Costea*, *Pavalache* și *Apostolache Caragea*, marele armaș *Radu Vărzarul* și marele vistiernic *Ghinea Tucalas* care prin rîpirile lui cele no mai pomenite răscoală poporul muntean și pe lefegii căroră din lăcomie nu le plătitise lefile, în contra domnului. De aceea vedem pe la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab țara muntenească coplesită de Greci, mai ales neguțitori și călugări. În biserica romînă se cînta la o strană în limba greacă și Paul de Alepo secretarul patriarhului Macarie, care călătorește prin Muntenia în 1654, putea să creadă cu drept cuvînt că el să află într'o țară grecească.

Matei Basarab moare în 8 April 1654*).

*) Introdueerea limbei romîne în biserică mai jos la istoria Moldovei.

§ 52.

De la moartea lui Matei Basarab până la Radu Leon.

(1654—1665)

¹ *Constantin Șarban* (1654—1658) fiul lui Radu Șarban (§ 44, No. 30) este ales domn la moartea lui Matei. Această punere în lucrare a vechiului drept de alegere al țării arată cât de mult se emancipase Muntenia de sub Turci în timpul lungii și înțelepte domnii a lui Matei Basarab. Imprejurare însă că Șarban fusese ales de țară nu'l scuti de marile cheltueli ce se obicinueau la punerea domnilor. El dădu sultanului 200 de pungi de bani (o pungă=500 de lei sau 222 de galbeni, galbenul avind $2\frac{1}{4}$ lei), sultanei Valide 100, marelui vizir 150 și alte daruri potrivite la dregătorii cei mai mici. Pe lângă aceste el se împacă cu Poarta a-i da 450 de pungi pentru toată averea ramasă de la Matei Basarab, încît peste tot domnia costă pe Constantin aproape 1000 de pungi sau 500,000 de lei sau 222000 de galbeni, sumă colosală pentru acele timpuri *).

Matei Basarab avuse nevoie de o oaste însemnată pentru a putea lupta contra încercărilor lui Vasile Lupu și însuflă și Turcilor oarecare teamă,—oaste compusă mai ales din lefegii străini. Șarban vroid să desființeze o parte din ea pentru a face economii, provoacă o cumplită rescoală a lefegiilor, în care pier o sumă de boieri care sfătuiseră în divan pe domn la această măsură. Sultanul ordonă lui Racoți din Transilvania și Gh. Stefan al Moldovei a înăduși rescoala, care și este sfărămată de ei la *Simplea* pe Teleajnu. Totuși nemulțămît cu purtarea lui Șarban care provocase rescoala, îl mazilește.

² *Mihnea III* (1658—1659). Acesta era de origine grec, cu numele seu adevărat *Gioan-Bey*; se pretindea însă de fiu natural al lui Radu Mihnea (§ 44, No. 31); fusese crescut în Constantinopol și grecizat pe deplin, încît cronicarii îl numesc cu drept cuvînt „grec cămătar“.

*) Chila de grîu costind pe atunci un galben, această sumă răspunde la 222,000 de chile de grîu, care astăzi ar valora suma de 13,320,000 de franci!! (a 60 de fr. obila).

El cheltuește vr'o 200,000 de lei pentru a capata domnia și fiind sarac se împrumută cu bani de la Greci și Evrei. Mihnea se unește cu Gh. Racofi și Const. Șerban foștii domni ai Ardealului și Munteniei, în contra Moldovei. Boierii se opun cu toate puterile contra primejdioasei încercări a lui Mihnea, ceea ce-l împinge a ucide o mare parte din ei. După acest măcel Mihnea trimete oștire contra lui Ghica din Moldova, iar dinsul taie pe toți Turcii din Țirgoviște, și arde Brăila și Giurgiul. Turcii însă bat pe Racofi și Tătarii resping pe Șerban din Moldova. Cu toate acestea Mihnea tot nu leapădă armele: oastea îl amenință atunci a-l trada Turcilor. El fuge peste munți în Ardeal și în locul lui este strămutat:

3 *Gheorghe Ghica* (1659-1660) din Moldova. Muntenia fiind cumplit devastată prin luptele lui Mihnea cu Turcii, Ghica se apucă întâiu de așezat într-o țară. Însă nu se poate îndelețnici mult timp cu asemenea pacinici lucrări, căci Constantin Șerban unelțește o răscoală în contra lui Ghica care silește pe acesta să fugă la Giurgiu. Un corp de Turci și de Tătari îl reasază în domnie, prădînd țara într'un chip îngrozitor; oamenii fug la munți, lăsînd lucrarea cîmpului în părăsire. Săcerişul dă de greș și o foamete cumplită se încuibă în țară. Ciurma ivindu-se în urmă aduce mare prăpădire în locuitori. Ghica neputînd plăti tributul este mazilit de Turci, care vroiau iar să prefacă Muntenia în pașalic, pericol de care o scapă postelnicul *Constantin Cantacuzino*, care avînd mare trecere la vizir, îi dă lui să numească domn în Muntenia pe cine va pofti. Grecii din Constantinopole năvălesc la Cantacuzino; însă el, deși însuși de origine Grec, fiind venit în Muntenia încă din 1611, însurat aice cu Elena fata lui Radu Șerban cu care avuse 12 copii, pe care toți îi însurase și măritase după Romîni, se romanizase și dobîndise multă iubire pentru patria lui adoptivă. Nu vroi deci să o deie pe mîna rîpitorilor Greci, ci procură tronul lui Grigoraș fiul lui Ghica. De la Gheorghe Ghica vodă, Țirgoviștea este cu totul părăsită și Bucureștii devine capitala statornică a Munteniei pentru a nu fi capitala aproape de Transilvania (§ 47, No. 12).

4. *Grigore Ghica* (1660—1664). Constantin postelnicul care procurase scaunul lui Ghica avea o mare autoritate asupra lui, și fiind că o întrebuința în bine, aceasta nu plăcea unor boieri jăfuitori precum era *Stroia Leurdeanul* și *Dumitru Cantacuzino* nepotul lui Constantin. Aceștia se hotărîră să piardă pe postelnicul și îl pîrîră la domn că umblă să'l violenească. Ghica ucide pe postelnicul Constantin. Această moarte a unui om nevinovat, care se bucura de o reputație din cele mai bune, provoacă o mare mișcare contra lui Ghica. Domnul luat de Turci în contra Nemților, se înțelege cu aceștia și trădînd pe Turci o rupe de fugă la începutul bătăliei și face pe Turci se peardă lupta de la *Leva* în 1664. Temîndu-se de pe o parte pentru rolul seu din acea bătălie, pe de alta pentru pîra familiei Cantacuzineștilor părăsește scaunul și fuge la Viena. În hîrțile lui se găsește o scrisoare a împăratului german din luna Maiu 1664, corespunzătoare cu epoca bătăliei de la Leva și două alte scrisori a generalului de *Rothall*.

§ 53.

De la Radu Leon până la Constantin Brancoveanu

(1664—1689).

5. *Radu Leon* (1664—1669) fiul lui Leon Tomșa (§ 44, No. 37) dă Turcilor 800 de pungi pentru a capata domnia. Turcii, fiind însă ocupați cu lupta din Creta, mai lăsau țara în pace. Radu cu toate acestea jăfnește cumplit, încunjurîndu-se de oameni ca *Stroia Leurdeanul* și Grecii *Sofialăul* și *Balasache*, unul din Rumelia celalalt din Tarigrad, Radu însă amonințat cu destituirea după 3 ani de domnie. cere sprijinul Cantacuzineștilor. Aceștia îi făgăduesc ajutorul lor, cu condiție ca Leon să îndepărteze pe Greci și să deie în judecată pe Leurdeanul pentru omorul tatului lor. Fii lui Constantin postelnicul capătase de la Grigore Ghica din Viena o carte prin care acesta mărturisise că ucisese pe Constantin după pîrile lui Leurdeanul și trei scrisori a le acestuia care confirmau arătarea domnului.

Radu Leon după ce este întărit în tron nu se ține de făgăduința dată familiei lui Constantin postelnicul, nu dă în judecată pe Leurdeanul, iar pe Sofialăul în loc de a-l alunga îl face visternic mare. Această purtare a lui Radu Leon provoacă o răscoală ațîțată de partida Cantacuzineștilor. Radu pentru a împăca lucrurile, se face a izgoni pe Greci prin un hrisov din 1668. Cantacuzineștii, ne avînd încredere în făgăduințele domnului, stăruiesc la Poartă și Radu Leon este mazilit.

„*Antonie Vodă din Popești* (1669—1672). Grecii sunt de o cam dată cumplit persecutați. Sofialău e spînzurat; Balasache dat pe mînele dorobanților care îi dau drumul fiind cumparați; unul *Pascale Gramaticul* bătut până la moarte. Cantacuzineștii fiind la putere fac pe domn să condemne pe Stroia Leurdeanul. El căzînd la picioarele soției mortului Constantin, *postelniceasa Ilinca*, această femece mărinimoasă îl iartă de moarte, cu condiție ca el să se călugărească. Leurdeanul este pus pe un car cu serisoriile de tradare aninate la git, purtat astfel prin oraș, apoi dus la mănăstirea postelnicului Constantin, *Mărginenii* și călugărit. Cînd i se puse numele de călugăr Sălăvăstru el strigă: „mai bine Mahomed!“ Partida Cantacuzineștilor întîmpină totuși o puternică împotrivire din partea boierilor partizei grecești, și cînd Antonie Vodă este chemat la Țarigrad ca să-și reînouiască domnia, partida din opoziție împreună cu călugărul Sălăvăstru aleargă la Adrianopole și, avînd sprijin în dragomanul *Panaiotache* ce era rău cu Cantacuzineștii, fac ca Antonie se fie mazilit și domnia dată iarăși lui Grigorie Ghica, ucigătorul lui Constantin postelnicul.

„*Grigorie Ghica a doua oară* (1672—1674). Cantacuzineștii sunt la rîndul lor cumplit persecutați, cu deosebire de Stroia Leurdeanul; supuși la chinuri, li se vînd toate averile, mai ales cînd Ghica, ordonat să meargă cu Turcii în contra Polonilor, lasă pe Leurdeanul caimacam. Șerban Cantacuzino, unul din fiii lui Constantin, fuge la Constantinopole, pîrînd amar pe Ghica de trădător împărăției, Ghica trimite atunci 200 de pungi vizirului ca să ucidă pe Șerban. Vizirul însă nu face de cît a-l surguni. Tot pe

atunci Ghica, stînd slab în lupta contra Polonilor la Hotin, este prins de aceştia şi fiind bine tratat, este compromis în ochii Turcilor. De şi el fuge de la Poloni la Adrianopole, Cantacuzineştii isbutesc a face să fie numit Duca vodă în locul lui.

Duca Vodă (1674—1678) strămutat din Moldova, era de neamul lui Grec de la Rumelia. De şi ajuns la putere prin sprijinul Cantacuzineştilor, el fiind lacom de bani, vede în curînd că cu aceştia nu va putea aduna bogăţii şi caută să se îmbuneze cu partida adversă. Duca vodă însă, nevroidînd să se înduşmănescă nici cu Cantacuzineştii, caută să-i împace cu protivnicii lor, şi lasă caimacami în timpul lipsei sale, în lupta Turcilor cu Polonii. pe Stroia Leurdeanu şi Radu Creţulescu (acesta dintre Cantacuzineşti). Cînd se întoarce, văzînd însă că întreprinderea lui este peste putinţă, se dă şi el în partea adversarilor Cantacuzineştilor. Duca ducîndu-se din nou cu Turcii contra cetăţii Cehrinul, Şerban Cantacuzino începe a umbla pentru domnie şi dînd bani la Turci o şi dobîndeşte, iar Duca este strămutat înapoi în Moldova.

Şerban Cantacuzino (1678—1688) dă 1300 de pungi de bani pentru a căpăta domnia. Este foarte împovărat de Turci ce aveau neconţinut resboae, întâi cu Cazacii şi cu Ruşii din cauza trecerei acéloră sub stăpînirea rusască, apoi contra Nemţilor. Cînd *Cara Mustafa* încunjură Viena, sătul de atîta jaf, Şarban dorînd să scape de Turci, ajută cît poate Nemţilor împreună cu Duca, contribuînd ast-fel mult la pierderea suferită de Turci sub zidurile acelei cetăţi, despresurată de regele polon Sobieschi, în 1683. După ce Turcii sunt bătuti la Viena şi încep a se retrage înaintea Nemţilor, Şarban intră în legături mai strînse cu curtea de Viena, trimite în 1687 pe episcopul Nicopolei sol la împăratul german, adună o armată ca de 35,000 de oameni şi toarnă 38 de tunuri. Turcii de şi aveau cunoştinţă de purtarea lui Şerban, nu îndrăznesc a întreprinde nimic în contra lui de teama Nemţilor. Şerban caută însă sprijin şi la alte puteri creştine şi anume la Ruşi, la ţarii Ioan şi Petru Alexievici. Aceste tratări le făcea Şerban ca însărcinat al lui Leopold imparatul ger-

man și se spunea că acesta făgăduise lui Șerban, Constantinopolea, la caz de izgonire a Turcilor din Europa ca, unul ce se trăgea din vechea familie a împăraților bizantini. Turcii spăriați de progresul creștinilor vorbeau să strămute scaunul domniei lor în Asia.

Plecarea lui Șerban către Nemți nu plăcea însă unui mare număr de boieri, între care chiar fraților sei Constantin și Matei și nepotului sei Constantin Brancovanu. Această partidă contrară otrăvește pe Șerban care moare în 19 Octombrie 1688.

§. 54.

Constantin Brancovanu.

(1689—1714).

După încunjurarea Vienei ce esă atit de reu pentru Turci, aceștia sunt neconținut bătuți și respinși dincolo de Dunăre. Ei perd *Ofenul* 1686, sunt bătuți la *Mohaci* 1687. În acelaș timp Venetienii ieu Morea. În 1688 Belgradul este luat de imperiali și după cîte-va succese trecătoare în 1689, Turcii perd marea bătălie de la *Salankenen*. Oradia Mare capitulează în 1692, iar în 1697 Turcii sunt bătuți de Eugeniu de Savoia la *Zenta*, ceea ce aduce încheierea păcei de la *Carlowitz* 1699.

La moartea lui Șerban boierii se grăbiră a alege domn pe *Constantin Brancovanu*, care dădu Turcilor aproape 1000 de pungi pentru a fi întărit în domnie. Cu toate izbînzile Nemților, Brancovanu la început, ne-văzînd din partea lor o victorie hotărîtoare, păstrează credința către Turci.

Cu cît însă se întărea mersul Nemților față cu Turcii cu atîta Brancovanu se pleca tot mai mult către cei dintâi, ceea ce provoacă pe dușmanii sei din Constantinopole a intriga tot mai mult contra lui. Capul uneltirilor pentru răsturnarea lui Brancovanu era ambasadorul frances de *Castagnères*, care era cu deosebire nemulțămît de plecarea lui Brancovanu către Austria, cu care și Franția era în luptă. Brancovanu simțînd pericolul trimete la

Constantinople pe doi boieri ai lui, *Vergu* și *Brătășanu* cu bogate daruri pentru dregătorii Turci, își tocmeste iarăși trebile și se pune atât de bine cu Turcii încît cînd vizirul trece prin Muntenia în contra Nemților, îl primește în toate sfaturile de război; iar Brancovanu nu lipsea a comunica toate secretele expediției Nemților. Ast-feliu printr'o politică din cele mai ghibace, căptușită la vreme de nevoie cu numeroase pungi de bani, Brancovanu isbuti a se menține în domnie în timpul luptei celei mai erin-cene ce au fost vre o dată între Turci și Austriaci.

După încheierea păcei de la *Carlowitz* 1699. de și Turcii se împăcase cu Austriacii, Brancovanu este duș-mănit înainte de Franția, din cauză că în curînd după aceea izbucnind între Franția și Germania războiul pen-tru succesiunea Spaniei, Francezii caută se stîrnească Nem-ților tot soiul de dușmani și se împedică de Brancovanu prietenul acestora. Mai ales erau nemulțămîți Francezii pentru că Brancovanu refuza să ajute pe *Francisc Racoți*, care se revoltase în contra Nemților.

Brancovanu este chemat la Constantinople, unde cheltuind însă sume colosale (vro 1000 de pungi) și spo-rînd tributul de la 270 la 500 de pungi, își așază domnia mai trainic de cît ori cînd, și este tratat de Turci cu cele mai mari onoruri.

Moartea lui Leopold împaratul Germaniei și venirea lui Iosif, care arată răceală lui Brancovanu, îl face să peardă încrederea în Nemți și să se întoarcă către Ruși, care tocmai pe atunci sub *Petru cel Mare* căuta să atragă în partea lor pe creștinii din împărăția otomană. Carol XII regele Svediei, bătut la Pultava de Petru, scăpase în Moldova la Bender și, descoperind în curînd uneltirile domnilor romîni cu Rușii, le aratase Porții. Prin stăru-ințele sale izbuteste a face pe Turci să declare război Rușilor, care trecînd Nistrul se apropiase de Prut, unde sunt întîmpinați de o puternică armată turcească, sub conducerea vizirului *Baltagi Mohamed*. Brancovanu în-trase în legături ascunse cu Rușii; primise de la Petru 300 de pungi de bani spre a pregăti armata și provizii; ceruse însă voie de la Petru să nu se declare pe față pînă

ce Rușii nu vor cuprinde Muntenia. Cumnatul lui Brancovanu, spatarul Toma Cantacuzino văzind nehotărîrea domnului seu și avînd deplină încredere în isbînda Rușilor, sperînd apoi a ajunge la domnie prin aceștia, trece cu cavaleria lui Brancovanu la Petru, și luînd ajutor de la dînsul, merge și arde cetatea turcească Brăila. Brancovanu spăriet pentru fapta nesocotită a cumnatului seu, rupe ori ce legături cu Rușii. Inapoește lui Petru cele 300 de pungi și dă Turcilor proviziile adunate pentru Ruși. Și el nimerise bine: căci Rușii sunt bătûți la *Stănilești* lângă Huși și Țarul Petru scapă numai cu anevoie de nu este făcut prizonier.

Brancovanu răsufală. Tocmai atunci însă îl păștea păcatul, cînd el se credea mîntuit. Rușii, care atribuiau mai ales trădărei lui Brancovanu căderea lor la Prut, îl pîresc meru la Poartă, la care se adăuga denunțările lui Carol XII-lea și a Cantacuzineștilor; nu mai puțin ale lui Alexandru Mavrocordat, a le ambasadorului francez și a le lui Mihail Racoviță fostul domn al Moldovei. Toți dușmanii cădeau de odată asupra capului lui Brancovanu. Dînsul apoi era bătrîn și obosit de luptă. Pungele nu mai puteau avea efect, căci Turcii simțind prin instinct în Ruși dușmannul de moarte al împărăției lor, se spăriese cumplit de tradarea domnilor romîni către Ruși. Ei vedeau cu groază în acest fapt începutul trecerei popoarelor ortodoxe care alcătuiau majoritatea populației împărăției lor sub ascultarea ortodoxei Rusiei. Împărăția lor era amenințată în existența ei; corupția trebuia să înceteze. Cantacuzineștii, punînd mîna pe corespondența secretă a lui Brancovanu cu Nemții și Rușii, o tradase sultanului, care se hotărește a da un groznic exemplu creștinilor, cărora le ar veni în gînd a mai trada pe Turci. Rîdică deci din București pe Brancovanu împreună cu patru din copiii sei: *Constantin, Ștefan, Radu și Matei* cel mai mic. După ce sultanul îi mustră pentru nelegiuirea lor pune să taie capul celor 3 fii mai mari unul după altul sub ochii tatului, mumei și soțiilor lor. Cel mai tînăr, Matei, înspăimîntat, se aruncă în genunchi înaintea calăului jurînd a se face turc, numai să i se dea viață. Brancovanu, a că-

rui inimă se înpietrise de atîta durerere, îndreptîndu-se către fiul seu îi spune: „mai bine mori în legea ta de cît să trăiești Turc“. Copilul plecă capul pe trunchiu, după care în sfîrșit calăul puse capăt vieții și suferinței lui Brancovanu însuși (1714).

CAP. II

ISTORIA MOLDOVEI DE LA VASILE LUPU PÂNĂ LA
FANARIOȚI.

(1634—1711)

§ 55.

De la Vasile Lupu până la Eustratiu Dabija.

(1634—1661)

Vasile Lupu (1634—1653) pusese mîna pe domnie ca și Matei Basarab, în urma unei revoluții contra elementului grecesc (§ 49). Turcii se folosesc de înversunata dușmănie a lui Lupu contra domnului muntean,*) pentru a-și face prin el mai multe interese a le lor, făgăduindu-i după aceea împlinirea dorinței sale. Așa izbutește, prin stăruințele lui Lupu, a dobîndi de la ducele Moscovei ca să nu ajute pe Cazaci, de la cari Turcii vroiau să reiee Azorul. După ce înse dobîndesc această însemnată izbîndă, pentru a nu da lui Lupu nimic, spun că rezultatul ar fi fost ajuns nu prin stăruințele Lupului ci prin teama ce o inspirase înaintea armatelor turcești. Lupu se supără atît de rău încît mai că era să se împace cu Matei și să se arunce în brațele Nemților. Turcii îl rețin însă atunci făgăduindu-i din nou tronul Munteniei.

Vasile Lupu, pentru a se mănținea în scaun, se sprijinea mai ales pe elementul grecesc. El avea în Constantinopole o sumă de Greci influenți, cărora le trimetea pe an cîte 6000 lei ca dar ; Patriarhului de Constanti-

*) Asupra acestei dușmăanii vezi § 51.

nopole îi dădea pe an câte 6000 de lei și plătește datoriile Sf. Mormint în sumă de 40,000 de lei, trimițând această sumă la Ierusalim prin *Ioan Sulgerul*. Ca agent la Constantinopole avea pe un grec *Dimitrache*. Ca o neapărată urmare a sprijinului său pe Greci în Constantinopole, era încunjunurat chiar în țară de un număr foarte mare de Greci, încît el, mai mult încă decît Matei Basarab, se slujise de revoluția națională numai pentru a ajunge la domnie. Așa toți ofițerii și sfetnicii lui cei mai de aproape sunt Greci, rudenii ale celor din Constantinopole. În uneltirile sale contra lui Matei Basarab se slujește de frații greci de la curtea acestuia, *Costea, Pavalache și Apostolachi Caragea*. Între boierii de la Curtea lui Vasile Lupu, se întîlnesc Grecii *Sculi și Iacomî*. Vasile Lupu era el însuș originar din părțile din jos, Albanez, prin urmare grecizat; vorbea foarte bine grecește și era cunoscător al literaturii eline. Poporul îl considera drept Grec; de aceea în timpul revoluției contra lui Alexandru Iliasi, un țaran, luîndu-l drept unul din Grecii contra cărora se resculase, îl lovește cu un os în cap.

Această protejire a Grecilor ușurează mult lui Gheorghe Ștefan rescoala contra lui Lupu. În lupta contra lui Ștefan, neguțitorii greci se înrolează cu toții în oștirea Lupului. Fiînd respins de Gheorghe Ștefan se duce la ginerele său, hatmanul Cazacilor *Timuș* care îl restituie în scaun. Trecînd însă după aceea în Muntenia pentru a resbuna resturnarea lui contra lui Matei Basarab, este cumplit bătut la *Finta* (1653), după care este definitiv alungat din scaunul Moldovei. Turcii nu'l mai susțin, fiind-că Lupu se dăduse prea tare în partea Polonilor, măritîndu-și pe o fată după hatmanul Timuș, pe alta după generalul *Coniecpolschi* și pe a treia după *Radzinski*. Lupu, alungat din scaun, fuge la Tataari și de aci trece la Constantinopole, unde stă închis mai mulți ani; după ce își cumpără libertatea cu 50,000 de lei ne mai putînd redobîndi tronul, îl procură cel puțin fiului Ștefăniță și moare puțin timp după aceea (pe la 1660).

Gheorghe Ștefan (1653—1658). Moldova fusese cumplit jăfuită de armatele ungurești ale lui Gheorghe Ștefan

și de Căzaci lui Timuș. Boierii se roagă deci de împărăție să confirme pe Ștefan și să se mulțamească ca dar numai cu sumele de 40.000 de lei sultanului, 30.000 vizirului și alți vr'o 30.000 la alți dregători mai mici. Poarta primește a numi pe Ștefan, de și nu prea îi era plăcut, întru cât fusese introdus în Moldova prin Matei Basarab și Unguri. Ștefan avind nevoie de un sprijin armat, întru cât se știa nu prea bine văzut de Turci, întreținea oaste de lefegii, care, pe lângă că trebuiau plătiți din banii țării, erau foarte nedisciplinați și comiteau neîncetate prădăciuni. Între ei erau și Nemți, cari fiind mai bine văzuți și căutați decât ceilalți, se provoacă o răscoală periculoasă între cei de alte ginte, atunci când se întimplă și rescoala în Muntenia. În 1658 Poarta pentru a scăpa de principii Transilvaniei, Munteniei și Moldovei, care îi inspirau temeri serioase asupra credinței lor cătră dînșii, îi cheamă pe tustrei la Constantinopole, unde ei refuzând a se duce, sunt destituiți.

² *Gheorghe Ghica* (1658—1659), era Albanez ca și Vasile Lupu, venise în Moldova ca neguțitor și apoi prin proteguirea lui Lupu ajunsese boier, până în sfârșit *Capuchihaea* (agent al țării la Tarigrad), ceea ce i înlesni mult intrigările sale pentru resturnarea lui Gheorghe Ștefan și dobândirea domniei. Pe atunci Mihnea al Munteniei se revoltă contra Turcilor, pe când Constantin Șerban atacă și alungă pe Ghica; dar ambii resvrătitori fiind bătuți de Turci, Poarta strămută pe Ghica în Muntenia în locul lui Mihnea, iar în Moldova dă coroana lui:

³ *Ștefan fiul lui Lupu* (1659—1661). El dă pe Constantin Șerban afară din Moldova cu ajutorul Tatarilor care pradă țara eumplit. Răsboalele purtate contra resvrătitorilor pustiise țările române. Mai mulți de 10.000 de oameni fusese robiți de Tataari. Constantin Șerban trece însă la Căzaci, pe care îi aruncă asupra Moldovei. Ștefan este nevoit să ceară din nou ajutor la Tatar, care pradă iarăși țara în chipul cel mai neomenos. Ștefăniță moare puțin după aceea de tifus.

§ 56.

De la Eustratiu Dabija până la Constantin Duca
(1661—1693)

¹*Eustratiu Dabija* (1661—1666). În anul 1661 izbucnește iarăși un războiu între Turci și Austriaci în care sunt nevoiți să iee parte domnia Moldovei și al Munteniei (Ghica) care sunt bătuți împreună cu pașa sub a cărui conducere se pusese, la *Leva*. Dabija este destituit.

⁵*Gheorghe Duca* (1666) de origină grec din Rumelia, fusese băut de prăvălie la un neguțitor de abale din Iași; luat însă și protegit de Vasile Lupu ca și Ghica, ajunsese în curînd la boierii; deveni mai la urmă ginerele lui Dabija și în sfîrșit căpătă prin bani domnia de la Poartă, la mazilirea socrului seu Dabija. Este destituit după cinci luni de domnie.

⁶*Iliși fiul lui Alexandru Iliși* (1666—1669) crescut ca și tatăl seu între Grecii Tarigradului, sporește mult clemementul grecesc și adaoge tributul cu 25.000 de lei.

⁷*Duca Vodă a doua oară* (1669—1672). Punînd grele dări pe țară și fiind străin provoacă o răscoală a boierilor sub conducerea lui *Mihail Hincu* care alungă pe Duca. De la reșcoala lui *Hincu* a rămas zicătoarea moldovenească: „*Vodă da și Hincu ba*”.

⁸*Stefan Petriceicu* (1672—1674). Războiul Turcilor cu Leșii sub Sobieschi fiind în toată aprinderea lui, țara Moldovei mai toată era bejănită. Jafurile și cererile armatelor turcești devenise cu neputință de suportat. Petriceicu, amenințat cu bătea de un pașă dacă nu va îndeplini oare-care ordin, trece în focul unei lupte la Leși și ajută astfel acestora a câștiga victoria din 10 Noembrie 1673, în urma căreia Polonii ocupă Hotinul, Suceava și Neamțul.

⁹*Dumitrașcu Cantacuzino* (1674—1676), o rudă din Constantinopole a postelnicului Constantin Cantacuzino din Muntenia, fusese mai înainte visternic mare în Muntenia și apoi Capuchihaia lui Petriceicu; aduce, spre a sprijini pe Turci contra Polonilor, pe Tatari în țară, care comit

nepomenite grozăvii. Aceste neîncetate devastări ale Turcilor, Polonilor și Tatarilor redusesse prin moarte și emigrare populația mai puțin de $\frac{1}{3}$ din ceea ce era mai înainte; o ciumă cumplită pune vârful acestei miserii.

¹⁰*Antonie Ruset* (1676—1678). Un grec a cărui nume era înainte de domnie *Chirița Draco* și fusese sulger mare în timpul lui Petriceicu iar acum sta la Tarigrad. Prin excepție acest domn face oarecare lucrări folositoare, precum aduce apă pe oale în Iași. Nu poate domni însă mult timp din cauza opoziției boierilor, între care era și Miron Costin.

¹¹*Duca Vodă a treia oară* (1678—1684) este strămutat înapoi din Muntenia, unde era dușmănit de Cantacuzinești, în Moldova. Pe acest timp Turcii într'un război cu Cazacii cuprind *Ukraina* din Nistru până în Nipru, și Duca dobândește pe lângă domnia Moldovei și hatmania Ucrainei. Duca vodă era foarte lacom de bani, hrănind boii sei de negoț cu fănațele oamenilor și vânzând cu prețuri mari pinea adunată de el, la oameni ce mureau de foame. Boierii în fruntea cărora se afla Miron Costin, și Hatmanul Buhuș, care stăruise pentru Duca Vodă, încep a pibegi și locuitorii fug din țară în toate părțile.

În 1683 Turcii, fiind bătuiți la Viena de regele polon Sobieschi, Duca Vodă, care mersese și el în contra Nemților, pierde domnia Moldovei ce este ocupată în timpul lipsei sale din țară de :

¹²*Ștefan Petriceicu a doua oară* (1684). Acesta e adus de Leși și de Cazaci. Turcii însă după puțin timp răspingînd pe Cazaci, dau afară pe Petriceicu, înlocuindu-l cu :

¹³*Dumitrașcu Cantacuzino a doua oară* (1684—1685). Moldova pustietă prin crâncenul război dintre Turci și Poloni, o foamete cumplită se încuibase în țară în cît cum spun cronicarii, se mânca om pe om și cadavrele rămînînd neîngropate, lupii se obicinuise a intra prin orașe. Mare mulțime de oameni pentru a scăpa de foamete se dădeau de bună voie robi la Tătari. Cantacuzino ne mai avînd ce lua de la țărani, jăfuește pe boieri, care jăluindu-se în contra lui, este mazilit.

¹⁴*Constantin Cantimir* (1685—1691). Pe timpul lui.

Sobieschi regele polon intră în Moldova cuprinzind Iașul în 1687. Jafurile și pustierile Moldovei ajung la culme.

Oamenii neputindu-și câștiga hrana se apucă de tâlhării. Atita se înmulțise hoții în cît după eșirea Leșilor, nici cele mai crîncene pedepse precum arderea de vii, tăierea în bucăți, tăierea minilor și a picioarelor, șa și cîte alte iscodiri drăcești, nu erau în stare a-i stîrpi. Cantimir dăduse toată încrederea unui Grec isgonit din Muntenia, *Iordache Ruset*. Boierii moldoveni avînd în fruntea lor pe *Miron Costin* cronicarul Moldovei, și pe fratele seu *Velicico* se opun jafurilor lui Ruset și a lui Cantimir. Adevsa ori la masă Miron Costin spunea în fața domnului că „să îndese paharele dar se mai slăbească cu orăndu-elele“ (dările). Cîți-va boieri fugind la Brancovanu și cău-tînd prin stăruința lui să'l scoată pe Cantimir, Costineștii sunt acuzați că ei ar fi capetele acestor uneltiri. Can-timir ordonă să'i tae, și osînda ajunge pe Miron tocmai în momentul cînd își îngropa femeia.

Cantimir trăia în rele relațiuni cu Brancovanu care pe la 1692 se pasese bine cu Nemții și Cantimir, fiind partizan intereselor turcești pîrîse pe Brancovanu la Poartă pentru legăturile sale cu Nemții. Murind Cantimir, Bran-covanu face să se numească domn pe ginerele seu Con-stantin Duca.

§ 57.

De la Constantin Duca până la Fanarioți.

(1691—1711)

¹⁵ *Constantin Duca* (1691—1696) era fiul lui Gheor-ghe Duca și ginerele lui Brancovanu de pe fiica-sa Maria. Mărită pe sora lui Elena după fiul lui Miron, *Necului Costin* (cronicarul). Costineștii ajungînd la putere își răsbun cumplit contra caselor lui Iordache Ruset și a lui Bogdan Hatmanul. Duca este mazilit, neputînd plăti tri-butul la timp.

¹⁶ *Antioh Cantimir* (1696—1701) fiul lui Constantin. Roseteștii numiți și Cupărești revin la putere. Cantemir

trăind rău cu Brancovanu ca și tatăl seu. domnul muntean își dă toate silințele, de mazilește pe Cantemir și face să fie înlocuit cu fostul seu ginere :

¹⁷*Constantin Duca a doua oară* (1701—1703). Grecul *Panaiotache Morona* atot puternic. astfelu că Grecii ajung a fi un element neapărat pentru sprijinirea domniilor romine. Duca pentru a se plăti de creditorii sei, pune grele dări pe țară și provoacă pribegirea a 50 de boieri, care propun lui Brancovanu sprijinirea lui Mihail Racoviță spătarul, pe care Brancovanu îl ajută pentru a scapa de Cantemirești și de Duca, care de cînd îi murise femeea, se stricase cu el. Duca rugînd pe Kneazul *Galițin*, ambasador rusesc ce trecea prin Moldova, a-i boteza un copil, grăbește încă destituirea lui.

¹⁸*Mihail Racoviță* (1703—1705). În timpul domnie-sale trei viziri sunt schimbați pe rînd la Constantinopole, care trebuind cu toții se fie cumpărați, Racoviță nu poate să răspundă daruri îndestulătoare și este mazilit.

¹⁹*Antioh Cantemir a doua oară* (1705—1707) se împacă cu Brancovanu. Luat de Turci la Bender pentru a îngriji de facerea întăriturilor, Cantemir dă el însuși exemplul hărniciei oamenilor sei, săpînd la șanțuri de-a-valma cu dinșii. Cum spune însă cronicarul Neculcea „pe cînd Cantemir săpa la Tighinea, alții îl săpau pe din-sul la Constantiopole“.

²⁰*Mihail Racoviță a doua oară* (1707—1710) Văzîndu-se Racoviță amenințat, prin multe intrigi cu răsturnare, primește propunerile lui Petru cel Mare împăratul Rusiei precum făcuse și Brancovanu din Muntenia. Regele Svediei Carol XII, care era refugit la Bender, în Moldova, aflînd de uneltirile lui Racoviță cu Rușii, îl pirăște la Poartă, care îl mazilește.

²¹*Nicolai Mavrocordat* (1710). Cu el se suie iar un dragoman al Porții în scaunul Moldovei, precum se făcuse înaintea cu Gaspar Grațian. Mavrocordat era grec, cu totul neștiutor de limba țarei; se încunjură de Greci : *Ramadam* postelnicul *Spandonachi* căminarul și *Sculi* cămarașul; persecută mult pe boierii moldoveni și vra să'si facă un nume între țărani proteguindu-i. Fiind că Poarta

luase știre despre înțelegerea lui Brancovanu cu Rușii și vroia să pună mina pe el, dînsa avea nevoie de un domn în Moldova care să fie bine cu boierii, spre a pute prinde cu ajutorul lor pe domnul muntean. De aceea ea mazilește pe Mavrocordat și numește în Moldova domn pe :

²²*Dimitrie Cantemir* (1710—1711). Cum vine în Moldova văzînd că aproape toți boierii se dăduse în partea Rușilor intră și el în legături cu Petru cel Mare, prin care își asigură domnia în familia lui, supunînd de altfel cu totul Moldova împărăției rusești. El făgădui lui Petru provizii îndestulătoare și un număr de oaste, pentru formarea căreia primi ca și Brancovanu o sumă de bani. Pentru a putea înșala pe Turci, Cantemir le cere voia de a se preface că se dă în partea Rușilor, spre a-i putea iscodi mai bine, și Turcii aveau așa de mare încredere în el în cît îi învoiesc cererea. Cînd ei simțiră că au fost tradăți era acuma prea tîrziu ; Cantemir trecuse în lagărul rusesc. Petru cel Mare trece Nistru și ajunge pînă la Prut; el fusese însă reu înșălat prin făgăduințele domnilor romîni. Moldova fusese pustietă de lăcnste; proviziile și mai ales finul lipsea cu desăvîrșire. Brancovanu pe de altă parte se lepădă de Ruși, după trecerea lui Toma spatarul la ei, (§ 54), încît Petru cel Mare rămîne lipsit de ori ce soiuri de provizii în cîmpiile Moldovei. Vizirul Baltagi Mohamet trece Dunărea, încunjură armata lui Petru cea lihnită de foame și lipsită de cavalerie și de tunuri, din pricină că toți caii perise, și era cît pe ce să'i prindă pe Petru în persoană. Sultanul însă care nu cunoștea aceste împrejurări, temîndu-se de rezultatul luptei, scrie vizirului ca să primească ori ce propuneri de pace. Ienicerii refuză atunci a se bate mai departe. Vizirul apoi, cumparat de Petru cu bani se preface a-l scapa din prisoare, încît Rușii esă din acest pericol atît de grav numai cu perderea Azovului.

Cantemir fuge în Rusia cu mulți din boerii ce trecuse în partea Rușilor. El fu foarte bine tratat de Petru cel Mare, fiind că era foarte învățat. Cunoștea bine limbile arabă, turcă, persiană, rusască, latină, italiană și romîna și înțelegea acea veche slavonă, grecească și fran-

ceza. El scrie mai multe lucrări însemnate precum o istorie a creșterii și decăderii împărăției mahometane, în latinesce, un sistem al religiei turcești în rusește, descrierea Moldovei în latinește, cronicul Moldo-Valahilor, evenimentele Cantacuzineștilor și o satiră politică intitulată istoria ieroglifică în românește.

§ 58.

Starea țărilor române de la 1633—1711.

În scurt timp de 57 de ani cuprinși de la moartea lui Vasile Lupu până la 1711 domnise în Moldova 22 de domni, în mijlociu deci câte 2 ani și ceva fie-care. Dacă Muntenia nu ne înfășoază de cât numărul de 10, aceasta provine din faptul domniei lui Brancovanu care ține 25 de ani, 1689—1715. Cauzele acestei repezi schimbări a domniilor țărilor române vine numai de la lăcomia de bani a Turcilor, care nu vedeau în scaunele române decât un mijloc de înavuțire, mijloc înlesnit cu prisosință prin necurmatele intrigi pentru domnie, care sfășiau Muntenia și Moldova. În acest restimp străinii se îngrămădise tot mai mult la domniile țărilor române. Așa afară de Vasile Lupu, mai numărăm în Moldova ca domni străini sau înstrăinați Gheorghe Ghica, Gheorghe și Constantin Duca, Iliasi, Cantacuzino, Antoniu Ruset și Neculai Mavrocordat, iar în Muntenia: Mihnea, Gheorghe și Grigorie Ghica și Gheorghe Duca. Acești străini Greci, favorau tot mai mult elementul grecesc în țările române, care în curînd devine atît de puternic încît Românii nu mai pot lupta cu izbîndă în contra lui, precum făcuse înainte de Matei Basarab și Vasile Lupu. Astfelu se îndruma cu încetul epoca fanariotă, care nu fu de cât rodul firesc al înriuririi grecești în țările române. La început acești domni streini, Greci, fusese cel puțin boieri romîni. Poarta, văzînd însă oarba supunere a țărilor române sub jugul cel mai înjosit pe care o țară îl impuse vre o dată unei alteia, începu cu Neculai Mavrocordat a trimite pe însuși dragomanii sei ca într'o poziție ce trebuie să răsplătească bunele lor slujbe.

Se pierde ori ce noțiune a *dreptului* la domnie în țările române, și capriciul Porții începe a fi singurul împărțitor al scaunelor lor.

Jafurile Turcilor unite cu acele ale domnilor scoteau pe fie-ce an din Muntenia și Moldova sumi colosale pentru slabele lor puteri de producțiune. Averile lui Brancovanu ne vor putea da o idee despre mărimea neauzită a dărilor cărora trebuiau să fie supuse țărilor române. Avera aflată la moartea lui Brancovanu se urca la 1,000,000 de galbeni în monedă d'atunci și dacă luăm în considerație că chila de grâu pe atunci costa 1 galben, Brancovanu ar fi avut o avere egală cu 1,000,000 de chile de grâu, ceca ce ar valora astăzi cît 60,000,000 de lei noi!! Dar dacă socotim încă sumele necalculabile aruncate de el în pungile turcești, atunci ajungem la o cifră dinaintea căreia mintea noastră se oprește.

Cu toate aceste țaranul român stătea bine, cu toate jafurile cărora era expus, căci avea vite multe, și le vindea pe preț bun în Germania, Veneția și Polonia, mai vindea el miere și ceară, piei de animale și vin. Grîul nu avea voie a-l vinde de cît la Turci pentru aprovizionarea oștirilor lor; de asemenea și lemnele de construcție. De aceea cu drept cuvînt spune Cantimir că „ar ținea pe țaranul român drept omul cel mai nenorocit pe suprafața pămîntului, dacă rodirea țării sale nu l'ar scoate și nevrînd din sărăcie“.

Sistemul dărilor era pe atunci următorul: ele se împărțeau în dări personale și dări pe avere. Darea pe persoană era *birul* pe care'l plăteau numai țaranii și care se stringea după sistemul *cislei*, adică se impunea într'o sumă fixă unui sat, și apoi locuitorii lui împărțeau suma de răspuns proporțional cu averile lor.

Dările acele care erau luate de pe averea văzută erau plătite de toți locuitorii fără deosebire de clasă. Cele mai obicinuite erau: *vădrăritul* de la vadra de vin; *pogonăritul* de la pogonul de vie; *vinăriciul* de la orișme; *goștina* de pe mascuri; *oieritul* de pe oi; *desetina* de pe stupi; *sulgiul* de la laptele vacilor; *văcăritul* de pe vitele cornute, darea cea mai asupritoare, fiind că lovea în

mijloacele de existență principale ale locuitorilor. Aceste dări erau scoase de domni după bunul lor plac, fără a înștiința dinainte pe locuitori, încît să știe să se pregătească. Apucați pe neașteptatele, locuitorii își vedeau adeseori averea întrecută vîndută pe nimic, pe lingă că erau bătuiți și schingiuiți în chipul cel mai neomenos. Singura lor scăpare era în munți sau peste graniță, unde fugeau spre a-și pune averea lor la adăpost. Fiind că aceste dări erau plătite și de boieri, și anume și de acei în funcție, de aceea videm revoltîndu-se atît de des boierii contra domniilor acelor jăfuitoare.

§ 59.

Starea de cultură a țărilor romîne

(1633—1711)

Domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu sunt caracterizate în privința culturai printr'un fapt însemnat: *introducerea limbii romîne în slujba bisericească*. Pînă la ei predominase limba slavonă atît în biserică cît și în stat. În relațiile lor private Romînii întrebuițase tot-deauna limba lor; de aceea întîlnim chiar înainte de Matei Basarab și Vasile Lupu zapise de vînzare, înscămări istorice precum letopișeuul cel vechiu moldovenesc, cronica lui Ureche din 1595 și chiar unele traduceri de cărți bisericești în limba romînă. Din aceste de pe urmă avem traducerea faptelor Apostolilor conținută în manuscriptul de la Voroneț de pe la 1525, Psaltirea tradusă de diacnul Coressi pe la 1577, texturile sfinte traduse de popa Grigorie din Măhaciu și altele. Toate aceste scrieri românești sunt făcute în Transilvania, parte din ele după îndemnul bisericii protestante, introdusă la Sașii din acea țară, îndată după ivirea lui Luther în Germania. În 1559 senatul din Brașov pune să se traducă catehismul lui Luther în românește.

Ungurii, adptînd în curînd secta Calvinismului, încep o propagandă mult mai activă pentru răspîndirea credinței lor de cum făcuse protestanții Sași. Se începe o

Psaltirea lui Coressi ca tipărit la anul 1573.

prigonire a bisericei ortodoxe și o stăruință din cele mai mari pentru a aduce pe Români la biserica calvină. Principii Transilvaniei trimit mai multe ordine către mitropoliții români din acea țară, conținând învățături asupra modului cum trebuie să fie propoveduite dogmele religiei creștine între Români. Astfel în 1627 principele *Bethlen Gabor* trimite o asemenea învățătură mitropolitului *Dosotei*; în 1628 o alta mitropolitului *Ghenadie*. Mitropolitul *Ilie Iorist*, vroid să se opună propagandei calvine, este destituit prin intrigile Calvinilor, de cătră însuși sinodul preuților români, și se alege în locul lui, *Ștefan Simionovič*, care primește în 1643 un ordin de la Gheorghe Racoti de a face să se răspîndească între Români catihismul calvinesc. Acest ordin conține între altele și dispozițiunea că cuvîntul lui D-zeu să fie propoveduit în limba românească, ceea ce era conform cu doctrinele lui Luther și Calvin ca poporul să înțeleagă învățăturile religiei sale.

Astfel se introduse limba română în biserica Românilor de peste munți.

Tot pe atunci se făcî aceași schimbare și la poporul românesc din principate. Ca și în Transilvania poporul de aici se obicinuisese la cetirea manuscriptelor romîne, și limba slavonă căzu într'o tot mai mare părăsire. Încercări de a se introduce tipografia în Muntenia și Moldova se făcuse încă cu mult mai înainte de Matei Basarab și Vasile Lupu. Pe timpul acestora se întemeiază însă tipografii mai sistematice în Muntenia la *Govora* 1634 sub privigherea unui călugăr grec *Miletie Macedoneanul*, iar în Moldova de cătră Vasile Lupu prin niște meșteri trimiși lui din Kiev de cătră mitropolitul *Petru Movila* român de origină, în mănăstirea Trei-Ierarhii în 1640. Aceste tipografii fură întrebuințate la tipărirea de cărți românești din care cea d'întăi fu *Pravila cea mică* a lui Matei Basarab din anul 1640 și *Cazania* tipărită în Iași în 1643, ambele eșite din preșele romîne înainte apariției catihismului calvinesc. Tocmai în 1644 mergînd mitropolitul Varlam în Muntenia cu o soție a lui Vasile Lupu, boierul *Udriște Năsturel Herescu* îi arată catehismul calvinesc din 1643 din Transilvania, pe care mitropolitul Varlam îl

văzu pentru prima oară. In contra acestui catihism serie apoi Varlam *Răspunsurile sale la catihismul tipărit în Belgrad* care esă de sub tipar în 1645. Prin urmare nu se poate susține că propaganda calvină de peste munți ar fi provocat pe Romînii din principate a introduce limba romînă în biserica lor. Această limbă impusă încă de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea a se introduce în cărțile bisericești, în actele private și în cele oficiale, înlocuind limba slavonă, acărei cunoștință se perdea pe fie ce zi, era deci firesc lucru ca tiparul să fi aplicat la tipărirea cărților romînești și nu la acea acelor slavone. Se mai tipăresc după aceea *cartea românească de învățătura pravilelor împărățești* de Vasile Lupu în Moldova 1646 și *Pravila cea mare sau îndreptarea legii* de Matei Basarab în 1652.

Vasile Lupu mai ie însă și o altă măsură pentru ridicarea culturii Moldovei. Intemeiază și o școală mai înaltă în mănăstirea Trei-Erarhi, pe care o înzestrează cu trei moșii, și aduce în ea profesori din Rusia de la Kiev, trimiși tot de mitropolitul Petru Movilă. O asemenea școală era de nevoie, de oare ce trebuia învățată limba slavonă, spre a se putea traduce din ea cărțile în românește.

Până atunci existase scoli în țările romîne, pe la episcopii sau pe lângă biserici, în care se învăța de cătră viitorii preoți puțină carte slavonă. De la introducerea limbii romîne în biserică aceste scoli slavone de preuție se prefăcură în scoli românești. Și în școala lui Vasile Lupu există un curs inferior românesc, pentru pregătirea de preoți; iar științele mai înalte se propuneau în limba slavonă.

Vasile Lupu fiind însă încunjurat de Greci în tot decursul domniei lui, și închinînd un număr mare de mănăstiri cătră locurile sfînte din răsărit, face această închinare și cu mănăstirea Trei-Erarhi, care întrînd în stăpînirea Grecilor, școala lui Vasile Lupu de aici este în curînd grecizată; profesorii slavoni sunt înlăturați și înlocuiți cu profesori greci, din care cel dîntăi este *Paisie Ligaridis*. După dînsul mai sunt pomeniți ca dascăli greci

în Iași *Neculai Cheramevs* mort în Iași la 1672, *Teodor Trapezuntul* care dăscăleşte în Iași până la 1695 și *Ieremia Cacavela* dascal la academia domnească în 1699, cu toții deci înainte de începutul epocii fanariote.

Predomnirea elementului grecesc, care se observă în viața politică și socială la Români, se întindea și asupra vieții lor intelectuale, amenințând cu o totală coplesire elementul românesc.

CAP. III.

EPOCA FANARIOȚILOR

(1711/14—1821)

§ 60.

Neculai Mavrocordat

(1711—1730)

MOLDOVA

¹*N. Mavrocordat a II-a oară 1711—1716*
²*Mihail Raoviță 1716—1727.*

MUNTENIA

¹*Ștefan Cantacuzin 1714—1716*
²*Neculai Mavrocordat 1716—1730*

Neculai Mavrocordat venind la 1711 domn în Moldova pentru a doua oară, vra să recomande domnia grecească prin o mai bună administrație și mai ales o îngrijire de poporul de jos. Scutește preoții de bir, coboară darea vădrăritului la jumătate, suprimă pogonăritul și darea mănăstirilor. Fiind astfel reduse veniturile țării și cheltuețele fiind mari, mai ales din cauza Turcilor, care de la respingerea lui Petru cel Mare, întăreau cetățile și se purtau neconținut prin țară, Mavrocordat dă samă la sfârșitul anului boierilor despre administrarea lui, după condițiile vistieriei, și cere de la ei înscris pentru sumele cheltuite mai mult din banii lui. Această măsură era ceva neauzit până atunci în țările române, ca un domn să deie samă țării despre purtarea sa, și mai ales să-și cheltuească averea lui pentru a ține scaunul.

Mavrocordat era foarte bine văzut de Turci, și putu apără Moldova ce nu se prea bucura de favorurile Porței de la hainirea ei sub Cantemir, de mai multe pretenții nedrepte ale Turcilor. El favora însă foarte mult elementul grecesc, știind bine că asigurarea domniei grecești în țară atirună de la predominarea acestui element. De aceea Mavrocordat, care de altfel se vede a fi fost un oțrmuitor destul de înțelept, uită toate, de îndată ce era în joc interese grecești. Astfel el apasă asupra divanului și face să se judece contra dreptății procesul vistiernicesei Maria Cantacuzin cu patriarhul Samoii din Alexandria, făcând să se pronunțe hotărîrea în favoarea unei mănăstiri închinată la locurile sfinte.

Mavrocordat îngrijește și de cultura grecească; înființază o tipografie în monăstirea st. Sava din Iași, organizează din nou școala grecească, orînduind patru dascăli în ea: unul de clinește, altul de grecește, un al treile de limba slavonă și un al patrulea de cea romînă, ca curs elementar pentru formarea preoților. Îngrijește însă și de cultura românească pe cît îi era prin puțină, punînd să prescrie letopisețul lui Neculai Costin.

La 1716 Neculai Mavrocordat este strămutat în Muntenia după tăerea lui Ștefan Cantacuzino. Iscîndu-se resboiul între Turci și Nemți în care cei d'întăi sunt bătuiți, mai mulți boieri munteni se declarase pentru Nemți. Mavrocordat, partisan hotărît al Turcilor, îi persecută fără milă. Boierii înșală pe Mavrocordat și fac ca el să fie prins de Nemți, în timp ce alt corp de armată cerca să prindă pe Mihail Racoviță din Moldova. În locul lui Neculai Mavrocordat este rînduit caimacan fratele seu Ioan (1717—1718) care, văzînd izbînzile Nemților, se pleacă el însuși către ei. Boierii din Muntenia pe care numai frica de Nicolai Mavrocordat i mai reținuse, cer din toate părțile de la Nemți ca să elibereze țara lor de sub jugul turcesc.

În 1718 se încheie pacea de la *Passarowitz* prin care Oltenia este cedată Nemților. Boierii Munteniei mari, văzînd că rămîne țara lor tot sub Turci, se roagă de împaratul ca cel puțin să dobîndească pentru Muntenia în-

lăturarea domnilor greci și orînduirea domniei pe viață, dovadă că relele aduse prin deasa schimbare a domnilor erau adine simțite de țara întreagă.

Înceindu-se pacea, Neculai Mavrocordat se întoarce în scaun, iar în Oltenia Nemții rînduesc de ban pe *Gheorghe Cantacuzin*, fiul lui Ștefan,

Neculai Mavrocordat începe iarăși a persecuta pe boierii partizani ai Nemților, din care mai mulți fug la *Mihail Racoviță*, pentru care supărîndu-se Mavrocordat, face să mazilească pe *Racoviță* (1727). Administrația lui Mavrocordat este tot așa de bună ca și în Moldova; cheltuiește din bani lui pentru nevoile țării și dă samă boierilor de purtarea sa.

În timpul domniei lui *Nicolai Mavrocordat* în Moldova domnește în Muntenia *Brancovanu* până la 1714. De acolo înainte *Brancovanu* fiind ucis de Turci în chipul acel crîncen arătat mai sus, îi urmează în tronul Munteniei *Ștefan Cantacuzino* (1714—1716). De atunci începînd a se încorda relațiile între Turci și Nemți și *Cantacuzino* intrînd în relații și corespondență cu aceștia, Turcii surprind niște scrisori a le domnului muntean, îl iau în Constantinopol și îi taie capul, lui și tatălui său.

Cînd aduce Turcii pe Mavrocordat din Moldova în Muntenia, rînduesc în locul lui în Moldova pe *Mihail Racoviță* (1716—1727). În timp ce Mavrocordat este prins de Nemți, *Racoviță* îi învinge după o luptă la Cetățuia, lângă Iași, cu ajutorul Tatarilor. În această luptă moare căpitanul Nemților, un oare care *Ferentz*, care este îngropat sub dealul Cetățuiei, și pe mormîntul căruia s'a pus o cruce cu o inscripție care amintește împrejurarea. Această cruce, încunjurată cu un parmaclo, poartă până astăzi numele de *Cerdacul lui Ferentz*. Acest *Racoviță*, de și de viață român, era lăsat în umbră de domnul grec în privirea neinteresării sale. *Racoviță* era foarte lacom de bani; ridică în repetite rînduri dările cele mai grele precum: vîcăritul, morăritul, țigănitul, orîsmăritul; avea apoi pe lângă el Turci și Greci, între care pe unul *Panaite* ca armaș, ce fusese orîsmar în Constantinople. Face chiar vistiernic pe un turo *Hasan*, pentru care avea mare dragoste.

La 1730 Neculai Mavrocordat moare.

1731

Constantin Mavrocordat până la întâia lui mazillre

(1730—1749)

MUNTENIA

- „Constantin Mavrocordat I
1730—1733
- „Grigore Ghica I, 1733—1735
- „Constantin Mavrocordat II,
1735—1741
- „Mihail Racoviță 1741—1744
- „Constantin Mavrocordat III,
1744—1748

MOLDOVA

- „Grigore Ghica I, 1727—1733
- „Constantin Mavrocordat I, 1733—1735
- „Grigore Ghica II, 1735—1741
- „Constantin Mavrocordat II 1741—1744
- „Ioan Mavrocordat 1744—1747
- „Gr. Ghica III, 1747—1748.
- „Constantin Mavrocordat III,
1748—1749

În timp de 19 ani Constantin Mavrocordat domnește neîntrerupt, schimbînd însă de 6 ori scaunul, cînd în Muntenia, cînd în Moldova. Causa acestor schimbări era următoarea: De la tradarea lui Brancovanu și Cantimir, Turcii se temeau de a vinde tronul ca altă dată celui ce dădea mai mult, și schimbau domnia numai între cele cîte-va persoane a căror încredere o încercase. Nepuțindu-se însă desbata de obiceiul de a face bani din împărțirea scaunelor romîne, ei schimbau numai pe domni din o țară în alta, pentru a le putea lua contribuția ce se dădea la punerea în scaun, fie care strămutare fiind privită ca o nouă numire.

Cu domnia lui Grigore Ghica, încep ambele țări romîne a încăpea de o dată sub Grecii fanarioți: Grigore Ghica care domnește și el neîntrerupt 14 ani (1727—1741) și anume de două ori în Moldova și o dată în Muntenia, era nepotul lui N. Mavrocordat pe care-l înlocuise în dragomanat, atunci cînd moșul seu dobîndise, domnia în Moldova (1711); nu știea limba romînă era oumnat cu un Grec *Vlasto* și avea pe lângă el pe mai mulți Greci aduși cu el din Constantinopole între care *Constantin Psiolu* hatman, și fiul seu *Enache* aga. În a doua lui domnie în Moldova, aduce cu el pe un patriarh mazil din Țarigrad anume *Paisie*, pune pe un Grec din Constantinopole, *Grigoraș* vel postelnic și numește pe *Nikifor* Grec din Pelepones mitropolit în scaunul Moldovei.

Ou Constantin Mavrocordat vin de asemenea o mul-

time de Greci, care mînceau țările romîne cum le venea la socoteală, de și domnii aveau scopuri mai bune și mai neinteresate asupra lor. Constantin Mavrocordat urmează politica inaugurată de tatăl seu, anume de a sprijini elementul țărănesc și de a se baza pe el spre a ținea prin frică în ascultare pe acel boieresc. Jafurile neîncetate suferite de popor în tot restimpul anterior îl împinsese la emigrare afară din țară, în cît Muntenia și Moldova se desertase foarte tare de locuitori, aceasta mai ales prin abuzurile comise de boieri asupra șerbilor țărani. Aceștia fusese amestecați cu țiganii, îndatoriți să muncească toată familia adese ori la slujbi personale boierilor, cînd după obiceiul pămîntului erau ținuți a munci numai cîte un om de familie și numai la munca cîmpului; apoi ei erau despărțiți de familiile lor și vînduți fără pămîntul pe care stăteau, ceea ce iarăși era protivnic obiceiului vechiu. Țăranii văzîndu-se atît de rău tratați, fug mereu din țările romîne în acele învecinate. Constantin Mavrocordat dori se îndrepte acest reu, pe care orbiții boieri vroiau să'l înlătore numai prin asprime și pedepse îngrozitoare, și care amenința țările romîne cu o totală sărăcire. Știînd el însă ce opoziție va întîlni din partea boierilor, el scoate de la Poartă un firman, prin care i se impunea a lua măsurile trebuitoare spre a reimpopora țara. Boierii amenințați de domn, subscriu un hrisov prin care făgăduesc țăranilor înstrăinați ușurarea birului și dreptul de a se rescumpara din șerbire. Strămutat în Moldova în urma unei răscoale a boierilor din Muntenia în 1748, el introduce și aicea reformele lui, ceea ce provocă iarăși o revoluție care aduce mazilirea lui Constantin Mavrocordat.

Mavrocordat ia măsuri și pentru îndreptarea bisericei romîne, în care o mulțime de preoți nu știeau carte, punînd pe aceștia să învețe cu deasila și aducîndu-le cărți românești din Muntenia.

În timpul domniilor lui Constantin Mavrocordat izbucnește un războiu între Ruși și Turci, în care se amestecă și Nemții ca aliați ai Rușilor. În acest războiu, care ține de la 1736 până la 1739, Austriacii sunt cu totul bătûți de Turci, iar Rușii, de și cîștigă cîteva lupte și cuprind

Moldova și Muntenia, totuși sunt nevoiți prin perderile Austriacilor a părăsi și ei țările române.

Austriacii prin pacea de la Belgrad 1739 pierd iarăși Oltenia către Turci, prin care această parte de țară este din nou alipită către Muntenia. Austriacii, care la început erau atît de iubiți de Munteni, nemulțumesc la culme populațiunea din Oltenia și o fac să se convingă că era tot așa de rău sub domnia austriacă ca și sub cea turcească.

Acest război, în care Rușii jăfuesc cumplit țările române, înstrăinează mult pe Romîni și de Ruși și îi arată sub o față cu totul alta de cum îi văzuse pe timpul lui Petru cel Mare.

Se formează în țările române un partid potrivnic Rușilor. Astfel cu încetul încep Romîni a se încredința că nu putea să le mcargă bine sub nici o stăpînire străină și de pe atunci începe prima zemislire a unei partizi naționale între Romîni țărilor de la Dunăre.

§ 62

Ultimele domnii ale lui Constantin Mavrocordat

MUNTENIA

MOLDOVA

1. 8. Grigore Ghica II, 1748—1752	10. Const. Racoviță I 1749—1753
2. 9. Mateiu Ghica 1752—1753	11. Matei Ghica 1753—1756
3. 10. Constantin Racoviță 1753—1756	12. Const. Racoviță II, 1756—1757
4. 11. Const. Mavroc. IV, 1756—1758	13. Scarlat Ghica 1757—1758
5. 12. Scarlat Ghica I, 1758—1761	14. Ioan Calimah 1758—1761
6. 13. Const. Mavroc. V, 1761—1763	15. Grigore Calimah I, 1761—1764
7. 14. Const. Racoviță 1763—1764	16. Grigore Ghica 1764—1766
8. 15. Stefan Racoviță 1764—1765	17. Grig. Calimah II, 1766—1769
9. 16. Scarlat Ghica II, 1764—1768	18. Const. Mavrocordat IV, 1769.
10. 17. Grigore Ghica 1768—1769	

În Muntenia Grigore Ghica cel d'întăi murise în 1752 și tronul este dat fiului seu *Matei* prin stăruințele socrului seu, *Mihalapol*. În 1758 el schimbă însă domnia cu *Constantin Racoviță* din Moldova. Atît *Matei Ghica* cît și *Racoviță* erau înecunjurați de Greci ; pe lîngă *Racoviță* era unul *Iordachi Stavarachi* și altul *Iordachi Enutul* din Tarigrad. Boierii pămînteni, supărați pentru preferarea acestora. pribegesc din Moldova. Totuși este de observat

că această resvrătire nu era îndreptată în contra Grecilor, ci personal în contra celor doi miniștri ai lui Racoviță, de oare ce întâlnim între boierii pribegi pe Grecul *Balasache* și pe o rudă a lui Iordache Enutul, *Lascarachi Enutul*. Boierii Greci ai lui Matei Ghica anume: *Iacobachi Rizu* spatarul, *Mihalopolu* hatmanul, *Alexandru* și *Neculai Dracosuțu* postelnicii, respinși din Muntenia, vin cu domnul lor în Moldova, care pentru a se îmbuna cu boierii moldoveni, le face tuturor venituri și lefi.

Constantin Racoviță în domnia lui din Moldova, ie și el măsuri pentru a împopora țara, dovadă că reformele lui Constantin Mavrocordat fusese scrise numai pe hîrtie, și că făgăduințele lui nu ademenise pe nici un fugar a se reîntoarce în țară. Și cum se putea alt-fel, întru cît în vecinica schimbare a domnilor, cel nou desfăcea în totdeauna faptele celui vechiu?

Familiile grecești începuse a concura și ele pentru căpătarea domniilor române. Astfel afară de Constantin Mavrocordat, pe care 'l videm încă de trei ori dobîndind domnia, se mai întâlnesc copii lui Grigore Ghica, Mateiu și Scarlat și pe lingă acești Greci și pe familia romînă Racoviță, care luptă și dînsa, și din cînd în cînd izbutește prin bani a aduce domnia în mîinile ei. Se mai susține de cronicari că și *Calimah*, Ioan și Grigore, pe care 'i întâlnim între 1758 și 1764 în domnia Moldovei ar fi fost Romîni Moldoveni din ținutul Orheiului, avînd numele lor *Călmășul*, pe care l'ar fi grecesat în acel de *Calimah*.

Tatăl lor, Tudor Călmășul ajunsese anume ajutor de dragoman în Constantinopole unde slujise timp de 11 ani. După ce Turcii tae pe Alexandru Ghica dragomanul, fratele lui Grigore Ghica celui d'întăiu, Călmășul sau Calimah ajunge chiar dragoman, în care funcție stă 16 ani. Insurat în Constantinopole, el are aici pe fiii sei, pe care îi crește între Greci. De aceea și videm că un al treile fiu al seu, al căruia nume nu se știe, ajunge mitropolit al Tesalonicului, ceea ce nu putea fi dacă nu ar fi fost Grec. Ioan Calimah este încunjurat și el de miniștri greci, Suteștii și Stavarahe, care îi procurase banii trebuincioși la luarea domniei. Neputîndu-i plăti Calimah datoria, Sta-

varache vine în țară și ie măsurî pentru scoaterea banilor. Domnul făcînd vistiernic mare pe Constantin Cogălniceanu îi spune: „acuma să te vîd.“ Se începe o hățuială și o jăfuire în țară, din care esă în curînd lui Stavarache suma ce dăduse împrumut. Boierii se răscoală și Stavarache scapă numai cu mare greu din mînile lor.

Cel mai însemnat domn grec din acest restimp este *Grigorie Ghica al doilea* (cel decapitat la 1777). fiul dragomanului Alexandru Ghica celui ucis de Turci, și nepotul lui Grigore Ghica cel întăiu. Acesta vine în 1764 la domnia Moldovei. El era ginerele lui Iacovache Rizu ajutor dragomanului Porței și ajunge el singur dragoman, din care funcție este rînduit la domnia Moldovei. Se încunjură cu grecii; *Iordache Balasache* postelnicul, *Manoil Firali* stolnicul, *Alexa Sulgeropol* comisul, *Iordache Panaitache* cămărașul. *Panaiodor* căminarul; ie măsurî pentru îndreptarea stărei țarei; impune o taxă de un ban de bou pentru facerea podurilor; aduce apă la mănăstirea Golia în Iași: face o fabrică de postav la Chipirești lîngă Jijia, îmbrăcîndu-se însuși cu stofele oșite din ea, pentru a da exemplul economiei și a combate luxul; reorganizează învățămîntul grecesc în Moldova și împedecă pe boieri de a jăfui pe locuitori, pentru care aceștia nu'l prea iubeau. Ghica avuse însă tot deauna simpatie pentru Ruși. La izbucnirea resboiului din 1769, îndată ce Rușii pun mîna pe Muntenia, el se preface a fi prins de Ruși și este dus la Petersburg cu toate onorurile; este dăruit cu o tabachere în briliante de cătră împărăteasa Caterina și fiul seu este primit în corpul cadeților. Și Grigorie Calimah domnul Moldovei se dăduse în partea Rușilor și mîncase cele 100 de pungi trimise de Turci pentru provizii, pentru care este mazilit, ucis și înlocuit cu Constantin Mavrocordat, care este prins de Ruși și moare fiind bătrîn.

§ 63

Răboiul Rușilor cu Turcii

(1769—1774)

Rușii amestecîndu-se în afacerile Poloniei, provoacă pe Turci a le declara războiu, întru cît aceștia se temeau

a vede Polonia cucerită de Ruși. Indată după declara-rea războiului, Rușii pun mîna pe țările romîne. Boierimea țărilor, de și conținea unele elemente protivnice Rușilor, pleacă capul înaintea puterii; dar caută cel puțin să tragă foloase pentru clasa lor din supunerea către Ruși, care părea neînlăturabilă. Boierii din Moldova mai întâi, apoi și acei din Muntenia fac cîte o carte de închinare către împărăteasa Caterina, în care cer într'un cuvînt alipirea țărilor romîne către împărăția rusească. Anume boierii Moldoveni cer ca la cîrma țării lor să fie aristocrație, anume 12 boeri din starea întâi, și aceștia să stea sub ordinul unui general rus ce ar reșede în capitală, și ar avea dreptul de a îmbrăca cu caftan pe boierii conducători și la vremea de nevoie să-i și oprească la închisoare. Veniturile țării adunate de către 6 din acei boieri, să fie trimise la vistieria împărătească, care să îngrijască de cheltuețele țării. Boierii munteni spuneau lucrurile mai pe față. Ei cereau ca țara lor să se facă tot una cu eparhiile împărăției rusești, să se așaze la ei legile și ordinduețele Rusiei. Cereau ca o favoare specială ca și Muntenii să poată încăpea la boieriile oștei (rangurile militare) și la judecătorii, de unde se vedea ca până și judecătorii aveau să fie Ruși, pînă urmăre să aplice în Muntenia legile rusești. Și aice era să fie un general, care să conducă ocîrmuirea cu ajutorul boierilor, și să aibă puterea de a pune pe acei boieri la opreală la caz de abateri. Cîlerul român din ambele principate dădu și el exemplul supunerii cerînd ca să fie înglobată biserica romînă în ortodoxa biserică a Rusiei.

Această supunere atît de oarbă către Rusia nu împiedecă însă ivirea în curînd a unor semne de nemulțămiri, care sporeau rîndurile acelor care nu vedeau în Rusia mîntuirea poporului român. Aceste nemulțămiri se iviră cu ocazia aprovizionării armatei rusești. Soldații nedisciplinați ai Rusiei comiteau tot soiul de abuzuri cu locuitorii țărilor romîne. Toată asemenea abuzuri suferise Românii atîta timp de la Turci, și de ele mai ales doreau să fie mîntuiți, cînd se puneau ei sub apărarea rusească. În loc de ușurarea lor în această privire, ei se

vedeau îngreueți mai mult încă de cum fusese sub Otomani. Cît de departe era realitatea de făgăduințele Rușilor și de așteptările Romînilor! Locuitorii pradați jăfuiți, bătuți și muncii mai rău decît pe vremile Turcilor, căutau scăpare în adăposturile lor obicinuite, în munți și în păduri.

Rusia de și luase toate măsurile pentru a anexa țările romîne, mersul lucrurilor le smulse din minile ei. Anume cu toate că Rușii bătuse pe Turci în mai multe rînduri și înaintase pînă peste Balcani, ei sunt nevoiți să oprească mersul lor biruitor înaintea amenințărilor Austriei. Această putere se temea de o isbîndă prea mare a Rusiei contra Turcilor; să nu-i alunge din Europa și să pună mîna pe întreaga împărăție otomană; dar mai ales se temea că și țările romîne să nu fie înglobate în împărăția rusască, de oare ce dînsa însăși avea scopul de a le cucerii, precum dovedise anexarea Olteniei. Austria deci încheie cu Turcia un tratat, prin care îi făgăduiește sprijinul ei în contra Rusiei, primind de la Turci vr'o 3,000,000 de lei pentru pregătirea înarmărilor. De și Austria nu avea de loc gînd a declara războiu Rusiei, acest tratat nu încetează de a pricinui îngrijiri acestei puteri, și dînsa se mulțamește deci cu mai puțin de cît ar fi putut dobîndi.

Prin tratatul încheiat la *Cuciuc-Cainargi* 1774 Rusia dobîndește de la Turci libertatea Crimeei, pe care în curînd o anexază către împărăția ei, una din izbînzile cele mai mari ale politicii sale, prin care devenia singură stăpînă pe întinsul seu teritoriu. Apoi mai stipulează și dreptul seu de protecție asupra țărilor romîne, prin care își crează un drept de vecinătate amestec în afacerile lăuntrice ale împărăției otomane. Astfel idea lui Petru cel Mare, răsturnarea împărăției turcești prin alipirea către Rusia a popoarelor creștine ce o locuiesc, începuse a fi pusă în lucrare și trebuia să conducă treptat pe Rusia la cele mai strălucite rezultate.

Rusia însuși dobîndi de la Poartă numirea lui Grigorie Ghica în scaunul Moldovei.

§ 64.

Rîpirea Bucovinei

(1775)

Una din urmările cele mai însemnate și tot odată mai triste a leresboiului ruso-turc din 1769 asupra țărilor romîne fu *rîpirea Bucovinei* de către Austria de la Moldova. Austria promite anume Turcilor că le va ajuta la pastrarea Crimeei, dacă ei îi vor da o parte din Moldova superioară, așa numita Bucovină. Ei aratau această bucată ca o îngustă sușăniță de pămînt și trimit la Constantinopole o hartă falsă, pe care Turcii, în lipsa lor aproape completă de cunoștinți geografice, o iau de bună.

Austriacii înfățșau Porței 2 soiuri de argumente pentru a o determina la cesiunea Bucovinei :

1). Interesul ei ; căci i-ar lipsi un drum între Galiția și Transilvania ; apoi ar ave nevoie de această pozițiune pentru a se apara mai bine de Tatari : înșfîșit că această cesiune ar fi chiar și în interesul Porței, întru cît fără dînsa, nu ar ave un drum îndemănatîc pentru a trece din Austria în Rusia, spre a ajuta Turcilor la reluarea Crimeei.

2). Drepturile ei asupra Bucovinei. Ea susținea anume că Bucovina fusese a Pocuției, parte din Galiția, care țară trecuse la dînsa prin împărțirea Poloniei. Acest argument era o răsucire mesteșugită a faptelor istorice ; se știe că de pe timpul lui Alexandru cel Bun, Moldovenii ridicaseră tot deauna pretenții asupra Pocuției (§ 29). Austriacii întoarseră lucrurile pe dos și spuseră că Pocuția avuse drepturi asupra nordului Moldovei, că lucrul era peste putință se vede de aceea că în Bucovina se afla capitala Moldovei, Suceava ; locul de înmormîntare a domnilor, mănăstirea Putna, scaunul unei episcopii, Rădăuții, care toate aceste nu ni le putem închipui să fi fost întemeiate de domnii moldoveni într'o bucată de țară a cărei stăpînire ar fi fost în ceartă cu vecinii.

În orice caz aceste două argumente, interesul și dreptul se loveau cap în cap ; căci sau Austria avea drep-

turi asupra Bucovinei și atunci ce nevoie avea de a arăta interesul seu la stăpânirea acelui pământ; sau nu avea drept, în care caz nici un interes din lume nu putea să i-l deie.

Austriacii, pentru a-și ajunge scopul, pun în lucrare însă și corupțiunea, mijlocul cel mai potrivit pentru a isbuti la Turci. Ei fac mai multe presenturi în bani și juvaeruri scumpe marelui vizir și altor dregători din Constantinople; dau pașei de Hotin o sumă de 5000 de galbeni. Ast-fel lucrau Austriacii prin promisiuni de a ajuta Turcilor la redobândirea Crimeei și prin mijloace corumpătoare, pentru a ajunge la scopul lor.

Pe atunci domnea în Moldova, de la 1774, *Grigore Ghica*. Divanul țarei protestă la Poartă prin organul domnitorului ei contra acestei rășluiri, arătând că Bucovina ar fi o bucată de pământ întinsă și partea cea mai bogată a țarei. Divanul însă și cu Ghica știind că Rușii au dobândit prin tractatul de la Uciuc-Cainargi, dreptul de a apara interesele principatelor, se adresează la Ruși pentru a le sprijini protestul lor la Poartă. Protestul el însuși fusese redactat sub inspirațiune rusească în lagărul generalului *Romanzoff* și sfârșia prin cuvintele că „dacă Turcii nu vor lua apărarea Moldovenilor în această grea cumpănă ce venea asupra țarei lor, ei se vor vede nevoiți a cere această apărare de la o putere străină“. Turcii văzînd această amenințare și sprijinul dat protestului de ambasadorul rusesc, socot pe Moldoveni de trădători, aliați ai Rușilor, pe cînd bunii Austriaci voiau să-i scape de nefericirea cea mare, de a ceda Crimea Rușilor. Astfel se unise uneltirile Austriei cu neghibăcia Romînilor și simplitatea Turcilor pentru a aduce la cale cesiunea Bucovinei. Se trimite un comisar turcesc, Tachir-Aga, care fu cumparat și el cu bani spre a face ca la tragera limitelor să se mai rășluească din trupul Moldovei încă 46 sate, peste cele cuprinse în harta cea falsă.

Cesiunea Bucovinei se face în 1775. Doi ani după aceea în 1777 Ghica este ucis. Le învinuiesc în zadar Austriacii că ei ar fi pus să ucidă pe Ghica, pentru a răpi Bucovina, de oare ce această țară era acum luată și Austriacii nu

mai aveau nici un interes de a ucide pe Ghica. Ei voise să o facă în timpul cînd el se opunea la cesiunea Bucovinei, dar se temuse a nu atrage luarea aminte a Porței asupra înșămătăței chestiunei.

Moartea lui Ghica a provenit numai din cauza Turcilor. Anume pe la 1777 negocierile pentru eliberarea Crimeei luaseră un caracter de tot ascuțit și războiul între Ruși și Turci era aproape să izbucnească din nou. Turcii temîndu-se că, la cazul unui războiu, Ghica să nu se deie în pbrtea Rușilor, cu care îl știeau legat încă de mult, trimit în Iași un agă care-i taie capul.

§ 65

Țările romîne de la 1775—1792.

MUNTENIA

- ¹⁸Alexandru Ipsilante 1775—1782
- ¹⁹Neculai Caragea 1782—1783
- ²⁰Mihai Suțu 1783—1786
- ²¹Alexandru Ipsilante 1786—1788

MOLDOVA

- ¹⁹Grigore Ghica 1775—1777
- ²⁰Constantin Moruzi 1777—1782
- ²¹Alex. Mavrocordat I 1782—1785
- ²²Alex. Mavrocordat II, 1785—1786
- ²³Neculai Mavrogheni 1786—1789

Războiul Turcilor cu Rusia și Austria 1787—1792

Familia Ipsilante avea rudenii în Muntenia, venite aici încă din timpul lui Grigore Ghica celui al doile. Neculai Caragea dragomanul Porței intriga însă pentru a resturna pe Ipsilante, a strămuta în Muntenia pe Constantin Moruzi din Moldova, și a căpăta astfel pentru dînsul domnia Moldovei, ear dragomănia să o deie lui Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin. Întîmplîndu-se tocmai ca fiii lui Ipsilante, Constantin și Dimitrie, să părăsască casa tatălui lor, unde erau ținuți cam aspru și să fugă în Austria, dușmanii lui Ipsilante se folosese de această împrejurare, pentru a acusa pe Ipsilante că el ar fi trimis pe fiii sei în Germania, unde în curînd avea de gînd să se retragă și el, fiind bine cu Nemți. Ipsilante pentru a înlătura un asemenea prepus, leapădă el singur domnia și se duce la Constantinopole. Alexandru Ipsilante pusese să se alcătueacă un codice de legi pentru Valahia în limba romînă, adunat din Vasilicale și din obiceiul pămîntului, pe care îl și tipărește. Odată cu demisionarea lui Ipsilante,

Turcii destitue și pe Moruzi din Moldova și numesc în Muntenia pe dragomanul *Neculai Caragea*, care este înlocuit în dragomanie cu Mihail Suțu. În Moldova se numește în locul lui Moruzi pe Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin. Pe timpul acestor principii se așază de Ruși un consul în București, ceea ce provoacă în curînd pe Austria și apoi pe Franța a face tot astfel. Consulul rusesc Lascaroff lucrează pentru a spori numărul partizanilor rusești. Casa lui deveni locul de întîlnire a tuturor boierilor.

Caragea care vroise să capete domnia pentru a putea face mai curînd o zestre fiicelor sale, jăfuește cumplit pe Munteni, pentru care venind jalobe la Poartă, este destituit și înlocuit cu dragomanul Mihail Suțu care trece dragomănia lui Alexandru Mavrocordat, altul decît domnul Moldovei cu acelaș nume.

Ambii domni Suțu și Mavrocordat sunt înlocuiți în Muntenia cu *Neculai Mavrogheni* și în Moldova cu *Alexandru Ipsilante*. Mavrogheni jăfuește cumplit Muntenia după declararea războiului dintre Nemți și Turci și este alungat de Nemți în 1787, iar Ipsilante se lasă a fi prins de Nemți în 1788 și de acolo înainte până la încheierea păcei este ocupație rusască și nemțască în țerile romîne.

Războiul izbucnise din nou între Ruși și Turci în 1787 din cauză că împărăteasa Ecaterina plănuise cu Iosef II împăratul german, cucerirea și împărțirea Turciei. Rușii conform cu acest plan, pentru a împinge pe Turci la luptă, cucerise Georgia, cea ce provocase pe Poartă a le declara războiu. Austria se arată în curînd ca aliata Rusiei. Aliații însă duc războiul cu multă neghibăcie. Murind Iosef II în 1790 și urmîndu'i în tron Leopold, acesta vede pericolul pentru Germania a unei alianți cu Rusia pentru nimicirea Turciei și se grăbește a încheia pace cu Turcii la Șistov 1791, pe baza statului quo ante bellum. Rusia rămasă singură, urmează lupta mai departe, ie Chilia, Tulcea și Ismailul, bate pe Turci la Măcin, după care se încheie pacea de la Iași 1792, prin care se recunoaște de Turci trecerea Crimeei sub stăpînirea rusască, și se mai cedează Rusiei încă insula Taman și cetatea Oczakovului

de dincolo de Nistru, încît de acolo înainte Nistru devine marginea despărțitoare între împărăția rusească și țările supuse celei mahometane.

Muntenia este ocupată de Nemți de la 1785—1791. Aceasta provocă pe mai mulți boeri a se declara de par-tizani ai Nemților. În tot acest restimp Turcii atacă fără încetare pe Nemți în Muntenia, și armatele streine comit în țară cele mai strașnice neorândreli. În mijlocul ți-pete-lor de durere a norodului jefuit și chinuit până la moarte, boierii din București găsiră timpul a petrece în baluri cu Nemții. După ce Rușii ocupă și ei capitala, desordinile ajung la culme. Soldații îmbătîndu-se ieșau pe stradă, lup-tîndu-se între ei, dînd foc caselor și ucigînd pe cine le eșia înainte, în cît acel timp remase ca o amintire de gro-zăvie în mintea nenorocitului popor.

§ 66

Țările romîne de la 1792—1806

MUNTENIA

- ²²Mihail Suțu 1792—1793
- ²³Alexandru Moruzi 1793—1796
- ²⁴Alexandru Ipsilante 1796—1797
- ²⁵Constantin Hangerli 1797—1799
- ²⁶Alexandru Moruzi 1799—1801
- ²⁷Mihail Suțu 1801—1802.

²⁸Alexandru Suțu domn peste ambele țeri 1802

²⁹Constantin Ipsilante 1802—1806

MOLDOVA

- ²⁸Alexandru Moruzi 1792—1793
- ²⁴Mihail Suțu. 1793—1795
- ²⁵Alexandru Calimah 1796—1797
- ²⁶Constantin Ipsilante 1798—1800
- ²⁷Alexandru Suțu 1800—1802.

²⁹Alexandru Moruzi 1802—1806

Numărul familiilor grăcești care se introduceau în domniile țărilor romîne se înmulțeau neconținut și intrigele mutuale împingeau tot mai repede strămutarea domnilor care aduce la rîndul seu o stoarcere tot mai deplină a a-cestor țeri și apropiiau de ruină pe locuitorii lor. Turcii de mult timp acum se obienuise a schimba domnii sau cu totul, sau dintr'o țară în alta la 3 ani. Inșă chiar la fie-care an trebueau să-și inoiască domnia prin un dar băneso. La început Poarta nu schimba atîta persoana domnilor, ei mai mult strămuta pe aceeași domni din-tr'o țară în alta. Așa face cu Neculai, Constantin Ma-vroccordat și Gheorghe Ghica. Mai încoace, înmulțîndu-se

numărul competiților greci la scaunele române, Poarta avind în ei aceeași încredere, reîncepe vânzarea tronurilor române pentru bani, precum făcea înainte de epoca fanariotă. Și acum se ținea mezat pentru țările române, însă acei ce concurau la ele erau oameni de încredere ai Porței. Această stare de lucruri sporește neconținut jaful țărilor române. Așa pe timpul lui Moruzi în Montenia, fiind mare foamete, domnul strânsese provizii de pretutindene, cumpărând grâu cu 7 lei chila, și obliga pe toată lumea a cumpara numai de la magaziiile domnești cu 40 de lei chila. Tot el ie bani cu împrumut de la mănăstiri pentru a cumpara porumb celor lipsiți; vinde acestora porumbul cu prețuri întreprinse de cît cel plătit; împrumuturile însă nu le mai înapoează. Căzînd Moruzi din pricină că fratele seu Constantin fusese scos din dragomanie, *Alexandru Ipsilante* ie domnia, dînd o sumă mare de bani. Jăfuind el țara cumplit pentru a-și plăti datoriile, este dat afară și înlocuit cu Dragomanul *Hangerli*. Acesta voind să scoată darea văcăritului în Muntenia și această dare fiind legată cu afurisenie de mitropolit a nu se mai scoate, Hangerli capătă pentru 50 pungi de bani o revocare a blăstămului de la Patriarhul de Constantinopole. Văcăritul fiind scos iarna, când oamenii nu aveau bani, li se vinde vitele pe nimic. Cei care nu plăteau erau chinuiți într'un chip îngrozitor; erau închiși în coșere și înecați cu fum de gunoier și ardei; alții erau legați și bătuți, sau li se desbracau copii în peile goale și legîndu-i cu frînghie îi tîrîia prin zapada geroasă.

Cătră aceste nenorociri, care ajunsese a fi regulă în țările române, se adăug pentru Muntenia prădăciunile lui *Pasvanoglu*. Acesta era un hoț turc vestit, care apucase domnia Vidinului; se întărise acolo și se declarase neatîrnat de împărăția turcească (1795), începînd a prada Muntenia. Domnii acestei țări, Moruzi, Ipsilante, Hangerli. Suțu, cer unul după altul ajutor la Poartă contra lui *Pasvanoglu*. Armatele turcești venite în ajutor se unesc cu oardele lui *Pasvan* și pradă Muntenia în chipul cel mai cumplit, între altele dau foc Craiovei, și amenință Bucureștii în 1801, fac pe cei mai mulți locuitori să fugă

în grabă din oraș. Mihail Suțu fuge și el în Transilvania, și atunci Poarta, pentru a nu lăsa Muntenia fără domn, până la rânduirea unui altuia, însărcinează pe *Alexandru Suțu* cu domnia pentru câteva luni de zile peste ambele principate. În loc însă de a-i mulțumi pentru slujbele aduse, Poarta îl destitue și numește, după stăruințele ambasadorei ruse, pe *Constantin Ipsilante* în Muntenia (1802—1806) și pe *Alexandru Moruzi* în Moldova (1802—1806).

Rusia pe atunci era bine cu Turcia, din pricina ajutorului dat ei contra lui Napoleon I, în Egipt. Ea dobîndește de la Turci un tractat, prin care Turcia se leagă către Rusia, ca domnii numiți în principate nu vor putea fi scoși înainte de 7 ani. Prin această condiție Rusia voia să mai astîmpere puțin jaful și stoarcerea țărilor române care își avea pricina în prea deasă schimbare a domnilor. Ipsilante și cu Moruzi fiind puși în domnie prin stăruințele Rușilor, ei se poartă în totul după dorințele lor; între altele transmit în Serbia sume și munițiuni de războiu trimise de Ruși, care vroiau să provoace o răscoală a acestui popor.

În timpul acesta Napoleon, în schimbătoarea lui politică, se impacase cu Turcii și declarase război Rușilor pe care îi bate la Eylau și la Friedland. Pentru a stîrni Rușilor un nou dușman, el denunță Turcilor purtarea culpabilă a domnilor țărilor române, care unelteau pentru Ruși războiul Serbilor. Turcii destitue pe Moruzi și Ipsilante, călcînd astfel tratatul din 1802, ceea ce provoacă pe Ruși a le declara război.

§ 67

Războiul din 1806—1812

(Perdere a Basarabiei)

Războiul la început este slab condus de ambele părți, Rusia fiind împedecată prin lupta contra lui Napoleon, iar Turcia de revoluțiile lăuntrice. Napoleon însă se împacă în 1807 cu Rușii prin pacea de la Tilsit, prin care el convine

pentru un plan al împărțirii împărăției otomane, anume ca Rusia să iee țărilor române; Franția să iee Albania, Morea și Candia, iar Austriei să i se deie Bosnia și Herzegovina. Acest tratat nimicește cu totul înfrângerea franceză la Poartă, care privește pe Francezii trădători și cu drept cuvânt, căci după ce dânsii o împinsese la războiu, se împacase în mijlocul luptei cu dușmanii ei.

Războiul, trăgându-se cu rezultate nehotărâte până către 1812. și în acest an Napoleon, nemulțumit cu purtarea Rusiei și chestiunea blocului continental contra Angliei, se îndușmănește iarăși cu dînsa. Napoleon se pregătește a lovi cumplit pe Ruși, însă ține scopul său atît de secret încît însuși ambasadorii săi de la Poartă nu știau nimic pozitiv. Ei stăruiau totuși împinși de Napoleon, a nu lăsa pe Turci să încheie pace cu Rușii, lucru la care Turcii nici nu vroiau să consimtă, de oare ce Rușii cereau cesiunea ambelor țeri române, cu Dunărea ca hotar. O izbîndă strălucită a Rușilor sub generalul Kutuzoff, dispune însă pe Turci a primi pacea cu ori ce preț. Deși vulturile destricării ale Rușilor cu Francezii se întăreau pe fie ce zi, Turcii nu puteau să le dea crezare, întru cît perduse ori ce încredere în Napoleon, și se așteptau ca dintr'o zi în alta Francezii să se împace iar cu Rușii și să'i lese pe ei singuri incurcați în luptă. Aceștia însă care știau că dușmănia lui Napoleon contra lor este serioasă se grăbesc și ei a încheia pacea cu ori ce preț. Deși la început ei cereau Moldova și Muntenia, ei lasară mai apoi numai cu Moldova și, văzînd că Turcii nu cedează nici într'un chip, iar Napoleon se pregătește a trece Niemenul, se mulțămesc numai cu Basarabia. Tratatul se încheie în 28 Mai 1812. Napoleon trimisese ultimatul său lui Alexandru în 20 April același an; plecase la armată în 9 Mai, în 17 ajunsese la Dresda. În 12 Iunie Alexandru refuzase de a primi ultima ambasadă a lui Napoleon și în 21 Iunie el trece Niemenul în Rusia. Cîteva zile înaintea încheerii păcii sosise o stafetă a lui Napoleon în București la drago-manul *Dimitrie Moruzi*, însărcinatul ture cu tratările de pace, în care împăratul francez imbia pe Turci la rezistență, de oare ce dînsul declarase acum războiu Rușilor.

Moruzi însă cumparat cu bani, ascunde scrisoarea și tratatul este iscălit la București. Puțin timp după semnarea lui, Sultanul, aflind de vînderea lui Moruzi, îi taie capul. Astfel tot banii și corupția adusesese aceste două calamități pe capul Moldovei, perderea Bucovinei și a Basarabiei, prin care se răslui mai bine de jumătate din corpul ei și rămasă trunchiată de două din părțile cele mai frumoase: Bucovina către Austria, Basarabia către Rusia.

Ipsilante cînd fusese destituit de Turci, fugise în Rusia, pe cînd Moruzi se dusesse la Constantinopol. Rușii ocupă Bucureștii în Decembrie 1806 și readuc cu ei pe Ipsilante pe care-l reintroduc în scaun. În tot timpul războiului, Rușii nu eșiră din țările romîne și teatrul luptelor erau sau Muntenia chiar sau părțile învecinate de peste Dunăre. Toți răniții erau transportați în București, care era prefăcut într'un întins spital. Puțin timp după înturnarea lui în Muntenia. Ipsilante se pune rău cu generalii ruși, care-l amenință al da pe minile Turcilor, ceea ce-l face să caute adăpost iarăși la Petersburg. Se institue atunci o ocîrmuire rusască în țările romîne, un divan de boieri romîni sub președinția unui general rus. Nevoile suferite de poporul român ajung la culmea lor, întreaga țară fiind pusă sub ordinele și la dispoziția Rușilor. Cererea de salahori pentru lucrarea întăriturilor și mai ales cea de nenumărate cară (15—20,000), luați tocmai în timpul muncii cîmpului, ripind brațele de la lucrarea ogoarelor amenință pe popor cu foametea. Armata, cu totul nedisciplinată comitea abuzurile cele mai nesuferite. Pe lîngă aceste Rușii mai impuneau țărilor romîne o sumă de contribuții: 4000 de galbeni pe lună generalului Miloradovici, alte sume mari pentru zidirea spitalurilor, un imprumut silit de 1,200,000 lei de la boieri, altă contribuție de 2,000,000 de lei cerută de generalul Kutuzoff, contribuția finului $\frac{4}{2}$ în natură $\frac{1}{2}$ în bani, 2,000,000 de lei și altele nenumărate. Administrația rusască era apoi de o corupție înspăimîntătoare: încep a se vinde boieriele pe bani. Rușii rîndueso cîte un ofîter pe lîngă ispravnici, pentru a privilegia incasarea dărilor; acești ofîteri unindu-se cu isprav-

nicii despoae țara în modul cel mai neomenos, neîndrăz-
nind nimine a se anina de oamenii împărătești. Rușii mai
introduc apoi o monedă falsă cu curs obligatoriu, prin
care plăteau numai pe jumătate valoarea obiectelor cum-
parate de ei.

Toate aceste suferinți își găsiră însă culmea lor cînd
Romîni văzură că li se răpește o parte din țară. Boierii
Moldovei trimise la Poartă un protest, de astă dată
foarte ghibaciu alcătuit, în care boierii se prefăceau a apă-
ra interesul Porței arătînd acesteia toate piedicile în tribut
și aprovizionări pe care le ar încerca poarta, cedînd Ba-
sarabia. Napoleon însă perzînd războiul cu Rusia, împă-
ratul Alexandru ajunsese arbitru în întreaga Europă. Cînd
Turcii vroiră să aducă chestia Basarabiei înaintea con-
gresului de Viena, diplomații austriaci îi sfătuiră să nu
mai încerce un lucru peste putință.

§ 68

h Țările române de la 1812—1821

MUNTENIA

30. Ioan Caragea 1812—1818
31. Alexandru Suțu 1818—1821

MOLDOVA

30. Scarlat Calimach 1812—1819
31. Mihail Suțu 1819—1821

Ioan Caragia fu rînduit domn în Muntenia din dra-
goman ce era la Constantinopole. Presimțînd el adîncele
schimbări pe care nenorocirea lui Napoleon din Rusia le
va aduce în politica europeană, el cere de la Metternich,
ministru atot puternic a lui Franț I, împăratul Austriei,
ca să i se recomande un diplomat austriac, care să l țină
în curentul politicei europene. Metternich, mulțamit de
a putea transmite unui om de încredere al Porței, știrile
politice, tot-deauna potrivite după interesele austriace, îi re-
comandă pe cavalerul de Gentz, care întreține în tot cur-
sul domniei lui Caragea o corespondență foarte deasă cu
el. Caragea pune să se alcătuească o condică de legi a-
dunate din diferite isvoară și redactată în limba greceas-
că. Intrebuințarea acestei limbi în justiția țarei era cu
putință întru cît toți judecătorii fiind boieri, o cunoșteau.

Pe cînd se întrunise la Constantinopole o conferință care să hotărască neînțelegerile ivite între Ruși și Turci de la aplicarea tratatului din București, Caragea părăsește de o dată tronul și fuge în Italia. Cauza acestei fugi era mai ales neliniștea provocată prin *eterie*, adică societatea secretă care împingea pe Greci la răscoala în contra Turcilor. Această ligă era favorată pe ascuns de Ruși, în cît Caragea era pus în poziția de a nemulțami sau pe Ruși atot puternici, sau pe suzeranul seu. Apoi el comisese jafuri foarte mari în Muntenia care compromisese poziția lui.

Boierii văzînd fuga lui Caragea, cer încă de pe atunci domni naționali, argumentînd mai ales că domnii romîni, avîndu-și toată starea lor în țară, nu ar putea-o părăsi precum făcuse Caragea, și deci ar fi chiar în interesul Porței a se restabili în țările romîne domniile pămîtene.

În Moldova domnia în acest timp *Scarlat Calimah*, care și el întocmește o condică de legi. El pune să o traducă în grecește, după condica civilă austriacă, de către *Hristian Flechtenmacher*, doctor în drept german, adus în Iași încă din 1811 de boierii *Lascarache* și *Grigoraș Sturza*, ca învățător pentru copii lor. *Flechtenmacher* săvîrșește această lucrare împreună cu legistul grec *Anania*. El fusese însărcinat a o pune și pe românește, însă fu împedat a o face. *Calimah* este scos în 1819 la împlinirea celor 7 ani de domnie.

Turcii rînduesc în locul lui Caragea pe *Alexandru Suțu*, și în locul lui *Calimah* pe *Mihail Suțu*. Fiînd nevoiți a respecta tratatele cu Ruși, prin care se obligau a lăsa pe domnii romîni în scaun cîte 7 ani, și deci ne mai putîndu-i schimba așa de des, ei hotărăsc prin un firman ca numai 4 familii grecești se mai aibă dreptul a se sui în scaunele romîne, anume familiile *Scarlat Calimah*, *Alexandru Sutzu*, *Mihail Sutzu* și *Alexandru Moruzi*. Poarta vroia tot-o-dată prin păstrarea tronurilor acestor 4 familii pe deplin devotate ei, să taie și intrigile rusești, care sprijinînd pe Greci, își făcuse între ei o mulțime de partizani, și aduceau adese ori în tronurile romîne domni greci devotați intereselor rusești.

Tocemai însă cînd Grecii crezuse că au pus definitiv mîna pe țările romîne, se ridică acea furtună care trebuia să scape țările romîne de stăpînirea lor și să recheine la viață spiritul romînesc, ce părea stîns și înădușit de atîta timp. Această furtună fu revoluția grecească.

Pe timpul lui Alexandru și Mihail Suțu mișcarea Grecilor spre libertate se întărește din zi în zi. Țările romîne, ce erau aproape cu totul grecești erau mai ales locul unde se plănuiau toate unelirile lor. Ele slujau ca loc de scapare pentru Grecii prigonii de Turci ; în ele se organizau bande de voluntari greci numii *palicari* (voieni); aici se adunau banii trebuitori, cei mai mulți storși de la Romîni prin manoperile domnilor Suțestii, care erau inima și sufletul eteriei. Revoluția grecească izbucnește în anul 1821.

§ 69.

Starea economică în timpul Fanarioților

Jaful și abuzul se încuibase tot mai adînc în țările romîne. Dacă epoca fanariotă nu fu mai rea de cît celelalte în această privire, ea fără îndoială nu înfățișa nici un progres în bine. Aceeași dispoziție fără control, de a-vere și de viața chiar a oamenilor ; aceeași neîngrijire deplină a ocîrmuirii de ori-ce interes al supușilor, și silința ocîrmuitorilor numai și numai de a se îmbogăți din asuprirea ocîrmuiților.

La început Fanarioții pâruse că se înteresază de soarta poporului de jos. Ast-fel Neculai, Constantin Mavrocordat, Grigori Ghica și alți ciți-va ; văzînd ei însă că prin aceasta își fac dușmană toată clasa boierească, care prin pîrile ei avea tot-dea-una în mîna soarta domnului, ei schimbă politica și căutară a'și da silința să cîștige favoarea clasei boierești. Fanarioții începură deci a scuti pe boeri de unele dări, sporind pentru a nu rămînea păgubași, dările impuse poporului de jos. Ast-fel boierii fură de mai multe ori scutiți de vădrărit, goștină, desetină și vădrărit ; *birul* din contra, pe care'l plăteau numai țărani, sporea necon-

tenit. La început el fusese rînduit a fi luat în 4 șferturi. Mai târziu însă șferturile sporiră la 6, 8, 12, 24 și până la 42 pe an, încît numele lor de *șferturi* era o adevărată batae de joc. Șferturile trebuind a fi plătite de țaran independent de averea lui, ei erau bătuiți și schingiuiți până la moarte pentru răspunderea dărilor. Un reu poate și mai mare era nestatornicia acestor dări; nu se știa nici o dată ce fel de dare, cît de mare și cînd are să se plătească. Dările cădeau ca trăsnetul pe capul nenorociților locuitori, care, nefiind pregătiți cu bani, trebuiau să și vîndă adese ori averea lor în dar, dacă nu vroiau să și pună în cumpănă chiar viața. Aceste jafuri neconținute, puse în lucrare asupra unor oameni ce aveau oare-care avere, mai ales numeroase vite, îi silea să caute adăpost în munți și păduri, sau dacă nu puteau scapa nici acolo, treceau în țări străine. De atunci s'au împlut țările vecine Munteniei, precum Bulgaria și Serbia și acea de lîngă Mold va, Rusia de dincolo de Nistru, de Romîni, care până astăzi alcătuesc acolo o populație compactă de origine romînă.

Acești bani, adunați adesa ori cu lacrimi și cu sînge, nu se întrebuițau de loc în interesul țarei; cea mai mare parte din venitul ei mergea în pungile Turcilor, pentru plata tributului și a darurilor extra-ordinare le sărbătorile turcești, pentru construire de corăbii, cumpărături de cai, boi, oi și alte nevoi a le Porței; apoi pentru bacșișuri la toți Turcii mari și mici, care onorau țările romîne cu vizitele lor. Până acolo ajunsese degradarea țărilor romîne că trebuiau să îngrijască de bufonii și caraghiojii pașilor și să cumpere tabac și ciubuce pentru Turcii ce treceau prin țară.

Pe lîngă aceste venituri a le țarei, care numai în interesul ei nu se întrebuițau, mai erau veniturile domnului, care constau din vămi, ocne, vădrărit și cele-lalte, și adesa ori întreceau în valoarea lor veniturile țarei. Domnul cheltuea cît era de nevoie pentru a se sprijini în domnie, întru cît nu ajungeau la aceasta veniturile țarei. Ceea ce îi rămînea era capitalizat, căci cum spune un cronicar: „cînd domnul era mazilit grija pentru domnie și cînd era domn grija pentru mazilie“.

Al treilea venit al țării era acela al boierilor, compus din 14 parale adaos la leu la toate dările încasate, care venit se numea *răsură* și sluzea la plata leilor dregătorilor și la cea a pensiilor boierilor ce nu erau în slujbă.

Al patrulea venit era acel al doamnei, care în Moldova consta din venitul moșiei Botoșanilor.

Dacă țerile române erau expuse unui jaf despoietor în timpurile ordinare, aceasta ajungea la nemăsuratele atunci când Poarta se afla în luptă cu Rusia sau cu Austria. Se cerea de la ele salahori, constructori de poduri, nenumărate care, provisiuni în natură, pe lângă contribuții de bani extraordinare. Și nu numai armatele turcești impuneau pe ele asemenea greutăți, ci și acele rusești și austriace, încît învingători sau învinși, Turcii expuneau țările române la cele mai cumplite devăstări prin războaiele lor. Fie-care încălcare a țărilor române de oștiri străine aducea numai decît foametea după ea; foametei urma neaparat ciurma și omorul încît este de mirat, cum de poporul românesc a putut suporta atîtea calamități și a nu dispărea cu totul de pe fața pămîntului.

Cu toate aceste, de și locuitorii erau așa de neomenos jăfuiți și despoieți de averile lor, îndată ce anul era bun și mai ales se făcea mult fîn, oamenii se îmbogățiau și anume din creșterea vitelor și cultura albinelor. Averea principală a țării era și în această perioadă tot vitele, iar agricultura se făcea puțină: popușoi pentru hrana locuitorilor și grâu pentru clasa boierească și aprovizionarea Turcilor. Exportul grînelor era împedecat, căci Turcii considerau țările române ca grînarele lor și nu le permiteau să vîndă grînele aiurea de cît la dînșii. Exportul către Turcia nu aducea mai nici un folos, intru cît Turcii impuneau prețurile, și în timp de război nu plăteau nimica.

Banii erau pe atunci mult mai rari decît astăzi în cît cu aceeași monedă cumpărai pe atunci mai multe obiecte de cît astăzi. Așa pentru un galbăn *) austriac cumpărai o chilă de grîu; oca de carne costa 15 bani, untul 30

*) Galbănul umbla 6 lei vechi, leul avea 40 de parale și paraua 3 bani sau leul 120 de bani.

de bani oca ; cafeaua 1 leu 70 de bani și tot atîta oca de zahar. Dacă luăm în considerație că chila de griu costă astăzi 60 de franci, atunci vom vedea că, de exemplu, oca de cafea costă aproape a treia parte din chila de grâu, deci cam la 20 de franci în moneda de astăzi. Prin urmare când vedem prețuri mici la obiecte în acele timpuri, nu trebuie să ne închipuim că era effinătate mare, ci numai că banii erau puțini și scumpi.

§ 70

Starea de cultură în timpul Fanarioților

Elementele gecești sporind neconținut în țările române, contribuiau la grecizarea clasei poporului cu care veneau în atingere, adică a celei boierești ; din potrivă, țaranul lipsit de cultură și în o atingere mult mai mică cu elementele streine, rămănea ferit de ele.

Grecizarea se introducea mai ales pe două căi, aceea a bisericei și aceea a modei ; nu era considerat de *eughenist* (nobil) dacă nu știeai să vorbești grecește ; cel ce vorbea elenește era considerat ca mare om ; fie-care boier deci, căuta să și învețe pe copii lui grecește. pentru care chiar existau în capitalele țărilor române școli grecești, înființate cum am văzut încă d'inaintea epocii fanariote, și care în această epocă se adăogiră și înfloriră cu dascăli celebri greci precum : *Ioan Agraftotis*, *Necifor Teodochis*, filosoful *Sevastos*. Se învățau în aceste școli următoarele științe : Logica, Metafisica, Istoria, Filosofia, Retorica, Gramatica, limba elină. Aritmetica, Geometria, Logaritmele, Trigonometria, Fisica, Chimia, Geografia, Meteorologia, Medicina poporană și Teologia. Se mai învăța și limba latină și franceză și ne au rămas mai multe dialoguri și exerciții din aceste limbi cu greceasca modernă. Aceste cursuri se învățau numai în Iași și București. Cele cîteva școli care se aflau pe la ținuturi, precum la episcopii, aveau cursuri elementare românești. Domnii fanarioți vroiră să introducă cursuri grecești și la aceste școli, ceea ce însă nici odată nu prinsă rădăcini. Și la scoalele

din capitală era un dascăl de limba română pentru copiii începători. Se vede deci că limba română a fost studiată în tot timpul epocii fanariote, însă numai în cunoștințele elementare, și aceasta era neapărat, într-o ocazie slujba bisericească în toate bisericile mai sarace ale țerei (deci în toate bisericile sătești), se făcea în limba română, fiind că călugării greci se introduseseră, numai ocazional pe la mănăstirile și biserici ale cele bogate. De aceea și vedem pe Constantin Mavrocordat că ia măsuri foarte aspre pentru ca, preoții să știe citi, și aduce celor din Moldova cărți românești din Muntenia, pentru ca să aibă pe ce săvârși slujba bisericească. În aceste școli românești pe ocazie și în clasul elementar din școlile domnești se învăța citirea, scrierea, catehismul și puțină aritmetică pe unele locuri. Cursurile grecești le-am văzut că se ocupau cu științe și cunoștințe superioare și erau deci o învățătură mai înaltă. De această învățătură însă se puteau folosi numai copiii de Greci și fiii de boieri, care aveau pe acasă ocazie un dascăl grec, care îi învăța limba grecească, așa ca se poate înțelege propunerea materiilor în această limbă. Ocazie despre copiii poporului de jos, învățământul grecesc nu le folosea nimic, nefiindu-le cunoscută limba în care se predă. Aceștia învățau ocazie 10, 12 ani gramatica grecească, crezând dascălii greci că dacă vor învăța bine gramatica grecească, vor învăța ocazie cunoaște și limba.

În scurte cuvinte învățământul grecesc folosea numai Grecilor și clasei grecești a boierilor, iar poporul de jos își trăgea puțințele sale cunoștințe tot din învățământul românesc.

Cătră sfârșitul epocii fanariote grecizarea claselor superioare ajunsese departe. Așa mitropolitul *Iacob Stamate* pe la 1792 se miară cum de naționale apusene ar învăța așa de curând grecește, cu toate că le este o limbă străină, pe ocazie moldovenii ar învăța așa de greu această limbă; cu alte cuvinte mitropolitul considera limba greacă ca una ce nu ar fi străină poporului moldovan. Ast-fel clasa cultă ajunsese a considera limba grecească ca limba poporului român; de aceea și vedem în 1817 că se întocmesc codicele de legi în limba grecească; unul pentru

Muntenia de Caragea și altul pentru Moldova de Calimah. Pe la 1819 găsim în București un teatru de diletanți în care mai mulți boieri tineri și cucoane joacă piese de teatru în grecește, între altele Orest de italianul *Alfieri* și vr'o cîte-va tragedii de *Voltaire* traduse în grecește.

Efectul culturii grecești asupra țărilor române fu următorul: Mentea boierilor cărora această învățătură le folosea, fu deschisă către știință, și trezi în ei iubirea de învățătură. Pe cînd în țările apusene cultura se dezvoltă mai întâi în clasele de jos a poporului, care ajunse prin revoluție a resturna apasarea claselor superioare, în țările române învățătura, adăogîndu-se către privilegiile clasei boierești, întărește și mai mult poziția aceasta. De aceea clasa boierească se găsi pregătită pentru primirea culturii apusene și aceasta se putu hultui indetul de ușor pe mintea românească.

Un alt efect și mai însemnat al culturii grecești fu îndreptarea Romînilor către Franția. Anume aproape toți principii fanarioți fusese dregători ai Porței, deci cunoșteau foarte bine limba diplomatică, care de la epoca lui Ludovic al XIV era cea franceză. Toți Grecii, care aspirau la postul de dragoman și apoi de domn în țările române, învățau pe fiii lor limba franceză. fie cu dascali franceji în casele lor, fie trimetîndu-i în Franția. Grecii dînd tonul în țările române, introduseră moda învățăturai limbei franceze. Mai mulți boieri romîni de la începutul seculului al XIX țin profesori franceji în casele lor, și în anul 1801 întîlnim pe un fiu de boier, Bogdan, învățînd dreptul în Paris. Mai tîrziu trezindu-se în Romîni conștiința că sunt un popor de viță latină, ei se apropieră și mai mult de Franța și începu acel curent puternic către civilisația franceză, care transformă fața țărilor române.

Limba asi

PARTEA IV

ISTORIA CONTIMPURANĂ

(De la *Revoluția grecească până în zilele noastre*)
(1821 – 1881)

CAP. UNIC

§ 71

Revoluția grecească (1821)

Grecii care căzuse sub Turci mai ales de la 1453 încoace nu putuse nici o dată să se deprindă cu jugul turcesc și căutau neconținut să se rescoale. Ei erau susținuți în tendințele lor prin mulțimea destul de mare de Greci bogați, care se aflau răspândiți prin diversele orașe ale Europei. Se organizează în curînd o ligă națională *Eteria*, care avea de scop emanciparea Grecilor de sub jugul turcesc. Se adună sume mari de bani la care contribuie și națiunile europene apusene, care credeau că trebuie să plătească o datorie de recunoștință către strănepoții acelui popor, din scrierile căruia Europa supsesespiritul ei de regenerare. Cu toate că popoarele vedeau cu ochi buni această încercare, guvernele Europei nu puteau să o sprijine din cauza *Sfintei alianțe*, care avea de scop a combate spiritul revoluționar ori unde el s'ar manifesta. Poporul rusesc, care ura de moarte pe Turci, vede cu plăcere organizarea rescoalei chiar în sinul său (*Basarabia*). Guvernul rusesc însă deși închidea ochii asupra ei, totuși oficial nu putea să o sprijine din cauza *Sfintei alianțe*.

Alexandru Ipsilante un maior din armata rusească, fiu de domn grec din principate, organizează răscoala Grecilor în Basarabia și trece cu un corp de armată Prutul în 1821, este primit în Iași de *Mihail Suțu* și Turcii de aici sunt măcelăriți ; după aceea scoboară către Muntenia, unde murind tocmai pe atunci domnul acestei țări *Alexandru Suțu*, Muntenia rămăsese fără stăpîn. Până la sosirea lui în București, *Alexandru Ipsilante* numește în Muntenia ca locotîitor al seu pe *căpitanul Iordachi*.

Românii, văzînd că se urzește din țerile lor o răscoală care putea să aibă urmări cumplite pentru ei, protestează contra mișcării lui *Ipsilante*, făcînd și ei o revoluțiune. însă nu în contra Turcilor ci în contra Grecilor. Îndată după ce *Alexandru Ipsilante* esă din Iași către București boerii *Gherghel* și *Istrati* din Botoșani răscoală satele asupra Grecilor. Fiînd că mulți boieri romîni erau greciți, apoi răscoala țaranilor romîni nu prea alegea pe Greci de boeri, prădă și jăfuea pe unii cît și pe alții, vîroind să resbune ast-fel suferințele ce le indurase atîta timp. În același timp în Muntenia se face o mișcare identică, însă mult mai însemnată. *Tudor Vladimirescu*, ofîter în armata lui *Iordachi*, este însercinat din partea acestuia să se ducă în Serbia spre a provoca și acolo poporul la răscoală. *Tudor* cum trece Oltul, răscoală și el pe țarani în contra Grecilor, și pentru a-i atrage mai curînd către sine, îi scu-tește de două dări asupraitoare, *văcărîitul* și *vinăritul*. Țaranii îl încunjură în număr de 10,000. îl numesc *Tudor Vodă* și pleacă cu el către București, jăfuind în calea lor pe toți boerii sau Grecii ce'i întîlneau. *Tudor* scrie o scrisoare către Turci în care le arată că el nu s'au resculat în potrivea lor, ci în potrivea Grecilor și a boierilor care sug și mînîncă țara. De asemenea scrie și către Ruși. *Alexandru Ipsilante*, îngrijindu-se de mișcarea lui *Tudor*, îl cheamă la consfătuire în care *Tudor* îi spune verde că Romînii nu'și pot pune în pericol țara lor pentru interese străine : că în Grecia este locul Grecilor, iar în România acel al Romînilor. *Alexandru Ipsilante*, pentru a scapa de opoziția lui *Tudor*, îl atrage într'o cursă și'l ucide ; armata lui se împrăstie și Grecii rămân stăpîni iarăși pe situațiune.

Turcii venind asupra lor îi bat la *Drăgășani*, de unde Grecii fugind la Iași, ultimile lor rămășiți sunt sfaramate la *Sculeni*. Turcii neștiind samă de declarațiile Românilor, că ei nu se răscoală contra dominațiunei otomane, ci in contra Grecilor care'i dispoia, dau foc Bucureștilor și Iașilor, ceea ce provoacă fuga unei mari părți din populațiune, așa numită *bejănie*.

Turcii însă văzînd că Grecii s'au resculat, restituie earăși in scaunile române domnia pămînteană, punînd in Moldova pe *Ion Sandu Sturza* iar in Muntenia pe *Gri-gore Ghica* la 1822.

In 1825 moare împăratul *Alexandru I* și urmează in tron Nicolai, un dușman inversunat al Turcilor, care hotărăște să sprijine mai energie revoluția grecească care urma inainte pe pămîntul Greciei. El determină pe Franceji și pe Engleji a trimete o flotă in marea Mediterană, care să apere pe Greci de năvălirea armatei egiptene care amenința pe acest popor cu o totală nimicire. Această flotă nu era menită a se bate cu Turcii, ci numai cât a lua o astfel de poziție in fața Peloponesului in cât să impedece debarcarea trupelor egiptene. Totuși nu se știe cum o lovitură de tun din flota aliată, (probabil rusese) provocă lupta navală de la *Navarin*, in care flota turcească e cu totul nimicită.

Rușii se folosesc de această ciocnire pentru a considera rășboiul ca declarat intre ei și Turci, pe cînd Francejii și Englejii se scuzară la Poartă pentru nenorocirea întîmplată. Rușii intră cu armată in principate, domnitorii fug; armatele rusești trec Dunărea, și după ce bat cumplit pe Turci, incheie in 1829 pacea de la *Andrianopole*, in care se stipulează :

- 1) neatîrnarea Greciei;
- 2) plata unei contribuțiuni de rășboiu de 10 milioane de galbeni până la istovirea căreia Rușii să mămție ca zălog principatele romîne.
- 3) Turcii să se oblige a recunoaște de bune regulamentele administrative pe care Rușii le vor face in principate in timpul ocupațiunei lor.

Plata celor 10 milioane, nefăcînduse de cît in 1834,

Rușii stau 6 ani în țerile române de la 1828—34 în care răstimp nu există domnie în aceste țări, ci administrațiune rusească.

§ 72

Regulamentul organic

Rușii, în timpul ocupațiunei lor, întreprinseră reorganizarea principatelor române, care era din cele mai rele. În 1832 regulamentul era gata și se pune în lucrare; iar în 1834 când ei se retraseră din principate, obligară pe Turci a recunoaște de valabil acest regulament prin tratatul de la Petersburg. Noua organizație introdusă de Ruși era în multe puncte un progres însemnat asupra stărei vechi, anume veniturile țării în loc de a curge numai cît în pungile domnilor, erau întrebuințate la întimpinarea diferitelor nevoi a le țării; așa afară de școli, se organizează justiția cu judecători plătiți de stat; se iau măsuri pentru a se face șosele, poduri, să se ilumineze orașele, să se organizeze o mică armată. Multe din instituțiunile vechi se suprimă și se întemeiază altele nouă; altele sunt pastrate și reînnoite, precum cutiile satești (un fel de case de economie pentru sate), coșerile de rezervă, unde se depunea în anii mănoși cîte o parte din recoltă, care să îndeplinească nevoile în anii de lipsă.

În de obște acest regulament tinde însă a favora clasa boerilor. Toate dările acele, la care erau supuse și boerii în timpurile mai vechi, sunt suprimate și se păstrează numai cît darea țărănească, *birul*, cîte 30 lei vechi pe an de cap de familie. Prin această măsură se scutesc indirect boerii de dări, un principiu ce până acum nu fusese cunoscut în țările române. Șerbirea țeranului este în aparență desființată, adecă i se dă voie de a se muta; dar strămutarea țeranului de pe o moșie este încunjurată cu atîtea greutăți, încît învoirea aceasta devine iluzorie. El trebuia să plătească dările pe 5 ani înainte și să lese în profitul proprietarului casa și grădina, fără despăgubire, pe lîngă alte îndatoriri îngreuitoare. Olaca sau boierescul

adecă obligațiunea țaranului de a munci proprietarului pentru dreptul de a trăi și a se hrăni pe moșia lui, a fost menținută. Țăranul era obligat să lucreze 24 de zile pe an; însă munca ce i se cerea să facă în aceste zile nu se putea îndeplini nici în 60. De exemplu: el trebuia să muncească cîte 30 prăjini de secere pe zi; în acest secerat intra și strînsul și caratul la arie, așăzarea snopilor în girozi, acoperirea girezilor cu stuh, care trebuia să'l tae și să'l aducă de la baltă, care toate aceste fără îndoială nu puteau fi îndeplinite într'o singură zi. Țăranii deci suportau toate greutățile statului; de drepturi însă nu se bucurau mai de loc; ast-fel nu puteau să între în funcțiuni și de aceea le era închisă și școala mai înaltă din Iași, unde erau primiți pe lîngă fiii de boeri, numai acei de preoți, neguțitori și mazili. Țăranii puteau învăța numai în scoalele popești, încît puteau deveni popi, și apoi fiii lor, în a doua generație, puteau învăța mai departe. Țăranii nu puteau înainta în rangurile militare și primeau pedepse corporale, bataia cu biciul de cătră calău, pe cînd boierii erau de obicei surguniți la vr'o mănăstire.

În 1834 se numiră domni *Mihail Sturza* în Moldova și *Alexandru Ghica* în Muntenia; însă acești domni nu fură aleși de adunarea țării conform regulamentului organic, ci fură numiți deadreptul de Ruși în înțelegere cu Turcii. Tratatul de la Adrianopole mai are încă un efect din cele mai priincioase asupra țărilor romîne. Prin el se stipula ca Turcii să învoiască libera trecere prin strîmtorile lor a corăbiilor de negoț a tuturor puterilor. Corăbiile engleze și franceze mai ales, veniră la Galați și Brăila după grîne, și oferind prețuri bune, îndboldiră pe toți agricultorii să cultive tot mai mult pămînt. Această împrejurare avu de efect a transforma cu totul starea economică a țărilor romîne. Până atunci aceste țări se folosiseră prea puțin de agricultura lor, fiind că puteau vinde produsele pămîntului lor numai la Turci, care le cumpărau pe prețuri de nimic, încît chiar dacă se cultiva în țările romîne ceva mai mult de cît cereau trebuințele consumațiunei interioare, aceasta se făcea mai mult de frica Turcilor de cît din speranța de cîștig. Acum venind

Francezii și Englezii, și oferind pe chila de produse prețuri până atunci neauzite în țările române, toată lumea se pune pe treabă și agricultura ie un avânt care sporește pe fie ce zi. Veniturile țărilor crescură și îndemănară deci mai multe cheltueli; buna stare a locuitorilor se urca și ei putură să trăiască mai bine; mai mulți din ei putură să se dedee le studii, încît ast-fel se sporiră rîndurile inteligente ale națiunei romîne și toate aceste la un loc aduseră o consolidare a statelor romîne, îmbogățirea și luminarea lor.

§ 73

Renașterea Romînilor

(I. În Transilvania).

Renașterea Romînilor cătră viață națională pornește din țara de baștină a naționalității lor, din Transilvania. Renașterea Romînilor aice se manifestează deodată în două direcțiuni, politică și literară.

Cea politică se arată la lumină în marea revoluție a Romînilor din 1784.

Poporul romîn fusese neconținut tot mai ingenunchiat de Unguri. După revoluțiile încercate în 1437 și apoi mai tîrziu pe timpul lui Mihai Viteazul (§ 37 și 43), el plecase capul în tăcere sub jugul de fer al asupritorilor lui și ducea ast-fel, fără a se mai opune, amărîta lui viață. Asupririle ajunsese la culme: țăranul romîn, șerb al pămîntului, trebuia să lucreze 4—5 zile pe săptămînă proprietarului, dîndu-i încă și dijma din slaba lui recoltă; o a doua dijma trebuia să o dea bisericei lui, și o a treia celei catolice sau protestante. Ei trebuiau să întrețină armata și pe funcționari, care nu erau plătiți de ocîrmuire, să țină în stare bună drumurile și podurile, să plătească despăgubirile deputaților dietei pentru timpul întrebuintat, cu toate că nu i represintau pe ei, și să sufere jurisdicția stăpînilor lor, care erau adese ori și reclamanți și judecători. Biserica romînă era tratată în chipul cel mai barbar; episcopii și preoții numiți hoți în acte oficiale, pre-

oții amestecați cu șerbi; mare număr de biserici ortodoxe luate cu deasila de la Români și prefăcute în catolice și protestante; icoanele pîngărite și calcate în picioare sau aruncate în foc; serbătorile românești ne respectate și adesea ori țaranul Român era nevoit să cheme lângă patul seu de moarte pe preotul catolic sau protestant.

În anul 1783 împăratul filantrop și reformator Iosef II face o călătorie în Transilvania, în timpul căreia dinșul se arată foarte binevoitor către Români. Aceștia, în o mulțime nenumărată, îl așteptau în genunchi în calea lui, dîndu-i tînguiuri scrise, pe care împăratul le lua, mîngiînd pe cei ce le dădea, prin cîteva cuvinte rostite în limba lor.

Românii care știeau că împăratul vroia să desființeze șerbirea din statele sale și că în Transilvania, Ungurii se opuneau din toate puterile lor la reformele împăratului, se hotărâse a smulge prin silă ceea ce nu vroia să li se dea de bună voie.

Ei încep deci o cumplită revoluție în contra nobililor, care erau toți Unguri, pradă, dau foc, omoară fără cruțare pe tot Ungurul ce le cade în mîni, răsbunînd ast-feli prin nenumărate crime suferințele grămădite de veacuri.

Țaranii fusese induși a crede că împăratul însuși învoia răsvrătirea lor, pentru a sili pe Unguri să se plece la voința lui. Pe lingă că conducătorul lor, *Horia*, le inspirase această credință, pretinzînd că în călătoria lui la Viena împăratul îl îndemnase la aceasta, dar apoi Românii mai erau înșălați și prin nepăsarea cu care armata austriacă privea răscoala, avînd ordin a cruța pe țărani și a întrebuița față cu dînșii blîndeța pentru a-i face să se lese de tulburări.

Nobilii, văzîndu-se părăsiți de armată, se organizează pentru a se opune măcelului. Ei prind pe mai mulți țărani și comit în contra lor cruzimile cele mai neauzite. Țaranii aduși la desperare prin cruzimile nobililor, reîncep scenele lor de răsbunare, în cît toată Transilvania era în foc și în sînge. Împăratul văzînd că cu blîndeță nu ajunge la nimic, ordonă comitelui *Iancovitz* guvernorul

banatului Temișoarei, să înăbușe răscoala cu ori ce preț, mai ales punînd mîna pe copii ei. Acestia sunt tradați de niște tovarăși și prinși. *Horia* și *Cloșca* sunt uciși prin roată, iar *Crișan* pune singur capăt zilelor sale.

Revoluția Romînilor era înădușită. Ea avu însă un rezultat favorabil. Printr'un diplom împărațesc din 22 August 1785 se recunoaște țaranilor dreptul de liberă strămutare. Pot să se căsătorească fără pedică și să se dea la studiul științelor, artelor și meșteșugurilor. Nici țaranii nici familiile lor nu pot fi silite a face slujbe personale proprietarilor. Țaranii au în sfîrșit drepturile civile; ei nu pot fi alungați de pe pămînturile ce le locuiesc nici strămutați de pe ele fără învoirea lor.

În timpul mișcării, țaranii aratau că gîndul lor este de a ucide pe toți nobilii Transilvaniei, ertînd numai pe aceia ce ar îmbrățișa religia ortodoxă. Ortodoxul fiind în mintea poporului identic cu Romînul, este înviderat că scopul revoluției era de a stîrpi națiunea maghiară și de a o înlocui cu cea romînească. Pe lîngă caracterul social al acestei revoluții, ea mai avea și unul național.

Renașterea literară a Romînilor fu provocată prin alte împrejurări. Anume, Romînii văzîndu-se atît de persecutați, crezură că părăsind religia lor, și adoptînd pe cea catolică, vor fi mai apărați de asupriri. După căderea Transilvaniei sub Austriaci, în urma păcii de la Carlovitz, 1699, religia catolică căpătînd predominarea în Transilvania, parte din Romîni se uniră cu ea în 1701 și căpătară cel puțin dreptul de a studia în scolile catolice; se întemeiază chiar pentru ei seminarii speciale, din care cel mai vestit fu acel din *Blăș*, întemeiet la 1759. Cîțiva elevi romîni fură trimiși la Roma, pentru urmarea mai departe a studiilor teologice, precum *Gheorghe Șincai* și *Petru Maior*, care duși însă în urbea eternă, la picioarele columnei lui Traian, răsfoiră bibliotecile, pentru a le întreba secretul originii Romînilor, pe care apoi întorși în Transilvania îl proclamară prin serierile lor, și dădură naștere la o sumă de ucenici, care răspîndiră învățăturile lor mai întîi dincolo și apoi dincoace de munți.

§ 74

Renașterea Romînilor

(II. În țările române).

Cu toată înăbușirea căreia fusese supus spiritul românesc în timpul epocii fanariote, el nu se stinsese cu totul și se manifestase chiar în mai multe rînduri în acel restimp. Așa, de și cronicarii romîni încetează în Moldova cu Enache Cogălniceanu, 1774, în Muntenia ei urmează mai departe și arată în *Dionisie Ecclesiarhul*, 1815 și mai ales în *Zilot Romînul*, 1821, un simțimînt național de o vioiciune foarte mare. Tot aice trăește poetul *Ioan Văcărescu* 1799, care, printre mai multe alte poezii, scrise :

Urmașilor mei Văcărești,
Las vouă moștenire
Creșterea limbei românești
Și a patriei iubire.

Apoi în Moldova, de și istoriografia pare a fi încetat, spiritul național își făcea vînt prin altă cale literară, aceea a satirei, în cînt în 1803 domnul Moldovei Alexandru Moruzi (§ 66) oprește și amenință cu pedeapsă asemenea necuviinți. Am văzut cum în 1812 boerii munteni cer restatornicirea domniilor naționale (§ 68) și în timpul revoluției grecești, Romîni știu să apere interesele lor deosebite de acele ale Grecilor. Numai spiritul românesc fusese știrbit ; inima era încă vie și trebuia numai niște întîmplări ca acele suferite de Romîni pe la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui de față, spre a'l trezi cu totul din letargia în care căzuse. Asemene evenimente mari fusese : ripirea Bucovinei, a Basarabiei și revoluția grecească. O împrejurare făcu însă chiar pe domni greci de a da un avîut spiritului românesc, anume nevoia de a avea ingineri hotarnici, care se înțeleagă documentele vechi scrise în limba romînă, pentru a putea ast-fel delimita moșiile în cunoștință de cauză. *Gheorghe Asaki* fiul preotului *Leon Asaki*, fusese trimes de tatăl seu la Lemberg, apoi la Viena și Roma, unde învațase ingineria, istoria și arheologia. Vederea orașului din care se trăgea ori-

ginea poporului român. cutremură și în Asaki coarda patriotică și el scrisese în Roma cea întâi poezie a lui, în care spune între altele frumoasele versuri:

Un Român al Daciei vine la strămoși ca să sărute

Țărna de pe a lor morminte și să'nvețe a lor virtute.

Asaki, reintors în Iași în 1813, este însărcinat de Scarlat Calimah cu predarea unui curs de inginerie practică în *limba română*. la care urmau toți fii boerilor celor mari ai țării, între alții însuși fiul domnului. Trei ani după aceasta, Ioan Caragea cheamă pentru același scop pe *Gheorghe Lazăr*, Român din Transilvania ce învățase în scoala din Blaș, și acesta deschide în București de asemenea un curs de inginerie în limba română, pe care 'l întrețesea însă cu lecțiuni de istoria Românilor. Pe lângă redesteptarea simțimentului național, pe care cursurile lui Lazăr o provoacă în București, aceste studii făcute în limba română, dînd rezultatele cele mai satisfăcătoare, înlătură învinuirea adusă până atunci limbei românești, că nu ar fi destoinică a sluji de organ învățătorei științifice.

După revoluția din 1821, care puse un capăt acestor încercări de studii în limba română, ridicate pe lângă scoala greacă, învățămîntul național ie un nou avînt în București prin scoala deschisă de *Ioan Heliade Radulescu* în ruinele de la sf. Sava, unde ținuse cursurile sale transilvăneanul Gheorghe Lazăr, și în Iași, prin deschiderea scoalei Vasiliene în mănăstirea Trei-Erarhilor, în localul vechii scoli a lui Vasile Lupu. În anul 1828 sub domnia lui Ioan Sandu Sturza, scoala fu întemeiată, mai ales după stăruințele lui Gheorghe Asaki și a Mitropolitului Veniamin.

În literatură se manifestează de asemenea o improspătare a puterilor productive. *Alexandru Beldiman* scrie îndată după revoluția grecească o satiră în contra acestei mișcări: *Jahnica tragedie*, care să răspîndește în multe copii printre cunoscătorii de carte. Cătră același timp *Paris Momuleanu* scrie în Muntenia *Cîntecele patriotice*.

Ast-fel curentul național se lărgea necontenit: pe tărîmul politic reîntoarcerea domnilor pămînteni, pe acel literar și didactic, introducerea limbei romîne ca organ al

gîndirei. Această mişcare de regenerare trebuia să tindă şi la înălţarea morală a poporului român din înjosirea în care căzuse pe timpul domniilor de mai nainte. Conştiinţa că era un popor de gînte latină, strănepot al marelui popor al Romanilor, pătrunsese în minţele tinerimei şi devenise înboldirea cea mai puternică spre progres. Era ruşine de a rămînea aşa de jos, cînd aveai o origine aşa de înaltă. Această idee fu mîntuirea naţionalităţii noastre; ea ne însuflă dorinţa de a ne arăta vrednici de neamul din care ne tragem. ne dădu conştiinţa deosebirei noastre de popoarele ce ne înconjură, ne arătă că nu trebuie să ne amestecăm nici macar cu popoarele de aceeaşi religie (Ruşi), întru cît eram deosebiţi ca rasă de ei, şi împlîntă adînc în inima noastră dorinţa de a ne constitui şi a trăi ca popor neatîrnat, care să poată desvolta, după firea lui proprie, comoara de gîndiri şi de simţiri cu care natura l'au înzestrat.

§ 75.

Alexandru Ghica şi Gheorghe Bibescu în Muntenia;
Mihaiu Sturza în Moldova.

Romîni erau înflacăraţi după o viaţă mai vrednică de oameni. Pe de o parte îmbogăţirea poporului prin deschiderea comerţului maritim (p. 178), de alta luminarea minţii (p. 179—184) îi îndreptară luarea aminte tot mai mult asupra îmbunătăţirii soartei sale. Regulamentul organic făcuse în această privire un început îmbucurător, de şi el nu corăspundea pe deplin ideei dreptăţii, bună oară în privirea poziţiei creată ţăranilor şi păstrase încă degradătoarea instituţiune a robiei Ţiganilor.

Domni ce veniră în puterea regulamentului în fruntea ţărilor romîne căutară se conducă mai departe reformele şi îmbunătăţirile începute de el. ba chiar în unele priviri trecură peste marginile lui, cînd desfiinţară robia Ţiganilor mănăstireşti şi ai statului. Regulamentul însă adusese după el un amestec foarte mare al Rusiei în trebele interne ale Munteniei şi Moldovei, aşa că nimic nu

se mai putea face fără învoirea Ruşilor. Domnul nu putea numi în funcţii fără consimţirea lor; tribunalele trebuiau să judece după placul lor; ori ce cheltuială era controlată de ei; cu un cuvânt autonomia ţărilor, apărută de Ruşi contra Turcilor, fusese cu totul confiscată de Rusia în favoarea ei. Mai ales cu acest amestec al Rusiei în trebile din lăuntru avură de luptat domnii numiţi în urma introducerii regulamentului organic. Ruşii mai ales se temeau de avântul prea mare pe care îl luase mintea românească, care tindea către emanciparea poporului din lanţurile în care ei vroiau să-l reţină.

Alexandru Ghica în Muntenia (1834—1842). În timpul lui Ruşii vroese se adaogă la textul regulamentului, după votarea lui desăvârşită, un articol prin care dispuneau ca nici o reformă să nu poată fi întreprinsă în ţările române fără învoirea lor, căutând astfel să îndreptăţască prin lege stăpânirea lor cea covârşitoare. Adunarea se opune cu mare energie; domnul silit de Ruşi a sprijini articolul, înţepia pe ascuns adunarea la împotrivire. Ea fu suspendată prin firman turcesc, şi după aceea alegându-se o alta plecată Rusiei, aceasta pentru a pedepsi pe Ghica despre dublul seu joc în chestia articolului, pune pe adunare să ceară o anchetă în contra ocîrmuirii principelui, în urma căreia este depus.

Gheorghe Bibescu în Muntenia (1842—1848), ales de adunare pentru întâia oară după secol de încălcare a acestui drept. Era un tânăr boier învăţat în Paris, partizan al luminilor şi progresului. El ie măsuri spre construirea de şosele şi poduri peste riuri unde lipsiau cu totul; îmbunătăţeşte portul Brăilei spre a înlesni importul, sacă bălţile din Bucureşti care înciumau acrul, prefăcându-le în grădina Cişmegiului; organizează poliţia în Bucureşti şi în mai multe oraşe secundare; de asemenea învăţămîntul, instituind şi catedre de jurisprudenţă; introduce o legiuire comercială, punînd să se traducă codul de comerţ al Franţiei, îmbunătăţeşte soarta arestanţilor zidind mai multe închisori; ie măsuri pentru repararea mănăstirilor care sub răua îngrijire a egumenilor cădeau mai pretutîndene în ruină, şi hotărăşte un control la adminis-

trarea averilor lor, moșiile lor ne mai putînd fi arendate de cît prin mezat public, și mai multe alte măsuri de ocîrmuire internă. În privirea exterioară Bibescu luptă mult pentru a face să se sporiască vama de la 3% la 5% spre a adaogi la veniturile țarei. De și Turcii hotărîse a face urcarea pentru împărăția lor, ei impuneau Romînilor a rămîne tot cu vama de 3%, întrebunînd deci autoritatea lor asupra țărilor romîne în dauna și nu spre folosul lor. Bibescu izbuteste a înlătura atare nedreaptă măsură. Între Moldova și Muntenia el desființază însă cu totul ori ce drept de vamă, spre a lega astfel interesele acestor două țări împreună, făcînd primul pas spre a lor contopire. Tot el face începutul desrobirei Țiganilor din Muntenia, declarînd în 1844 de liberi pe Țiganii statului și ai mănăstirilor, mai rămînînd în robie acei ai privaților. În acest punct domnul desființase o prescriere a regulamentului.

În Moldova *Mihail Sturza* (1842—1849) se ocupă mult cu reforma și îmbunătățirea stărei Moldovei. Și el desființază robia Țiganilor statului și ai mănăstirilor, organizează poliția și învățămîntul public, instituind academia Mihaileană în 1835, în care se predau cursuri superioare de matematică, legi și filosofie, și ie o sumă însemnată de măsuri de toate felurile pentru a face ca țara să propășască. Și el luptă contra consulilor rusești Besac și Kotzebue care se amestecau în daraverile judecătorești, cerînd ca domnul să facă să se judece a doua oară procese hotărîte. Rușii însă văzînd că tocmai atari măsuri dau un avînt prea mare spiritului național, sîlesc împreună cu partidul retrograd al boierilor bătrîni pe Mihail Sturza a desființa însuși creațiunea lui, Academia mihaileană, care este prefăcută în o scoală franceză, în care se mai preda numai un curs de literatură franceză.

§ 36.

Revoluțiunea din 1848.

Romîni cu cît se cultivau cu atîta doriau să se cultive mai mult și anume ei mergeau mai departe de cum

le învoia regulamentul organic și protecția rusască. Partida națională se compunea, în mare parte, din tineri fii de boeri ca element inteligent și conducător și de populațiunea de jos a orașelor ca număr. În contra acestei partizi se opunea acea reacționară, compusă din boerii bătrâni, Ruși și domn, silit a merge cu ei. Rușii aveau interes a mănține regulamentul organic care, asigurând boierilor o pozițiune privilegiată, dădea țările române în poziția lor. Boierii cei bătrâni, care apucase din vremuri vechi starea lor privilegiată, doriau să o mănție, pentru a se putea bucura de roadele mănoase ale privilegiilor lor. Toată chestiunea se învârtea deci în jurul regulamentului organic. Răsturnarea acestuia și prin urmare răsturnarea protectoratului rusăsc era ținta supremă a partidei liberale.

În 1848 izbucnește revoluțiunea, întâi în Paris și apoi în Viena și în Berlin; după aceea în Ungaria și Italia, și din Ungaria se comunică focul în țările române.

Aici nevocea cea mare era scăparea de protectoratul rusăsc, și contra acestuia deci se răscoală poporul român.

În Moldova fiii de boeri încep a se consfătuși și a complota pentru a da vînt unei mișcări. Mihailu Sturza însă îi surprinde înainte de a fi pregătiți, pune mîna pe toți într'o noapte, cînd se adunase într'un număr mai mare în casele lui Mavrocordat și îi surgunește în diferite părți, încît sfarmă cuibul revoluției, care nici nu se mai încearcă în Moldova.

În Muntenia lucrurile sunt apucate cu mai multă ghibăcie. Partida națională, mai puternică de cît în Moldova, provoacă într'o zi un mare număr de popor din București a merge la palat, spre a mulțumi lui Bibescu pentru intențiunile sale patriotice și a-l ruga să iscălească constituția cea nouă a poporului muntean, care desființa toate principiile regulamentului organic (claca, robia și privilegiul). Domnul știind că revoluția nu va putea izbuti la nimic, abdică și trece în Transilvania. Prin această împrejurare partida națională pusese mîna pe putere fără a vărsa o picătură de sînge, și aceasta era neapărat; căci îndată ce s'ar fi întîmplat cea mai mică

*Scurt
scut
scut*
turburare singeroasă, Rușii puteau să între în țară și atunci planurile partidei naționale trebuiau să cadă. Văzind că domnul s'a dus, partida națională constituie un guvern provizor, compus din Ștefan și Neculai Goleșcu, Eliade și Magheru. Acest guvern ie îndată măsuri pentru împroprietărirea țăranilor. Partida reacționară, spăimântată în culme prin această măsură, care amenința să iee pământurile lor, spre a le da țăranilor, se pune în înțelegere cu șefii milițiilor, coloneli Odobescu și Solomon, partizani declarați ai Rușilor, și aceștia arestează pe membrii guvernului provizor. Poporul năvălește imediat în număr foarte mare, sfarmă ușile închisorei, și cît pe ce să ucidă pe coloneli, dacă membrii guvernului provizor nu i-ar fi aparat. Partida reacționară văzind că guvernul provizor are sprijin în popor, recurge la alt mijloc de cît acela al violenței pentru a răsturna acest guvern; anume răspîndește știrea cum că vin Rușii, și membrii guvernului provizor fug la Târgoviște. Reacționarii institue îndată în București o căimăcamie sub Teodor Vacărescu și Emanoil Baleanu. Această căimăcamie e însă răsturnată de popor și membrii guvernului provizor fugiți în Tîrgoviște, revin în București și se pun iarăși pe lucru. El numește o comisiune compusă din 18 boeri și 18 țarani, care să reguleze raporturile între aceste 2 clase; bine înțeles că dînsa nu ajunge la nici un rezultat.

§ 77.

Revoluțlunea din 1848.

(urmare)

Rusia simțînd că revoluția din București are de scop îndepărtarea protectoratului ei, prin răsturnarea legiui-rei regulamentului organic, cere de la Poartă să trimită o armată în Muntenia, căci la dîn contra va fi nevoie să

între ea însăși spre a înăduși răcoala. Cu toate că Turcii erau convinși că rescoala din București nu se făcuse contra lor, totuși ei trimit în anchetă pe *Soliman-Pașa* sprijinită de o armată de vro 20,000 oameni, sub conducerea lui *Omer-pașa*. Românii, urmând o politică înțeleaptă, arată o deplină supunere către Turci. Intimpină la Giurgiu pe *Soliman-Pașa* și-l primesc cu cele mai mari onoruri. De la Giurgiu, *Soliman* se'ndreaptă către București, fiind însoțit în tot parcursul drumului de un mare număr de popor care-l aclama cu entusiasm și arunca snopi de grâu și buchete de flori sub picioarele cailor. Membrii guvernului provizor își dau dimisia pentru a arăta deplina lor supunere către autoritatea suzerană. *Soliman* văzîndu-se atât de bine primit și îmbrățosat de poporul muntenesc, voind la rîndul seu să-și arăte mulțămirea pentru asemenea primire, numește o căimăcămie conform regulamentului organic, compusă din 3 membri, pe care însă îi alege din partida națională, anume: *Eliade*, *N. Golescu* și *Tell*. *Soliman* pleacă din București împreună cu o comisiune care să supună Porței proiectul de constituție ce trebuie să înlocuească regulamentul organic.

Rușii văzînd această deplină înțelegere între Turci și Romîni și temându-se ca prin ea să nu peardă protectoratul în principate, pe care-l exercita tocmai prin partida boierească reacționară, în contra căria se îndrepta revoluția, se face că se supără pentru eșirea unui ziar din București „*Pruncul Român*,” redactat de *Rosetti*, care 'și bătea joc de Țar și amenință pe Poartă cu războiu, dacă va mai tolera asemenea necuviinți. Tot odată Rusia acuză pe *Soliman* la Poartă că a fost cumparat cu bani de Munteni și cere numirea unei alte anchete. Turcia temându-se de Ruși, le face pe plac, trimetînd în Muntenia pe *Fuad-Efendi*, om iute, și pornit, pe cît *Soliman* era blînd și înțelept. Apoi *Fuad-Efendi* este ordonat de Poartă să lucreze după ordinele agentului rusesc *Duhamel*, care pleacă dimpreună cu *Fuad-Efendi* din Constantinopole. Poporul din București văzîndu-se amenințat, pentru a-și arăta deplina sa antipatie contra Rușilor, ia regulamentul organic, spărgînd cu forța camera secretariatului, unde se

afla depus, îl pune pe o patască trasă de cai imbracați în negru; cîți-va se transformă în preuți și dascali cu lumînări aprinse, urmați de femei bocitoare și lăutari cari cîntau polci și valsuri, țipînd într'un mod îngrozitor pe străzi și văicărindu-se, și'l conduc în această cerimonie pe lingă casa consulului rusesc, unde se opresc spre a'l prohodii. După aceea pleacă la medean unde pune pe un țaran să'l rupă filă cătră filă și să'l arunce într'un foc mare aprins în mijlocul pieței. Rușii, furioși pentru această nouă insultă, provoacă pe Fuad-Efendi să ordone armatei lui Omer pașa să intre în București, care face această intrare ca într'un oraș dușman, cu cavaleria în galop, cu săbiile scoase și cu fitilurile aprinse lingă tunuri. Astfel resplătea fricoasa Turciei devotamentul și supunerea Romînilor!

Ciocnirea dorită de Ruși, pentru a putea justifica intervențiunea lor armată în principate, se și întîmplă la cazarma din dealul Spirei, între un corp de pompieri munteni și armata turcească, în care mor mai mulți de ambele părți.

Rușii însă care așteptau cu nerabdare vărsare de sînge romînesc, intră în principate pentru a apăra peneorociții lor proteguiți contra bărbăriei și violențelor turcești, în realitate însă pentru a înăduși mai bine revoluția românească. Revoluționarii romini fug în toate părțile, umplînd Europa cu strigătele lor; iar Rușii și Turcii după ce înădușă mișcarea Romînilor; incheie *Convenția de la Balta-Liman* (1849), în care se stipulează ca domniile romîni să nu mai fie aleși de țară, ci numiți de a dreptul de Turci în înțelegere cu Rușii, și anume pe termen de 7 ani, pe cînd regulamentul organic dispunea numirea pe viață. Se ie tot odată hotărârea de a se desființa adunările și de a se numi niște divanuri mult mai restrînse în numărul lor, compuse numai din boerii cei mai mari, care se ajute pe domni în administrația țării. M. Sturza, de și înădușise revoluția de la început și stătuse neclintit în scaun în tot timpul tulburărilor muntene, este totuși mazilit de Poartă și se numesc în 1849 ca domni: *Grigore Ghica* în Moldova și *Barbu Stirbei* în Muntenia.

§ 78.

Războiul Crimeei

1853—1856.

Barbu Stirbei în Muntenia și *Grigore Ghica* în Moldova (1849—1856) au de luptat cu nesfârșite greutate, mai ales din pricina că aproape în tot decursul domniei lor țările române fură ocupate de oștiri străine; până la 1851 de acele turcorusăști care înăbușise revoluția din 1848; la 1853 în urma declarării războiului Crimeei, Rușii intră în principate, din care eșind la 1854. Austriacii le iau locul stând în ele până în 1857.

Cu toate aceste domnii ocîrmuiesc țările cu multă ghibăcie, reînființază învățămîntul, fac o lege mai ușoară pentru îndatoririle țăranilor față cu proprietarii și conduc foarte bine finanțele statelor lor, așa că cu toate marile cheltueli făcute pe socoteala țărilor de armatele străine, ei lasă la eșirea lor din scaun datorii îndestul de mici; în Muntenia vr'o 26,000,000 de lei vechi, în Moldova vr'o 6. Ambii domni apoi, în contra interesului lor personal, susțin unirea principatelor sub un principe străin.

Rusia vînd cîtră acest timp să declare războiu Turciei, se folosește de împrejurarea că Turcii cedînd cererilor Francezilor, luase cheile mormîntului sfînt din mîinile Grecilor pentru a le trada Latinilor, spre a declara Porții războiu.

Anglia și Franța văzînd pericolul la care era expusă Turcia, se hotărăsc să o ajute. Ele se temeau ca într'o luptă între Ruși și Turci, aceștia să nu fie alungați din Europa, și întreaga peninsulă a Balcanului cu Constantinopole, cheia mării Negre să nu încapă în mîinile Rușilor, cînd atunci Rușii ar împedeca însemnatul comerț pe care Francezii și Englezii îl făceau în țările supuse dominației turcești. Puterile apusene îmbie deci pe Turci la rezistență aliindu-se cu ei. Ca de obicei Rușii ocupă principatele. *Ghica* și cu *Stirbei* se retrag la Viena. Francezii și Englezii trimit o armată în Dobrogea, care însă fiind

expusă unei mari mortalități, aliații se hotărâse în Septembrie 1853 a ataca *Crimeea*.

Rușii văzîndu-se loviți în țara lor, părăsese principatele și își concentrează armatele în acea peninsulă. Cum esă Rușii din țările noastre, ele sunt ocupate de Austria: dînsa anume se aștepta că Rușii vor învinge pe aliați, cînd atunci împărăția turcească ar fi sfîșiată și Rușii ar pune mîna pe Constantinopole. Pentru a nu rămîne Austria fără un câștig, la care ea se deprinsese a face parte, se hotărâște a ocupa eventual principatele pentru ca la caz de izbîndă a Rușilor să se aleagă și ea cu ceva din moștenirea împărăției turcești.

Ghica și cu Știrbei revin în scaunele lor în 1854 odată cu Austriacii și urmează mai departe a cîrmui țările romîne în timpul ocupațiunei acestora pînă în 1856, cînd împlinindu-se termenul de domnie de 7 ani, ei eșiră din tron.

Războiul de Crimeea ținu mai bine de doi ani, (1854—1855), cînd moare împăratul *Neculai* și cînd Francejii luînd turnul *Malacofului*, determină căderea cetății *Savastopol*.

Împăratul Aloxandru II văzîndu-se bătut, Rusia sărăcită, armatele desorganizate, se hotărâște să incheie pacea, pentru a căreia semnătură se aduna în 1856 un *congres la Paris*. Condițiunile impuse Rusiei fură următoarele :

1) Neutralizarea mării Negre, adecă nici un stat riveran să nu întrețină o flotă de războiu în această mare, ci ea să fie deschisă numai corăbiilor de comerț a tuturor națiunilor.

2) Rusia să renunțe la ori ce drept de protecțiune asupra creștinilor din peninsula Balcanului.

3) Rusia să renunțe la protectoratul seu asupra Moldovei, Valahiei și Serbiei, și aceste trei state să fie puse sub protecțiunea colectivă a celor șapte mari puteri europene: *Franția, Anglia, Prusia, Austria, Italia (Sardinia), Rusia și Turcia*.

4) Gurele Dunărei, care pînă atunci fusese în stăpî-

nirea Rusiei. să se înapoiască Turcilor și să se numească o comisiune europeană care să îngrijască pentru navigabilitatea acestui fluviu. Se deslipește din Basarabia rusească o parte, care se întinde de la *cotul Morii* lângă Prut până la coada lacului *Ialpuș* și de acolo cu o linie înspre răsărit, care trece prin cozile lacurilor *Chitaia* și *Conduc* până la marea Neagră, și aceasta bucată de pământ se restituie Moldovei.

Acest tractat lovea foarte greu în interesele rusăști, nimicea flota Rusiei militară pe marea Neagră și luându-i protecțiunea asupra țărilor române, îi rupea mijlocul ei cel mai îndemănat de a se amesteca în daraverile Porței. Gurile Dunării fiind subtrase din stăpânirea ei, o împedeca de ale mai mili pentru a desvolta portul Odesei.

Țările române fiind scoase de sub protecțiunea Rusiei și a Turciei, ele trebuiau reorganizate din nou, ceea ce se face prin *Convențiunea de Paris* din 1858.

§ 79.

Comisiunea din București.

Prin articolul 23 al tractatului de Paris se prevedea numirea unei comisiuni care să revizuiască legile principatelor. Napoleon III vroia ca reorganizarea acestora să se facă astfel, în cât elementul românesc la Dunărea de Jos să fie întărit, spre a forma o piedică contra înaintării Rușilor către Sud. Fiind că barbații mișcării române din 1848, care căutase scapare în Franța, răspîndise ideia unei uniri a Moldovei cu Muntenia și anume sub un principe străin, Napoleon propuse în congresul de Paris, ca în viitoarea organizare a principatelor să se țină samă de aceste dorinți.

Unele din puteri se împotriviră acestei propuneri. Turcia se temea ca unirea țărilor române să nu le întărească într'un așa grad, în cât să se subtragă cu totul din ascultarea ei. De și Napoleon căută să convingă pe Turci că Românii unindu-se ar forma un zid de apărare a lor în contra Rușilor, Turcii nu voiau să se încredințeze de aces-

adivăr, temîndu-se ca Romîniî uniţi să nu se deie mai curînd în partea Ruşilor.

Opunerea suzeranei ţărilor romine în protiva unirei găsia un sprijin şi în Austria, care era interesată a mănţinea întregimea Impărăţiei otomane, pe care şi dînsa o credea ameninţată printr'o întărire prea de samă a elementului românesc. Rusia, de şi în faţă se arată favorabilă unirei, pentru a nu displăcea Franţiei, care era să-i dicteze condiţiile păcii, pe sub ascuns o combătea din toate puterile, împingînd la resistenţă pe Turcia şi Austria.

Intrigile puterilor protivnice unirei găsiră în curînd mijlocul de a fi puse în lucrare. Anume congresul de Paris hotărîse să întrebze pe poporul romîn asupra modului cum dînsul doreşte a'şi vedea organizată viaţa lui în viitor. Acest fapt fără samîn în analele lumii, ca nişte puteri atît de mari să consulte voinţa unui popor mic şi care nu jucase încă nici un rol politic, îşi găseşte esplanada în însemnatatea pe care Romîniî o dobîndise încă de pe atunci în ochii statelor europene. De la renaşterea lor anume ei se considerase totdeauna ca parte integrantă din Apusul civilizat, de şi prin situaţia lor geografică erau orientali şi prin dezvoltarea lor rămasere atît de îndărăpt. Poporul romîn înse se afirmase cu tărie ca element latin, deosebit de toate rasele încungiurătoare, făcînd parte din acea nobilă gînte care, cum zice Alexandri:

Măreţ îndreaptă paşii sei
Vărsînd lumina 'n urma ei.

Se trezise în spiritul românesc, după secolî de amortire ideia mîntuitoare că suntem un popor coborîtor dintr'o nobilă origine, care are alt scop pe pămînt de cît de a umplea pungele turceşti şi fanariote sau a sluji planurile ambiţioase a le Rusiei. Simţiam ca prin instinct reinviînd în noi ideia că suntem un trup şi un suflet cu Apusul civilizat şi că trebue să trăim viaţa lui civilizată. Iată care erau urmările roditoare a conştiinţei noastre de naţie romană. Si Europa apusană recunoscuse năzuinţele noastre prin măsura cea pe atît de generoasă pe cît si de liberală de a ţinea samă de dorinţele poporului romîn în viitoarea lui organizare.

Se hotări în congres trimeterea la București a unei comisiuni compuse din delegații celor 7 puteri, care să convoace în ambele țări, câte o adunare, așa numitele *divanuri ad hoc*, care să se rostească asupra modului cum poporul român doria să își vadă viața lui organizată. Se împărți tot poporul în clase de alegători, avînd fie care a alege câte un număr de deputați. Cetățenii ce întruneau niște anumite condiții erau să fie înseriși în acele liste.

Turcia, care după cum am spus-o, se temea de unirea țărilor române, se gîndia întrebuița însemnata ei înfriure ca putere suzerană, și anume asupra Moldovei, care fiind țară mai mică era mai ușor de înfriurit, pentru ea prin corupție și amenințări se izbutiască a face să se aleagă în divanul ad hoc al Moldovei oameni protivnici unirei. Guvernul Moldovei era pe atunci în minile lui *Neculai Vogoride* numit caimacan după moartea predecessorului seu *T. Balș*, care fusese caimacan numai vre o lună de zile. Căimacămia era formă de guvern provizorie instituită la eșirea din scaun a domnitorilor numiți pe 7 ani după convenția de la Balta-Liman, a căror termen expirase în 1856, odată cu întrunirea congresului de Paris. *Neculai Vogoride* era un grec fanariot ce nici știa a vorbi românește. Unealtă credinciasă în minele Turcilor, el lăsă afară din listele electorale pe toți acei cei știea favorabili unirei. Așa din mai bine de 2000 de proprietari mari ce ar fi trebuit să figureză pe liste, se înseriseră în ele numai vr'o 350; din 20,000 de proprietari mici numai vr'o 3000; din profesiile liberale, avocați, ingineri, doctori se găsiră în toată Moldova abia 11 inși care să fie trecuți în listele electorale!

În momentul critic Turcii alergase iarăși la Fanarioti spre a năbuși simțul național al poporului român; însă în zadar. Vroința puternică și unanimă a întregii națiuni dejucă intrigile dușmanilor. De la un capăt la altul al țării se ridică un strigăt de indignare contra încăleărilor ocîrmuirii. Proteste nenumărate curgeau pe fie ce zi la comisia din București, care trimise o anchetă la Iași spre a se convinge de adevăr. Cercetarea eși în favoarea partidei naționale. Tocmai pe atunci întîmplîndu-se să cadă în minele ei o corespondență secretă între *Neculai Vogo-*

ride și cumnatul seu Muzurus Pașa ambasadorul turcesc din Londra și Aleco Pașa fratele lui Vogoride, în care se destăinuiau manoperile întrebuintate pentru a zădărnici cauza unirei, aceste împrejurări făcură pe comisia din București să deie urmare protestelor partidei naționale, să ordone revizuirea listelor electorale și înscrierea tuturor celor ce aveau dreptul a figura în ele.

Marca majoritate a alegătorilor din Moldova fiind pentru unire, mai toți membrii aleși de ei pentru divanul ad hoc eșiră dintre partizani acestei idei, afară de doi, un boier Alecu Balș, și Nestor Hermeziu, episcopul de Roman.

§ 80.

Divanurile ad hoc și convenția de Paris.

În memorabilele ședinți ținute de divanurile ad hoc a le Moldovei și a le Munteniei în decursul anului 1858 se iviră o sumă de păreri din cele mai priincioase asupra viitoarei organizări a principatelor dunărene. Acele însă mai de samă, ce eran să regenereze viața lor politică fură cuprinse în vestitele 4 puncte (în Moldova 8) care formau programul pe care poporul românesc îl avu de atunci tot deauna în vedere spre a eși din lincezală și amortire cătră viața și cultură. Intreaga noastră poziție actuală este datorită realizării treptate a acelor patru cerinți, făcute de divanul ad hoc puterilor europene. Aceste patru puncte sunt :

1) Autonomia țărilor romîne conform capitulațiilor încheiete cu Poarta otomană și neutralitatea teritoriului lor.

2) Unirea Munteniei cu Moldova într'un singur stat sub numele de România.

3) Principe străin dintr'o dinastie domnitoare europeană.

4) Guvern constituțional și reprezentativ.

Autonomia o ceruse țăările romîne pentru a pune o dată capăt abuzurilor și tiraniei cărora fusese expuse timp de veacuri întregi din partea domniei turcești, care încalcăse treptat drepturile garantate lor prin tratatele de în-

chinare încheiete cu dînsa. De cînd și Rușii sub pretext de protecție se amestecase în ocîrmuirea lăuntrică a principatelor, ele nu mai puteau îngriji întru nimic de interesele lor, ci toată munca lor slujia numai cît spre a mulțămi nevoiele străine. Românii nu cereau altă ceva prin garantarea autonomiei de cît să se reguleze drepturile pe care țările romîne le avusesse în timpurile cele mai vechi față cu puterile suzerane. Neutralitatea era de asemenea neapărată, căci țările romîne fusese în toate luptele Turcilor cu Rușii, cîmpul de bătăe al acestor popoare și am văzut în mai multe rînduri cît suferise ele din această pricină. Ele vroiau deci ca teritoriul lor să fie apărat de viitoare încălcări și cereau de la Europa ca dînsa să le garanteze neutralitatea lor.

Guvernul constituțional și reprezentativ era cerința ideilor liberale care și luase avîntul încă din 1848. Puntele de căpîtenie și noue în dorințele Romînilor erau unirea și domnul străin. Prin unire Românii vroiau să dobîndească o însemnătate mai mare politică, a-și asigura existența lor contra pericolului veciniei reiunoit de a fi înghițiți de cătră una din puterile vecine. Vroiau să pună în lucrare vechea zicătoare românească: „unde's doi puterea crește și dușmanul nu sporește“. Apoi unirea le dădea și puțință de a se cultiva mai lesne, punînd inteligența și talentele tuturor Romînilor în slujba întregului neam.

Cererea ca domnia să nu mai fie dată unui boier din țară, ci unui membru dint'ro mare casă europeană și a nume în un chip ereditar, era cheia de boltă a întregului sistem, întru cît numai prin stabilirea unei dinastii respectate de popor, se putea înlătura groaznica și prăpastioasa schimbare de principii care adusesse pe țările romîne la o desevărsită ruină. Numai prin această măsură se putea asigura stabilitatea și trăinicia instituțiilor, fără de care ori ce propășire este cu neputință.

Dorințele exprimate de Romîni prin divanurile ad hoc fură duse de comisia din București la congresul din Paris. Turcia, cari îmbrătoșase mai ales cu căldură ideia de a se întreba poporația principatelor asupra organizării lor, de și dînsa vroise tocmai prin această măsură să zădărniciască unirea Romînilor se prinsese în

propriul ei laț. Ea stăruise mai ales ca să se consulte pe Rominii principatelor și răspunsul dat de acest popor eșise protivnic dorințelor ei. În loc însă de a se supune acestei dorinți, a cărei manifestare Turcia însăși stăruise a o da la lumină, dînsa urma înainte a combate unirea în congresul de Paris, spunînd că votul divanurilor ad-hoc nu ar fi rostirea adevărată a dorințelor românești, ci rezultatul mișcării turburătoare a minorității poporului. Pe lingă Austria se mai alipi de Turcia și Anglia. Napoleon văzînd congresul împărțit în două tabere se hotărî să cedeze și el ceva din ideia unirii, pentru a scăpa astfel macar o parte din ea.

Din împacarea tuturor membrilor congresului eși pentru Moldova și Muntenia următoarea constituțiune prin care aceste două țări erau unite numai pe jumătate. Așa ele erau să fie sub doi domni, două ministere, și două camere; însă o comisiune centrală așază în Focșani era să propună celor două camere legile de interes comun precum codul civil, penal, unificarea măsurilor a monedei, și altele; această comisiune era compusă jumătate din Moldoveni și jumătate din Munteni. Armata era să fie organizată ast-fel în cît la nevoie să compună un singur corp; steagurile erau deosebite și cînd erau să fie unite trebuiau să se anine pe ele cîte o panglică de culoare comună. În Focșani era să fie și o curte de casăție comună ambelor principate, cea ce presupunea numai decît unificarea legilor ambilor țări.

În privința drepturilor poporului, constituția dată prin convenția de Paris ține samă de dorințele Romînilor și desființază toate privilegiile de clasă, admițînd egalitatea completă a Romînilor înaintea impositului, a studiului, a funcțiunilor și înaintărilor în armată. Se desființază claca sau boerescul și se prevede un articol prin care se dispune o grabnică revizuire a legilor care regulează raporturile dintre proprietari și țărani.

Constituția dată Romînilor, prin convenția de Paris era o jumătate de unire cu care dînsii nu se puteau mulțămi nici într'un chip. Fiînd însă că ei nu puteau înfrunta fățiș vroița Europei, partizele naționale din am

bele țări se hotărîră a încungiura cu ghibăcie această vro-
ință și a face să triumfe ideia unirei.

Convenția de Paris omisese anume a prevedea îm-
prejurarea dacă acei doi domni ce trebuiau să fie aleși în
ambele principate, nu puteau fi o singură persoană, și
Românii se folosiră de această omisiune pentru a alege pe
acelaș personaj ca domn deosebit în amîndouă țările, și a
aduce astfel pe o cale indirectă la împlinire cea ce era
peste puterea lor a realiza de a dreptul și pe față.

§ 81.

Unirea.

Odată cu convocarea divanurilor ad-hoc în August
1858 se schimbă și ocîrmuirile principatelor romîne. În
locul căimăcămii de unul ce fusese până atunci se înfiin-
ță conform regulamentului organic o căimăcămie de trei
persoane și anume: în Moldova *Anastasie Panu*, *Vasile*
Sturza, ambii foști miniștri ai patriotului domn Grigorie
Ghica și al treilea *Stefan Catargiu*, sprijinitorul candida-
turei lui Mihail Sturza, fostul domn al Moldovei. În
Muntenia căimăcămia era compusă din *Ioan Manu*, *Ioan*
Filipescu și *Emanoil Băleanu*, toți trei din partida retro-
gradă, partizani ai domniei Bibescu și protivnici năzuin-
țelor naționale.

Aceste căimăcămii aveau de privighiat o lucrare tot
atît de însemnată ca și alegerea divanurilor ad hoc, anu-
me pe acea a adunărilor electivă, care trebuiau să pro-
ceadă la alegerea domnitorilor.

Rezultatul alegerilor membrilor acestei adunări pen-
tru Moldova dădu 21 de partizani ai lui Mihail Sturza, 13
ai fiului său Grigorie Sturza și 30 ai partidei unioniste.
Grigorie Sturza văzînd că nu are sorții de a fi ales, părăsi
candidatura lui și toți partizanii lui trecură în tabăra u-
nioniștilor cea ce ridică numărul membrilor acesteia la 43,
îndoit de acel al sprijinitorilor candidaturii lui Mihail Sturza.
Partida națională, după ce propune mai mai mulți candidați
între care pe *Costache Negri*, *Vasile Alexandri*, și *Lascar*
Catargiu, se opri asupra colonelului *Alexandru Cuza*, co-

Pauz. Păral

boritor din o veche familie de boieri Moldoveni și fost pâr-călab de Galați. În ziua alegerii, 5 Ianuarie 1859, și par-tizanii lui Mihail Sturza, care se știau învinși de mai ina-nte dădură glasurile lor candidatului național încît acesta întruni toate voturile afară de 3 : St. Catargiu, Gr. Stur-za și N. Istrati, cel mai înverșunat din toți protivnicii ideilor unioniste.

Noul ales trimise de îndată o solie la Constantino-pole care să încunostiințeze pe Sultan despre suirea lui în scaunul țarei. Costachi Negri însărcinat cu această misiune ajunse în București în 14 Ianuarie și se înțelese atunci cu partida națională din Muntenia ca și dînsa se aleagă tot pe colonelul Cuza de domn și în această țară.

Aice alegerile pentru adunările electivie eșise în mare majoritate pentru candidatura lui Bibescu. Partida națio-nală văzînd pericolul, lucră asupra poporului, care nu aștepta de cît un cuvînt spre a sfărma ori ce împotrivire s'ar fi opus curentului iresistibil ce împingea pe Romîni cătră înfrățire. În ziua de 23 Ianuarie se întruniră mem-brii adunării la mitropolia din București pentru ași veri-fica titlurile. Poporul din capitală se adună în mare nu-măr la porțile mitropoliei, și găsindu-le închise, bănuiră o tradare a cauzei naționale, le sparseră și pătrunseră în curte. Deputații se înspăimîntară și însărcinară pe doi dintre ei, partizani ai poporului, Ioan Brătianu și Di-mitrie Ghica, ca să'l liniștiască. Aceștia izbutiră al de-termina să părăsască curtea ; dar el rămase tot aproape de Mitropolie spre a privighea lucrările adunării.

În ziua de 24 era să se procedă la alegerea dom-nului. Tot poporul era într'o surescitare ne mai pome-nită. Era una din acele zile solemne în care se hotărește pentru tot deauna soarta unui popor. Adunarea din dealul mitropoliei era să rostească în acea zi hotărîrea de viață sau de moarte asupra poporului romîn.

De și se chemase vr'o doue roate de oștire spre apărarea adunării, aceasta vazu în curînd că dînsule nu puteau face nimic contra mulțimei imense a poporului a-dunat și majoritatea adunării se hotări, de teamă, să părăsască candidatura lui Bibescu și să deie voturile sale în favoarea alesului Moldovei. Alexandru Cuza fu ales cu

unanimitate, lucru ce nu-și găsește explicarea de cit în presiunea poporului. Banchetul pregătit de mai înainte pentru a serbători pe Bibescu sluji pentru serbătorirea lui Cuza.

Cind puterile auziră despre acest fapt, cele mai multe considerară această alegere ca nelegală, cu toate că ea nu izbea în nici un text precis al convențiunii de Paris. Napoleon III însă, care vedea în această îndoită alegere realizându-se într'un mod ghibaciu de cătră Români unirea pe care el o susținuse în congresul de Paris, dădu sprijinul seu principelui și isbuti a aduce recunoașterea lui de puterile europene ca domn peste ambele țări române, pentru timpul vieței sale.

În 1859 și 60 Cuza domnește ca domn separat în ambele țări, cu dome adunări și doue ministere. În 1861 se duce la Constantinopole spre a lua investitura oficială; este primit cu multă distincțiune de Sultan, ne fiind supus la nici una din înjosirile ce se impuneau domnilor de mai înainte, și după o convorbire secretă cu Sultanul, căpătă de la acesta voia de a strămuta capitala de la Iași la București și a uni în fapt țările române. Fără îndoială că Alexandru Ioan I convinsese pe Sultan că unirea Românilor, departe de a fi un pericol pentru autoritatea Porței, ar fi un mijloc de apărare al Turcilor contra Rușilor. Intorcându-se în țară, strămută capitala la București în 1862, deschizând în acel an la 5 Februarie prima adunare comună a țărilor unite.

Trei mari acte se realizează sub domnia lui *Alexandru Ioan I* (acesta fu numele luat de Cuza ca domn), și îndeplinirea lor își găsește explicarea în pornirea spiritului cătră regenerare, hotărâtă a răsturna ori ce piedici spre ași transforma cu totul existența de până acuma.

Întăi se secularizară averile monăstirești; se luară din mîinile călugărilor greci un număr foarte însemnat de moșii, pe care ei pusese stăpînire prin abuz în timpurile anterioare. Prin această secularizare se adaose statului un venit de mai bine de 20,000,000 de lei, ceea ce reprezintă astăzi, împreună cu pădurile, un capital de aproape de 800,000,000.

Al doilea act mare îndeplinit în domnia lui Alexandru

Ioan I este improprietărirea muncitorilor elacași făcută în 1864, sub ministeriul domnului M. Cogălniceanu. Acest pas însemnat fu făcut contra voinței camerilor, prin lovitura de stat din 2 Mai. Fie care muncitor primi o cîtine de pămînt în proprietatea lui, luată din moșiile proprietarilor, cărora statul le asigură o despăgubire, responsabilă la rîndul lor de țărani către stat. Țăranul deveni tot odată stăpîn pe munca lui, pe care trebuia să i-o plătească acela ce vroia s'o întrebuițeze.

Al treilea pas însemnat către civilizație fu adoptarea legislațiunei franceze, care introduse regula, unitatea și principiile democratice și egalitare, în locul privilegiilor ce existau mai înainte. Cele mai multe din legile nouă fură introduse în 1865.

Finanțele țării însă mergeau către o complectă destrăbălare, și amenințau cu ruina întreaga țară. Această împrejurare unită cu faptul că Alezandru Cuza era un domn din țară pe care totdeauna fusesem deprinși ai resturna, făcură ca în 1866 (11 Februarie) Cuza fu silit să abdice și să părăsască România.

Cu ocazia detronării lui Cuza se încercă fără izbîndă în Iași o mișcare separatistă în ziua de 3 April. Era peste puțină ca țările romîne să se înțeleagă asupra unui altui principe romîn luat din sinul lor, căci entuziasmul ce ripise odată pe popor în 1859 nu se mai putea reproduce. Rămînea numai mijlocul de a îndeplini în totalitatea lor înțeleptele cereri ale divanului ad-hoc și a aduce în tronul țării o dinastie europeană, sau a perde și unirea, cea dobîndită cu atîta trudă și a reincepe iarăși miserabila existență pe care o dusesem până atunci. Românii, recunoscînd gravitatea pericolului, făcură o nouă silință și isbutilră a îndeplini cu noroc și această de pe urmă consolidare a vieței lor de stat.

§. 82

Carol I, Principe.

Indată după esirea lui Cuza din scaun, se constituie o locotenență domnească, compusă din *Neculai Golescu*,

Lascar Catargiu și colonelul *Haralamb*. Acest din urmă, care avea în minile lui puterea militară, se hotărî a face numai decît să triumfe dorința exprimată de divanurile ad-hoc și a combate cu energie ori ce silinți de a aduce iarăși desbinarea țărilor romine. Adunarea proclamă întâi de principe pe contele *Filip de Flandra*, fratele mai mic al regelui de astăzi al Belgiei, care însă nu putu primi din motive personale. Atunci se chemă la tron pe *Carol Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen*, din familia domnitoare a Prusiei, și care se coboară prin linia femească din familia Napoleoniană. Bunul sen, Carol Anton Frederic, era căsătorit cu Antoaneta Murat, fiica regelui Ioachim Murat, fost general al lui Napoleon cel Mare, care fusese căsătorit cu sora lui Napoleon, Carolina. Principele Carol fu ales de domn al României printr'un plebiscit, în urma căruia adunarea îl proclamă de domn în ziua de 1 Mai 1866. Principele intră în București în ziua de 10 Mai. Îndată după suirea lui în scaun se votează o constituție, care se promulgă în ziua de 1 Iulie. Această constituție, luată după modelul celei belgiene, introduse pe România în rîndul națiunilor civilizate și o făcu în fine a'și realiza dorința ei de atitea veacuri, de a lega iarăși firul vieței civilizate către popoarele romane din apusul Europei.

Zece ani domnitorul Carol I stăpîni în pace, în care timp țara se sili a se cultiva și a propăși pe toate țărmurile, mai ales începînd a construi în 1868 o întinsă rețea de căi ferate, cel mai puternic instrument de cultură al timpurilor moderne, menite a favora dezvoltarea economică.

În 1876 însă izbucnește un războiu care puse într'o cumpănă întreaga noastră viață de până acum și ar fi putut să ne arunce în prapastie, dacă nu am fi fost conduși de înțelepciunea ocîrmuirii și de brațul viteaz al noului domn. În acel an, puțin timp după retragerea guvernului conservator sub Lascar Catargiu și venirea la putere a celui liberal sub Ioan Brătianu, izbucnește o revoltă în mai multe provincii ale imperiului turcesc, în care Rusia intervine pentru a apăra pe Slavonii din peninsula Balcanului, cea ce aduce un războiu între Ruși și Turci.

România văzîndu-se amenințată de această furtună,

125 173

vroia să rămână străină de lupta încinsă între urieșii sei vecini, și recurgîndu iarăși la cerințele exprimate de divanurile ad-hoc, ceru de la puterile europene garantarea neutralității sale, adică ca dînsa să nu fie atacată de nici una din puterile rășboitoare. Statele Europene ne fiind în stare se încuviințeze României această cerere, dînsa fu nevoită a se asigura cel puțin din partea uneia din puterile dușmane și anume din partea celei mai periculoase, Rusia. Ea încheie cu acest imperiu o convenție în 4 April 1877, prin care România conceda Rusiei trecerea trupelor pe teritoriul seu cătră granițele turcești, iar „guvernul M. S. împaratului se obliga a mănține și a face să se respecte drepturile politice a le statului român astfel cum rezultă din legile interne și tratatele existente, precum și a mănține integritatea actuală a României.” Acest tratat încheiet de domnitorul Carol și de primul seu ministru Ioan Brătianu fu ratificat de corpurile legiuitoare, și avea de scop a asigura României o poziție limpede față cu Rusia în ciocnirea ce era să se întîmple, și a garanta existența ei ne atînsă la încheierea viitoarei păci.

Această convenție ea însăși era un eveniment. Marea și puternica Rusie care ne considerase atîta timp ca provinciile ei, care trecuse pe la noi cînd și cum vroise, punînd pe poporul român întreg să slujască armatelor sale, cerea acuma învoire de la micul stat român pentru a trece peste teritoriul seu și lega această învoire de niște îndatoriri din partea ei! Iată efectul pe care îl avuse consolidarea statutului român sub dinastia întemeiată în el.

Turcii considerînd convenția încheietă de noi cu Rusia ca un act de dușmănie în contra lor, încep a bombarda orașele noastre cele deschise, trimit vapoarele lor de rășboiu și prinde săicele noastre pe Dunăre și chiar pe cursul lăuntric al riurilor noastre precum Jiul, Oltul, și Ialomița și trimet bande de Cercezi și de Bași-Buzuci care să prăde malul muntenesc. În 30 April 1877 Camera primește starea de rășboiu declarată de Turcia României și Domnitorul ordonă bateriilor romîne din Oltenița, și Calafat să răspundă tunurilor turcești din Turtucaia și Vidin. În 9 Mai se proclamă de corpurile legiuitoare neatîrnarea României, care se sârbează a doua zi, în ziua de 10 Mai,

a 11-a aniversare a suirei lui Carol în scaun. Declaraarea neatinării se face nu numai pentru a scapa de Turci care ne tratau ca dușmani, dar încă pentru ca eliberarea noastră de sub domnia lor, care trebuia să fie o urmare a războiului, să fie datorită nu Rusiei ci propriei noastre mișcări.

Rușii înaintind către Dunărea și fiind siguri pe isbîndă, tratau pe Romîni cu o mare mîndrie și nu vroiau să audă despre o cooperare a armatei romîne alături cu a lor contra Imperiului otoman, decît dacă dînsa s'ar contopi în acea rusască. Domnitorul nostru și guvernul seu își dădeau din potrivă toate silințele, ca țara noastră, deși era ocupată toată de armatele rusești, să păstreze atît în politică cît și în lucrarea militară o poziție separată de colosul ruses.

Destinul trebuia însă să pedepsască în curînd mîndria Rușilor. Ei întîlniră în cetatea improvizată de Osman-Pașa, Plevna, o piedică dinnaintea căreia veniră să se frîngă toate opintelile lor. Doue atacuri succesive în contra întăriturilor otomane fură respinse cu pierderi înfricoșătoare pentru Ruși. După cel din urmă, întîmplat în ziua de 18 Iuli, Rușii se aflau în pericol de a fi aruncați în Dunăre. Împaratul fu nevoit să se retragă din Bulgaria pe pămînt românesc, la Zimnicea, și în București se aștepta lumea îngrozită la un atac al capitalei din partea Turcilor. Marele duce Neculai comandantul armatei rusești trimise atunci Domnitorului nostru acea raemorable depeșă din 19 Iuli 1877 în care îi spune: „vină în ajutorul nostru; treci Dunărea unde, cum și cu ce condiție vei vroi. Turcii ne prăpădesc; cauza creștinătății este în pericol.”

Romîni răspunseră cu mărînimie acestui strigăt de desperat. Trupele noastre trecură Dunărea și împaratul Alexandru, nu numai că nu ceru incorporarea armatei romîne în cea rusască, dară încă investi pe Domnitorul nostru cu cea mai importantă comandă din această campanie, anume de a conduce operațiunile în contra cetății Plevna, de care se sfărmasă până atunci toate opintelile Rușilor. Ajutorul adus de Romîni Rușilor era cu atît mai însemnat cu cît numărul armatei românești era

cel puțin egal cu acel al sfârmăturilor rămase din armata rusască după nefericita zi de 18 Iuli și îi era de sigur superioară ca moral și ca știință. Aice la Plevna avea să se hotărască soarta a două mari împărății și în minele Domnitorului nostru și a bravei lui oștiri era încredințată această hotărîre. Domnitorul nostru era de părere a nu se da un asalt contra întăriturilor celor minunate, cu care iscusitul Osman-Pașa încunjurase Plevna. Fiind însă că generalii ruși stăruiau numai de cît ca Plevna să fie luată cu puterea, Domnitorul român, nevroind să se creadă ca armata romină s'ar teme de foc, se hotărî a face pe placul Rușilor și a lua Plevna cu puterea. Ziua de 30 August, cu vestitul asalt și luare a redutei Griviței, inscrie o nouă pagină în analele victoriilor repurtate de Romîni. Se trezi iarăși în ostașul român vechia vitejie ce părea amortită, și bărbăția cu care trupele romine pășiră la omoritorul asalt, umplu de mirare pe toți cei ce-i văzură. Europa întreagă resună a doua zi de vestea vetejiei românești. Cei cite-va mii de bravi ce umplură cu corpurile lor șanțurile Plevnei înălțară într'o zi mai sus pe Romîni de cum i-ar fi putut ridica ani întregi de o pacinică desvoltare. De atunci Europa s'a convins că suntem un popor care știe să moară și deci are dreptul să trăiască. După luarea redutei Grivița, Romîni mai luară Rahova, în cotro Turcii ar fi putut căuța o scapare, în cazul cînd Plevna ar fi fost luată. Generalul rus Todleben, sosind pe cîmpul de războiu, se convinse că părerea rostită de la început de principele Carol era singura rațională, că Plevna nu putea fi luată prin asalt, ci trebuia înconjurată și redusă prin foame. Aceasta se și puse în lucrare și după două luni de încunjurare, Osman Pașa sfîrșindu-și proviziile, încercă a-și deschide calea spre Vidin. O luptă teribilă să încăieră între Turci și Romîni, din care aceștia eșind învingători, Osman Pașa rănit căzu prins în minele Romînilor, dînd sabia sa colonelului Cercez. Pe cînd Rușii scapați de cerbicoasa împotrivire de la Plevna, înaintau peste Balcani. Romîni sfârșiau izbînzile lor prin lupta de la *Smîrdan* (11 Ianuarie 1878) și luarea Vidinului (12 Fevruarie).

În tot timpul acestor lupte domnitorul Român se purta

printre trupe, împărtășind pericolele și înbărbătindu-le la luptă. Pentru a le da exemplul curajului, își expunea singur viața în locurile cele mai periculase, convorbind liniștit cu înconjurimea lui, pe cînd o ploaie de gloanță cădea din toate părțile.

În timpce domnul comanda în războiu, Doamna Elisabeta îngrijia de răniți în fruntea unei mulțimi de femei din societatea cea mai aleasă, care alergase și ele la locul de onoare. Insuși Doamna căuta de răniți dînd exemplul devotamentului cu aceiași abnegațiune pe care Domnitorul îl dădea în războiu.

§ 83

Carol I, Rege.

Romîni plătise cu singele lor dobîndirea neahtîrnării și pe lingă aceasta dăduse Rușilor în momentul critic un ajutor care schimbaseră cu totul fața războiului. Era drept ca ei să se aștepte din partea Rușilor la o mulțămîtă strălucită. În loc de aceasta Rușii, îndată ce văzură pe Turci zdrobiți, atribuiră numai lor succesele repurtate și uitară slujbele eminente făcute lor de Romîni, fără de care ei n'ar fi ajuns nici o dată la ținta dorințelor lor. Prin pacea de la San-Stefano încheietă în 3 Mart 1878, Rușii, luînd oarecum pe Romîni sub protecția lor, nu-i admiseră să trăteze cu Turcii alături cu dînșii, ei stipulară ei pentru Romîni neahtîrnarea țării lor. De și chiar această în-lăturare a Romînilor de la tratările de pace era de natură ai jîgni adînc, care nu fu mirarea lor cînd văzură că, prin un alt articol al tratatului încheiet Rușii, cereau de la Turci cesiunea Dobrogiei spre a o da Romîniei în schimb pentru Besarabia cea restituită Moldovei prin tratatul de Paris, pe care Rușii vroiau să o iee îndărăpt? La această știre Romîni se sculară ca un singur om. Ce devenise convenția încheietă cu Rusia la începutul războiului, prin care dînsa garanta în chip expres întegritatea teritoriului Romîniei? Rușii uitase totul, și sfîntenia făgăduințelor și datoria recunoștinței. Și cu toate aceste cit

de generos se purtase Romîni faţă cu Ruşii în momentul cînd primînd depeşa Marelui Duce, cînd ar fi putut cere de la Ruşi condiţiuni foarte grele!

În curînd luei însă pentru Romîni o rază de speranţă. Anume Ruşii prin tratatul de la San-Stefano nimiciu aproape cu totul împărăţia turcească, şi puterile Europei se hotărîră a se amesteca ele în încheierea păcii, pentru a împiedica dărăpanarea desăvârşită a împărăţiei otomane în folosul acelei moscovite. Se adună un congres la Berlin care să revizuiască tratatul de la San-Stefano spre a armoniza condiţiile lui cu interesele europene. Romîni, crezînd că puterile nu vor învoi ca Rusia să comită faţă cu ei un act de nedreptate atît de flagrant, cerură de la congres nedislipirea Basarabiei. Primul ministru al României, domnul Ioan Brătianu şi ministrul seu de externe domnul Mihail Cogălniceanu, apărură înaintea congresului spre apara cauza cea mai dreaptă din lume: că o ţară nu poate fi răsluită tocmăi de aliata ei căreia i făcuse servicii; că Rusia cîştigase războiul cu ajutorul pe cît de sincer pe atît şi de neinteresat al Romînilor; că aceştia erau acuma trataţi, în loc de aliaţi, ca popor cucerit. Miniştrii romîni depuseră pe masa congresului atît convenţia din 4 April cît şi depeşa Marelui Duce Necu ai. Toate argumentele însă fură în zadar. Rusia cedînd asupra altor puncte care interesau într'un mai mare grad puterile europene, aceste se hotărîră a jertfi pe Romîni pentru a ajunge mai curînd la încheierea păcii, şi retrocedarea Besarabiei către Rusia fu primită de congres. Totuşi, pentru a şterge macar întru cît-va nedreptatea făcută şi a recompensa pe Romîni pentru viteaza lor ţinută, li se dădu de către congres gurile Dunărei împreună cu provincia Dobrochia până la o linie ce pleacă de la Arab-Tabia lingă Silistria pînă la Hanlic lingă Mangalia. Această lipire a noului teritoriu către Romînia are o mare însemnătate. Prin ea ţara noastră deveni păzitoarea gurilor Dunărei, celui mai mare fluviu european care pune în legătură centrul Europei cu răsăritul. Tratatul de Berlin se subsemnă în 13 Iulie 1878.

România trebuia însă să culeagă roadele jărtfelor făcute şi a singelui varsat. În 10 Mai 1881, aniversarea

a 4-a de la proclamarea neahtnărei și a 15-a de la suirea pe tron a principelui Carol, România fu proclamată de regat și viteazulei Domn și îndurătoarea ei Doamnă luată titlul de Rege și Regină.

Astfel știu să se înalțe România în rîndul puterilor libere și de sine stătătoare ale Europei. De acuma înainte se deschide pentru dînsa o eră nouă, aceea a traiului prin propriile ei puteri, singura viață demnă de un popor ce se respectă.

2075 0950 00950
Istorie

SFÎRȘIT
FINE
FINIT

$$4x + sy = 90$$

$$14x + 7y = 126$$

$$x = \frac{560 - 630}{18 - 40}$$

$$\begin{array}{r} 14 \\ 83 \\ 94 \\ 38 \\ 24 \\ 14 \end{array}$$

12445878910

401-10
R. Constantine
et. V. 94

R 2. 50

BIBL. PALE. POL. REG. SIBIU
INV. Nr. 3224 19 75

adresa lui Juica
Hotel Mitropol

